

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
TRAVMA VE AFET ÇALIŞMALARI UYGULAMALI RUH SAĞLIĞI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KAYIPTAN SONRAKİ ÇOCUK: BİREYLERİN KAYIP SONRASINDA
DOĞAN ÇOCUK OLMALARININ RUHSAL DURUM VE KİMLİK
GELİŞİMİNE ETKİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Fazilet Neslişah BORO

121507010

Dr. Öğr. Üyesi Ersin UYGUN

İSTANBUL

2023

Kayıptan Sonraki Çocuk: Bireylerin Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmalarının Ruhsal Durum ve Kimlik Gelişimine Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Subsequent Child: A Qualitative Study on the Effects of Being a Subsequent Child on Mental State and Identity Development

Fazilet Neslişah BORO

121507010

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ersin UYGUN (İmza).....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Tamer AKER (İmza).....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Nermin GÜNDÜZ (İmza).....
Haliç Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 03.07.2023

Toplam Sayfa Sayısı: 147

Anahtar Kelimeler

- 1) Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk
- 2) Komplike Yas
- 3) Ruhsal Durum
- 4) Kimlik Gelişimi
- 5) Baş Etme Yöntemleri

Keywords

- 1) Subsequent Child
- 2) Complicated Grief
- 3) Mental State
- 4) Identity Development
- 5) Coping Strategies

ÖNSÖZ

Yolculuğumun bu durağında bana eşlik eden birçok kişi var. Öncelikle, bana iç dünyalarının kapılarını açan, cömertçe paylaşımlarıyla araştırmama yön veren katılımcılara sonsuz teşekkür ederim. İlk günden bu yana merakıma eşlikçi olan özverisini örnek aldığım değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ersin Uygun ve tez yazma sürecimde zihnimi aydınlatan Doç. Dr. Gül Dikeç'e; lisans mezuniyetimden bu yana beni bilgileriyle donatan sevgili süpervizörüm Aslı Candan Kodalak'a; terapist olma yolcuğuma ışık tutan süpervizörlerim Prof. Dr. Önder Kavakçı, Prof. Dr. Işık Karakaya, Prof. Dr. Ahmet Tamer Aker ve Dr. Melis Demircioğlu'na, nitel araştırma yöntemi ile beni tanıştıran Dr. Öğr. Üyesi Özge Anıl Üstünel'e en içten şükranlarımı sunarım.

Travma duyarlı yaklaşımla ruh sağlığı çalışanları yetiştiren, vicdani duyarlılığı ile sahada yol gösteren İstanbul Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Çalışmaları akademik kadrosuna da minnetimi ifade etmeyi borç bilirim.

Tez yazım sürecimde zihnimi berraklaştıran ve tez konumu en az benim kadar sahiplenen Şevval Çoban'a, yol arkadaşlarım Aylin Dayoğlu ve Deniz Ceren Uzun'a, her koşulda desteğiyle yanımda olan ablam Ecenur'a, sevgili anne ve babama, tüylü dostum Yuki'ye ve ailem bildiğim tüm dostlarıma çok teşekkür ederim.

Yas ile büyüyen tüm çocuklara...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	1
1.1. KAYIP VE YAS	1
1.1.1. Kayıp ve Yas Kavramlarına Genel Bir Bakış	1
1.1.2. Yasın Evrelerine Dair Yaklaşımlar	2
1.1.3. Komplike Olmayan Yas	3
1.1.4. Komplike Yas	4
1.1.5. Ebeveynin Yası	6
1.1.6. Ebeveynin Kaybı Anlamlandırma Süreci	8
1.2. KAYIPTAN SONRA DOĞAN ÇOCUK	10
1.2.1. İkame Çocuk	11
1.2.2. İkame Çocuk Kavramı Üzerine Yapılan Araştırmalar ..	12
1.3. KİMLİK VE KİMLİK GELİŞİMİ	15
1.3.1. Erik Erikson'un Kimlik Gelişimine Yaklaşımı	16
1.3.2. Kimlik ve Kimlik Gelişimi Üzerine Diğer Yaklaşımlar ..	17
1.3.3. Kimlik Gelişiminde Ebeveynin Rolü	19
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	20
İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM	22
2.1. ÇALIŞMANIN MODELİ	22
2.2. VERİ TOPLAMA ARACI VE YÖNTEMİ	24
2.3. KATILIMCILAR	24
2.3.1. Kayıp Sonrasında Doğmuş Olmaya Dair Bilgiler	25
2.4. VERİLERİN ANALİZİ	29
2.5. ARAŞTIRMACININ PERSPEKTİFİ	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR	32
3.1. KAYIP ÇOCUĞA DAİR	33
3.1.1. Bilgiler	33
3.1.2. İmge ve İmajlar	41
3.1.3. Duygular	48
3.2. KAYIPTAN SONRA DOĞMANIN YAŞAMA ETKİSİ	51
3.2.1. Meslek Seçimi	51
3.2.2. Kimlik ve Ruhsal Duruma Etkisi	55
3.2.3. Ebeveynlik Tutumları	62
3.3. KAYIP SONRASINDA DOĞAN ÇOCUK OLMAK	68
3.3.1. Günah Keçisi	68
3.3.2. Yerini Doldurmak ve Teselli Olmak	69
3.3.3. Armağan Çocuk	71
3.4. YAS	72
3.4.1. Ebeveynin Yası	72
3.4.2. Katılımcının Yası	81
3.4.3. Baş Etme Yolları	83
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARTIŞMA	89
4.1. TEMALARIN TARTIŞILMASI	90
4.1.1. Yaşam Etkisi	90
4.1.2. Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmak	92
4.1.3. Yas	97
4.2. ARAŞTIRMANIN KLİNİK SONUÇLARI	104
4.3. GÜÇLÜ YÖNLER, SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER	106
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	110
EKLER	126
EK 1: BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	126
EK 2: SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU	128
EK 3: GÖRÜŞME SORULARI	131

EK 4: KATILIMCI GERİBİLDİRİMİNDE KULLANILAN METİN.....	134
EK 5: ETİK KURUL ONAYI	136

KISALTMALAR

DSM The Diagnostc and Statistcal Manual of Mental Disorders

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Katılımcıların Demografi Bilgileri	25
Tablo 2.2 Katılımcıların Ölen Kardeşlerine Dair Tanımlayıcı Bilgiler	28
Tablo 3.1 Tema ve Alt Temalara İlişkin Bulgular	32

ÖZET

Çocuk kaybı insanın deneyimlenebileceği en ağır travmatik deneyimlerden biridir. Çocuk kaybı yaşayan ebeveynler yas süreçleri tamamladıktan sonra veyahut tamamlamadan dünyaya yeniden bir çocuk getirebilirler. Kaybın ardından dünyaya gelen çocuklar kayıptan sonraki çocuk olarak adlandırılmaktadır. Kayıp gerçeği ve yaslı ebeveynin tutumları kayıp sonrasında doğan çocuğun kimliğini ve ruhsal durumunu etkilemektedir. Çalışmanın temel soruları, kayıp sonrasında dünyaya gelmenin bireyler tarafından nasıl deneyimlendiği, kayıptan sonra doğan çocuk olmanın ve ebeveynlik tutumlarının kimlik gelişimini ve ruhsal durumu nasıl etkilediğidir. Bu araştırmada kayıp sonrasında doğan çocukların deneyimlerini derinlemesine anlamak üzere nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Belirlenen araştırma yöntemi doğrultusunda kayıp sonrasında dünyaya gelen 10 katılımcı ile yarı-yapılandırılmış bireysel görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler tematik analiz ile incelenmiştir. Tematik analizin sonucunda dört ana tema belirlenmiştir: “kayıp çocuğa dair”, “kayıptan sonra doğmanın yaşama etkisi”, “kayıp sonrasında doğan çocuk olmak”, “yas”. Temalar var olan alanyazın dahilinde değerlendirilmiş, klinik uygulamalara yönelik önerilerin yanı sıra gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk, Komplike Yas, Ruhsal Durum, Kimlik Gelişimi, Baş Etme Yöntemleri

ABSTRACT

The loss of a child is one of the most severe traumatic life events that one can experience. Parents who have lost a child can decide to have a child after or without completing the grieving process. A child born after the loss is called a subsequent child. The reality of the loss and the attitudes of the bereaved parents affect the identity development and mental state of the subsequent child. The main questions of the study are: how individuals experience being born after loss, and how being a subsequent child and parenting affect identity development and mental state. In this research, in order to deeply understand the experiences of the children born after a loss, qualitative research method was used. In accordance with the research method, semi-structured individual interviews were conducted with 10 participants who were born after the loss of a sibling. Based on the thematic analysis of the interviews, four main themes are identified, namely: “about the death child”, “the effects of being born after the death of a sibling”, “being a subsequent child”, “grief”. The themes emerged in the study are evaluated in accordance with the existing literature. Clinical implications of the study as well as suggestions for future research are presented.

Keywords: Subsequent Child, Complicated Grief, Mental State, Identity Development, Coping Strategies

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KAYIP VE YAS

Ölüm ve kayıp sözcükleri birbirlerinin yerine kullanılsa da bu iki kelime sahip oldukları anlam itibari ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Ölüm sonsuza dek süren, geri dönüşü olmayan bir gerçekliği ifade ederken kayıp, bulunma olasılığını barındıran bir sözcüktür. Ölüm ve kayıp kavramlarının dönüşümlü olarak kullanılmasının sebeplerinden biri de kabul edilmesi zor olan durumları daha uygun bir dille ifade etme ihtiyacıdır (Gross, 2020).

1.1.1. Kayıp ve Yas Kavramlarına Genel Bir Bakış

Herhangi bir kayıp veya değişimin ardından verilen psikolojik yanıt yas tutma olarak nitelendirilir. Yas tutma, iç dünya ile gerçeklik arasındaki uyumu sağlamak üzere verilen uzlaşmacı bir yanıttır (Volkan & Zintl, 2022). Yas tutma süreci kaybın geri döndürülemeyeceği ile yüzleşilen, kaybın sonuçlarının içselleştirildiği veya idrak edildiği, hayata devam etme kapasitesinin yeniden kazandırıldığı bir dönem olarak tanımlanır (Shear, 2012). Keder ise yas tutma sürecine eşlik eden bir duygudur.

Yas, kayıplara verilen doğal bir yanıttır. Yas tutma fiziksel, zihinsel, sosyolojik, manevi, davranışsal bileşenlerden oluşan karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir (Sanders, 1988). Bu karmaşık ve çok boyutlu sürecin merkezinde kayıp ile yas tutan birey arasındaki bağlanma örüntüsü yer almaktadır (Bowlby, 1980). En şiddetli yas sürecinin ölüm yoluyla gerçekleşen kayıpların ardından yaşandığı bilinse de her çeşit kaybın ardından yas süreci yaşanabilmektedir.

Yas tepkisinde inkâr, konsantrasyon sorunları, yönelim bozuklukları, hafızada zorlanmalar, sanrılar (görsel ve işitsel) yaşanabilir; kişinin inanç dünyasında sarsılmalar gözlemlenebilir (Love, 2007). Yas tepkisine keder, öfke, endişe,

çaresizlik, yalnızlık, suçluluk gibi çeşitli duygular (Casarett ve ark., 2001); kendine yabancılaşma, dalgınlık, içe çekilme, kaçınma, psikomotor ajitasyon gibi davranışsal ve fiziksel süreçler eşlik edebilir (Worden, 2004). Ağlama krizleri, uyku düzensizliği, kabuslar, intihar düşünceleri, anlam verme çabası ve kaybedilen kişiye dair anılarda saplanıp kalmak yas sürecinde deneyimlenen yas tepkilerini oluşturmaktadır. Sıralanan yas tepkilerinin sıklık ve yoğunluğunda zamanla azalma yaşanması beklenir ancak yıl dönemi etkisi ile anma günlerinde kısmi geri dönüşler kısa süreli olarak deneyimlenebilmektedir (Volkan & Zintl, 2022).

Kaybın yas tutan kişide uyandırdığı duyguların yoğunluğu, kişinin kayba hazır oluşu ve kaybedilen kişi (özellikleri, yakınlığı, kaybın şekli vb.) yas tutma seyrinin herkes tarafından farklı hız ve yoğunlukta deneyimlenmesinin temel sebeplerini oluşturur.

1.1.2. Yasın Evrelerine Dair Yaklaşımlar

Ölüm ve yas üzerine çalışan birçok kuramcı bu süreçleri kavramsallaştırma çabasına girmiştir. Yas tutmanın evrelerini dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. John Bowlby ve Colin Parkes (1970), yaptıkları çalışma sonucunda hissizlik, vefat eden kişinin özlemi ve aranması, ruhsal dağınıklık (deorganizasyon) ve yeniden örgütlenme olarak adlandırdıkları dört evreden oluşan bir şema sunmuşlardır. George Pollock (1961), akut ve kronik olmak üzere yas tutmanın dönemlerini ikiye ayırmıştır. Vamık Volkan, Pollock'un kronik döneminin Sigmund Freud'un klasik yas evresiyle paralellik gösterdiğini; kendisinin de akut ve kronik dönemleri başlangıç (kriz) dönemi ve yas işi olarak ele aldığını vurgulamaktadır (Volkan & Zintl, 2022). Elisabeth Kübler-Ross ölümcül hastalığa yakalanan bireylerle yaptığı çalışmalara dayandığı beş aşamalı yas modelini ilk olarak *On Death and Dying* (Ölüm ve Ölmek Üzerine) adlı kitabında aktarmıştır. Bu evreler inkâr veya yalıtılmışlık, şiddetli öfke ve kızgınlık, pazarlık, depresyon veya çökkünlük, kabullenme olarak adlandırılmıştır (Kübler-Ross, 2010). Bahsi geçen evrelerden ardışık bir sıra ile geçmek koşulunun olmadığı ve hatta bu evrelerin uzunluğunun

bireyden bireye farklılık gösterebileceği vurgulanmaktadır (Kübler-Ross & Kessler, 2012). J. William Worden ise kişiyi daha etkin ve güçlü kılan görev yaklaşımında, iyileşme için kişinin yerine getirmesi gereken dört görevin varlığından bahsetmektedir (Maraş, 2014).

Erich Lindermann (1944), bir gece kulübünde çıkan yangında yakınlarını kaybeden 101 kişinin deneyimlerini klinik ortamda incelediği çalışmasında kayıp sonrasında verilen tepkilerin kayda değer derecede benzerlik gösterdiğini saptamıştır. Ona göre, bütünlük içerisinde olmasa dahi bireylerin kaybın ardından yaşanan kriz döneminde benzer süreçleri deneyimlemesi beklenmektedir.

Kişilerin yası ve yas tutma şekilleri benzerlik gösterse de parmak izleri kadar özgündür (Volkan & Zintl, 2022). Yas, bazı kuramcılar tarafından belirgin aşamaları veya evreleri olmayan oldukça bireyselleşmiş bir süreç olarak kabul edilmektedir (Morris ve ark., 2018). Güncel bazı araştırmalar yas sürecinin her birey için farklı ve benzersiz olarak deneyimlendiğini; aşama teorilerinin öne sürdüğü şekilde yasin çözümülenmesi ile sonuçlanmadığını göstermektedir (Laurie & Neimeyer, 2008; Neimeyer, 2001).

1.1.3. Komplike Olmayan Yas

Komplike olmayan yas, sevilen bir bireyin ölümünün ardından deneyimlenen olağan yas süreci olarak tanımlanmaktadır (Işık, 2023). Kaybın ardından yaşanan psikolojik, fizyolojik, davranışsal ve bilişsel tepkiler olağan yas sürecinin parçasıdır (Worden, 2004). Sürecin komplike yasa dönüşmeden sağlıklı şekilde tamamlanabilmesi için ölen kişi ile yeni bağların oluşturulması ve yaşamın yeniden yapılandırılması gerekmektedir (Bildik, 2013).

Ölüm, kişileri kontrol kaybı ve hayatın öngörülemezliği ile yüzleştirir. Kişi, ölümle yüzleşmekten kaçınmak üzere yadsıma, bölme ve pazarlık gibi savunmalar kullanır. Kaybın hemen ardından deneyimlenen yadsıma, gerçeğin adım adım sindirilmesine

yardımcı olan bir tampon işlevi görür. Cenaze töreni gibi dini ritüeller ölümün gerçekliğiyle yüzleşmeyi sağlar. Bölme, zihnin bir yanı ile kaybı yadsımasına, diğer yanı ile kaybı bilmesine izin veren bir mekanizmadır. Kaybı kabul etmemeye dair yapılan pazarlık, kaybın gerçekliği işlendikçe deneyimlenen sıkıntı, ölen kişinin terk edişine karşı hissedilen öfke kaybın duyumsandığını göstermektedir. Bu duyumsama zamanla kaybın kabulüyle sonuçlanır. Ancak yaşama devam etmek için “yas işi/yas çalışması” olarak adlandırılan uzlaşma döneminin deneyimlenmesi gerekmektedir. Ölen kişi ile olan ilişkinin yeniden değerlendirildiği gözden geçirme ve ölen kişiyi bir hatıraya dönüştürme çalışmaları yas işinin temel iki bileşenini oluşturmaktadır (Volkan & Zintl, 2022). Yas deneyiminin bütünleşmesi ile yası tutan bireyin ölen kişiye dair düşüncelerinin ve acı veren duygularının yoğunluğu azalır (Shear ve Shair, 2005). Volkan (2022), kayba dair düşünceler her gün hatırlanmadığında ve bu düşüncelere duygusal olarak yanıt verme bırakıldığında yas işinin sonlandığını aktarmaktadır.

Bireylerin yas tutma sürecini farklı hız ve yoğunlukta deneyimlemesinden ötürü komplike olmayan yasin süresi hususunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı teorisyenler komplike olmayan yas sürecinin yaklaşık bir yıl olduğunu öne sürerken (Jacobs, 1993; Horowitz ve ark., 2003), bazıları daha uzun bir süreye işaret etmekte (Zisook ve ark., 1982), diğer teorisyenler ise süreyi sınırlandırmanın uygun olmadığını belirtmektedir (Lister, 1988). Olağan yas tepkileri azalma koşulu ile iki yıla kadar sürebilmektedir. Yas tepkisinin uzunluğu, yas tutan kişinin yas işindeki başarısına yani ölen kişiye olan bağlılığından özgürleşmesine, ölen kişinin olmadığı bir hayata yeniden uyum sağlamasına ve yeni ilişkilerin kurulumuna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Lindemann, 1944).

1.1.4. Komplike Yas

Yas süreci kaybın ardından yaşama uyumlanılan doğal bir süreç olarak açıklanmaktadır. Uyum sağlanamayan diğer bir deyişle yası tam olarak tutulamayan kayıplar bugüne ayak uydurmanın önüne geçer (Volkan & Zintl,

2022). DSM-V’de komplike yas tepkilerine dair tanı kriterleri bulunmamaktadır, bu nedenle kuramcılar belirli bir toplumda ve kültürde normal olarak nitelendirilen yas sürecinden sapan yas süreçlerini komplike yas olarak adlandırırlar (Middleton ve ark., 1993). Komplike yas normal yas deneyiminden süre, yoğunluk ya da her ikisi açısından sapma olarak nitelendirilmektedir. Komplike yas, dünya çapında nüfusun yaklaşık %2 ile %3’ünü etkilemektedir; çocuk kaybı, eş kaybı ya da ani bir ölümün ardından deneyimlenmesi muhtemel olan bir durum olarak tarif edilmektedir (Shear, 2012). Vamık Volkan (2022), kaybın ardından kederlenmenin yokluğu sonucunda kişinin kriz döneminde saplanması ve yas işi aşamasına geçememesini komplike yas olarak tarif etmektedir.

Komplike yas, olumsuz sağlık sorunları, depresyon, alkol tüketimi, tıbbi hizmetlerin daha fazla kullanımı, işlevsellikte bozulma, sosyal katılımı azalma, intihar ve fiziksel diğer sorunlar nedeniyle ölüm oranının artışı ile ilişkilendirilmektedir. (Fujisawa ve ark., 2010). Shear (2012), komplike yası işlevselliği zedeleyen, alışılmadık derecede şiddetli ve kronikleşmiş bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu sürecin karakteristik belirtilerini yoğun özlem, hasret, acı, ölen kişiyle ilgili sık sık zihni meşgul eden düşünce ve anıların varlığı, güvensizlik duygusu, kaybı kabullenememe ve anlamlı bir gelecek hayal etmede güçlük olarak betimlenmektedir. Kronik yas sürecini kişi zamana bağlı olarak azalma göstermeyen duygusal bir ıstırap olarak deneyimlenebileceği gibi yas tepkilerinin hiç ortaya çıkmadığı bir süreç olarak da yaşanabilir.

Komplike yası normatif süreçten ayıran üç tip tepki tanımlanmaktadır. İlk olarak *bulunmayan yas (absent grief)*, tipik yas tepkilerine ket vurulması, kaybın veya kayba dair duyguların inkâr edilmesi olarak ifade edilmektedir. *Ertelenmiş yas*, kayıp ile yas tepkisinin başlaması arasında anlamlı bir zamansal boşluk olması, yasin daha sonraki bir zamana ertelenmesidir. Lindermann (1944), ertelenmiş yas tepkilerinin klinik popülasyonlarda gözlemlenen en yaygın komplike yas biçimi olduğunu öne sürmüştür. *Uzamış, kronik veya çözülmemiş yas* kendini kronik depresyon, ölen kişi ile aşırı özdeşleşme, ölen kişiye duyulan aşırı özlem, sosyal

ketlenme ile göstermektedir (Rando, 1992-93). Zisook ve Lyons (1988) yas tutan ebeveynlerle yürüttükleri araştırmada katılımcıların %63'ünün uzamış yas reaksiyonları deneyimlediklerini saptamıştır.

Kaybın doğası, yas tepkisini ve sürecini derinden etkilemektedir. Bağlanma figürlerinden birinin ölümü travmatik bir kayıp olarak nitelendirilmektedir. Romantik eş ve evlat kaybı ya da ani ve şiddetli ölümlerin ardından komplike yas sürecinin yaygın olarak deneyimlendiği bilinmektedir (Shear, 2012). Evlat kaybının suçluluk duygusuna bağlı olarak komplike bir yas süreci doğuracağı öngörülmekte ve evlat kaybı insanın yasını tutmak durumunda kalabileceği en zor kayıp olarak nitelendirilmektedir.

1.1.5. Ebeveynin Yası

Sıklıkla ebeveynlerin çocuklarını kaybettiklerinde gelecek kurgularını da yitirdikleri ifade edilir (Grout & Romanoff, 2000). Modern toplumlar, trajik ve beklenmedik kaybın kabulünü ve bütünleştirilmesini zorlaştırmaktadır (Cain & Cain, 1964). Çocuk kaybı önceki zamanlara kıyasla günümüzde nadir olarak yaşanmaktadır, bu nedenle de tamamen beklenmedik, ebeveynlerin baş etme kapasitelerini zorlayan, yoğun ve şok edici bir yaşam olayı olarak nitelendirilmektedir. Gebe kalmak, doğum yapmak ve doğan yavruyu yetiştirmek tüm memeli hayvanların paylaştığı bir deneyimdir. İnsan ise buna psikolojik, sosyal ve anlam inşası gibi farklı bileşenler ekler. Yaşam döngüsünün çeşitli aşamalarında anne ve babalar çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme rollerini varlıklarının merkezine yerleştirirler. Aile sistemi içerisinde ebeveyn ve çocuk arasında gelişen bağlılık bir bağın ötesinde birçok ebeveyn ve çocuğun kimliklerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bir çocuğun ölümü hayatta kalan diğer aile bireylerini ve aile dinamiklerini derinden etkilemektedir. Çocuğun ölümüyle ebeveynin bakım veren ve koruyucu rolü sarsılır (Malkinson & Bar-Tur, 2005).

Ebeveynlerin çocuklarının ölümünün ardından deneyimledikleri yas süreci, diğer aile bireylerinin ölümünün ardından yaşanan yas sürecine kıyas ile daha yoğun ve uzun sürelidir (October ve ark., 2018). Ebeveyn yasının yoğunluğunun, çocukları ile sahip oldukları yakın ve kalıcı ilişkiden kaynaklı olduğuna inanılmaktadır. Çocukların, ebeveynlerinden daha uzun yaşaması beklenir; doğal düzendeki bu bozulma ebeveynlerin geleceğe dair umutlarını ve hayallerini alt üst eder. Bu kayıp ebeveynlerin rolleri ve benlik algıları gibi alanlarda değişime yol açmaktadır. Araştırmalar, çocuğunu kaybeden ebeveynlerin deneyimlerini üç tema altında açıklamaktadır. Bu temalardan ilki kişisel yeterliliğe olan inancın yitirilmesi ve güç kaybıdır; kaybın ardından benliğin bir parçasının yitirilmiş olarak deneyimlenmesi ikinci; benzersiz karakteri ile ailesi sisteminin bir parçası olan değerli bir kişinin kaybı ise üçüncü temadır (Malkinson & Bar-Tur, 2000).

Çocuk kaybına dair öznel duygular kültürler arasında farklılık gösterebilmektedir. Sosyal statüsünün aile ile yakından ilişkili olduğu toplumlarda, ebeveynler çocuk kaybının ardından sosyal statülerinde sarsılma yaşayabilir ve bu sebeple de kendilerini sosyal çevrelerinden yalıtma ihtiyacı duyabilirler (Zhao ve ark., 2020). Bunun yanı sıra, çocuk kaybını izleyen süreçte aile içerisinde gelir kaybı veya çift ilişkisinin derinden sarsılması karşılaşılan durumlar arasındadır (Wall-Wieler ve ark., 2018). Çocuk kaybının boşanma olasılığını arttırabileceği varsayılmaktadır ancak bu varsayımı destekleyen yeterli araştırma bulunmamaktadır (Malkinson & Bar-Tur, 2004). Schwab (2009), evlilikte yaşanan sıkıntıların ve iletişim sorunlarının evliliğin sonlanması ile eş tutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Yas tutan ebeveynler, çocukları ölmeden önce sahip oldukları yakınlığı veya daha fazlasını yeniden kazanmadan önce aralarında hatırı sayılır derecede uzaklık hissedebilir ve birbirlerinden rahatsızlık duyabilirler (Malkinson & Bar-Tur, 2005). Son araştırmalarda, kayıp karşısında sergilenen farklı baş etme yöntemlerini ve yas tutma şekillerini kucaklayan ve kabul eden ebeveynlerin bu kaybı birlikte paylaşarak çift ilişkilerini güçlendirdikleri görülmüştür (Toller & Braithwaite, 2009).

En stresli yaşantılardan biri olan yas sürecinin sağlığı olumsuz yönde etkilediği doğrulanmıştır (Zhao ve ark., 2020). Yaslı ebeveynlerin ruh sağlığını inceleyen araştırmaların neredeyse tamamı komplike yas, anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu için bu kişilerin yüksek risk altında olduklarını bildirmektedir. Diğer ebeveyn grupları ile karşılaştırıldığında, yaslı ebeveynlerin komplike yas, öfke, suçluluk, kaygı ve depresyon da dahil olmak üzere bir dizi ruhsal zorlanmaları yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka anlatım ile çocuğunu kaybeden anneler ile diğer anne gruplarının karşılaştırıldığı araştırmalarda çocuğunun ölümünü yaşayan annelerin daha sık ruh sağlığı sorunları yaşadıkları bulunmuştur. Bahsi geçen yas belirtilerinin kaybın hemen sonrasındaki süreçte en belirgin olarak deneyimlenmesi ve ebeveynlerin bu kayba uyum göstermeleri ile zaman içerisinde kademeli olarak azalması beklenmektedir. Ancak yaslı ebeveynlerin yaklaşık %10 ile %20'sinin olağan yas sürecinden yoğunluğu ve/veya süresi nedeni ile ayrılan komplike yas yaşadığı tahmin edilmektedir (October ve ark., 2018).

Bireylerin, özellikle de ebeveynlerin, farklı şekilde yas tuttuklarını anlamak önem taşımaktadır (Toller & Braithwaite, 2009). Çocuklarının ölümünün ardından yaşanan yıkım her iki ebeveyn için de eşittir ancak her biri bu kayıp ile farklı şekillerde başa çıkmaktadır (Doka & Davidson, 1998). Ölen bir çocuğun ardından tutulan yasin standardize edilmiş doğru ya da yanlış bir şekli yoktur. Her ebeveyn bu ölümü farklı şekilde algıladığı gibi farklı şekilde de yasını tutmaktadır. Ebeveynlerin yas sürecini çözümülemesi için bir zaman sınırı bulunmamaktadır ve birçoğu hayatlarına geri kalanına üzüntü ve keder dönemleri yaşayarak devam etmektedir (Brower & Peart, 2010).

1.1.6. Ebeveynin Kaybı Anlamlandırma Süreci

Daha önce mantıklı, anlaşılır ve belirli kabul edilen varsayımsal dünyayı paramparça eden, kavranması zor travmatik bir ölüm meydana geldiğinde, yas tutan kişiler kendilerini acıdan koruma, düzeni, belirliliği ve güvenliği geri getirme

ihtiyacı hissederler. Kaybı anlamaya ve kaybın nedenlerini bulmaya çaba gösterirler (Gillies ve ark., 2014). Ebeveynler için çocuk kaybı beklenmedik, doğa kanunlarına aykırı ve önlenebilecek bir trajedi olarak algılandığından kaybın kabul edilmesi ve anlamlandırması son derece zordur. (Aizenkot, 2022).

Ebeveyn ve çocuk arasındaki bağ biyolojik, duygusal ve entelektüel olmanın ötesinde bir noktadadır. Ebeveynler çocuklarını kendi benliklerinin bir uzantısı, kendilerinin dünyadaki devamlılığı ve temsili; ebedi yaşamın sembolleri olarak algırlar (Cohen, 1988). Çocuklar ebeveynlerine yeni başlangıçlar, hayaller, fanteziler için bir fırsat sunar; amaç ve anlam duygusu sağlarlar. Bu zeminde, bir çocuğun ölümü ebeveynleri için anlaşılabilir, yıkıcı, zamansız ve doğa kanunlarına aykırı olarak yaşanır; anne ve babaların gelecekle olan bağlarını koparır.

Anlamlandırma çabası bireye hayatta karşılaştığı zorlayıcı deneyimler ile mücadele etmesinde yardımcı olur. Sevilen birinin kaybının ardından bu ölüme bir anlam yüklenmenin kayba uyum sağlamaya yardımcı olduğu ve yas sürecini kolaylaştırdığı görülmüştür (Clancy & Lord, 2018). Yaşamdaki olayların bir anlamı olması gerektiğini varsayan ve doğası gereği insanı anlam yaratıcı olarak gören *yapısalcı teorilere* göre ebeveynler çocuklarının ölümüne farklı anlamlar yüklemektedirler. Bu anlamlar, doğal ve/veya doğaüstü açıklamalar çerçevesinde olabilmektedir. İnsan, hayatın geçiciliğini ve kırılganlığı farkındadır. Hayatın ölümle sonuçlanacağına dair olan farkındalıkları insanları yaşam ve ölümle ilgili anlam ve amaç aramaya teşvik etmektedir. Aizenkot (2022) tarafından yürütülen araştırma yaşlı ebeveynlerin kaybı anlamak ve anlamlandırmak için çeşitli anlam sistemleri kullandığını bulmuştur. Yapılan tematik analizin sonucunda, ebeveynlerin çocuklarının ölümüne doğal (trajik bir tesadüf), doğaüstü (ilahi takdir, tanrı iradesi) veya hem doğal hem doğaüstü anlamlar yüklediği bulunmuştur.

1.2. KAYIPTAN SONRA DOĞAN ÇOCUK

Araştırmalar yas süreci tamamlanmadan dünyaya getirilen çocukların birçok yönden olumsuz yönde etkileneceğini; kayıp ve sonraki çocuğun doğumu arasında geçen sürenin önemini göstermektedir. Bir başka deyiş ile kaybın ardından kısa bir süre bekleyerek yeni bir çocuk dünyaya getirmenin olumsuz etkileri bulunmaktadır (Legg & Sherick, 1976). Holococausttan hayatta kalan bireylerin çocukları ile yapılan araştırma, kayıp sonrası gebelik durumunu yas sürecini ve keder duygusunu baltalayan bir süreç olarak nitelendirmektedir (Schwab, 2009).

Geçmiş zamanlarda bir bebek ölü doğduğunda veyahut doğumdan kısa bir süre sonra öldüğünde bu kaybın acısını unutmak için annelere beklemeksizin gebe kalmaları hususunda tavsiye verildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, son on yılda ölü doğum veya bebek kaybının sonrasında annenin yas tutması konusundaki artan bir farkındalık yaşanmıştır. Günümüzde, yas tutmanın ve kaybın duygusal etkilerinden iyileşmenin gerekliliği kabul edildiğinden ötürü doktorlar annelere bir sonraki hamileliği ertelemeleri hususunda tavsiye vermektedir (Davis ve ark., 1989).

Barr (2006), kaybın hemen ardından hamile kalmanın yasın sonlandığına dair bir yanılsama ve rahatlama yaşatabildiğini söylemektedir. Çocuk kaybıyla başa çıkmak amacıyla gebe kalmayı bir araç olan kullanan ebeveynlerin, kendilerini gebe oldukları çocuğun doğumuna hazırlanırken eş zamanlı olarak ölen çocuğun yasını tutmak gibi zorlu bir psikolojik durumun içinde buldukları da gözlemlenmiştir. Bu ikilem hem ebeveynler hem de yeni doğan çocuk için çeşitli psikolojik zorlanmaların gelişimine sebebiyet verebilmektedir (Rosen, 1982). Gebelik kaybının kadınların ruh sağlığına etkisini inceleyen bir araştırma kaybı takip eden 5-6 ay içerisinde gebe kalmanın travmatik yaşantıyı alevlendirdiğini, her iki ebeveynin de yeni gebelik durumuna dair keyif almadığını ve de kayıp sonrasında doğan çocuklar ile daha az duygusal bağlılık kurulduğunu aktarmaktadır (Ney ve ark., 1994).

Ebeveynlerin, başka bir kayıp olasılığından korktukları için yeni doğan çocuk ile bağ kurmayı reddedildiği, aşırı koruyucu davranabildiği, aşırı hoşgörölü olabildiği veya fiziksel olarak ihmalkâr olabildikleri bulunmuştur (Vollmann, 2014). Anne ile kayıptan sonra dünyaya gelen bebek arasında yaşanan zorluklar uzun süreli ve çözölmemiş yasla ilişkilendirilmektedir. Depresyon ve diğler yas duygularının anne ve çocuk arasındaki bağlanmaya olan etkisinin yanı sıra (Bowlby, 1980) annenin bir sonraki bebeği kaybedilen bebeğin yerine koyduğu “ikame çocuk” (*replacement child*) (Cain & Cain, 1964; Olmsted & Poznanski, 1972) ve annenin sonraki çocuğa karşı aşırı korumacı olduğu “savunmasız çocuk” (*vulnerable child*) sendromlarının gelişebildiği belirtilmektedir (Davis ve ark., 1989).

1.2.1. İkame Çocuk

“İkame çocuk” kavramı ilk olarak 1964 senesinde Cain & Cain tarafından yürütölren bir araştırma ile tanımlanmıştır. Kayıp sonrasında oluşın boşluğu doldurmak veya ölen çocuğun yerine geçirilmek üzere kayıptan oldukça kısa bir süre sonra dünyaya getirilen çocuk “ikame çocuk” olarak adlandırılmıştır (Cain & Cain 1964). Bireyler nesne kaybı yaşadıklarında bu kaybı fantezilerinde yeniden yaratma eğitimi gösterirler (Ainslie & Solyom, 1986). Bu eğilim, ikame çocuk fenomenin de temelini oluşturmaktadır (Nagera, 1970).

Vamık Volkan (2014), psikolojik olarak ölen bir bireyin zihinsel imgesini korumak ve canlı tutmak üzere görevlendirilen çocukları ikame çocuk olarak nitelendirmektedir. İkame çocuk psikolojisinin gelişimi için bakım verenin (annelik yapan bireyin), ölmüş ya da kaybolmuş bir bireyin imgesini çocuğun kendilik tasarımına depolanması gerektiği aktarmaktadır. Kristina Schellinski (2019) ikame çocuk kavramını genişleterek 1) ölen bir çocuğun veya başka bir aile üyesinin yerine geçmek için doğurulan, 2) ölüm, ölü doğum, düşük veya kürtajdan kısa bir süre sonra doğın, 3) ikiz veya üçüz kardeşlerden hayatta kalan, 4) hayatta olduğu süreçte yaşanan bir ölüm veyahut engellilik nedeni ile başka bir kardeşin ya da aile üyesinin yerini alan, 5) anne karnında düşürölren bir çocuğun yerini almak üzere

evlat edinilen, 6) kaybolan bir kişinin yerini almak üzere rol tahin edilmiş olan çocukları ikame çocuk olarak tanımlamaktadır.

Cain & Cain ikame çocukların yasın hâkim olduğu, ebeveynlerinin kopuk ve de cansız olduğu bir dünyaya geldiklerini; ebeveynlerinin odaklarının geçmişte takılı kaldığını ve ölü bir imgeyi idealize ettiklerini belirtmektedir. Böyle bir dünyaya doğan çocuğun, ikame çocuğun, sürekli olarak karşılaştırmalara ve özdeşleştirmelere maruz kaldığı, kardeşinin ölümünden sorumlu tutulduğu özet ile ölen çocuğun gölgesinde yaşadığı betimlenmiştir. Ebeveynlerin yeni çocuğu büyütme deneyimlerine de yer veren bu araştırma, ölen çocuğun kimliğinin yeni doğan çocuğa empoze edildiğini, zaman zaman dil sürçmeleri yaşandığını ve ölen çocuğun ismiyle hitap edildiğini, kayıptan sonra doğan çocuğun gelişim dönemi süresince artık hayatta olmayan bir kardeş ile rekabet içerisine sokulduğunu saptamıştır. İkame çocuk kavramını farklı değişkenler üzerinden ele alan çalışmada, bu çocukların ilerleyen yaşlarında farklı ruhsal zorlanmalar ve kimlik sorunları yaşadıkları; öte yandan özgün kimliğe sahip bireyler olarak zar zor var olabildikleri görülmüştür (Cain & Cain 1964). Vaka incelemeleri üzerinden elde edilen bulguların yer aldığı bu araştırma kaybın ardından anlamlı bir süre beklemenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

1.2.2. İkame Çocuk Kavramı Üzerine Yapılan Araştırmalar

Nesiller arası kayıp ve yas kavramlarını incelemek üzerine yapılan araştırmalar başta olmak üzere ikame çocuk kavramı belli araştırmaların odak noktası olmuştur. Grout & Romanoff (2000) ebeveynler ile yaptıkları görüşmelerin sonucunda kayıp sonrasında aile dinamiklerinin yeniden yapılandırıldığını, kayıptan sonra doğan çocukların hepsinin oluşan boşluğu doldurma niyeti ile dünyaya getirilmediğini gözlemlemiştir. Araştırma sonucunda ailelerin kayıptan sonra belirli kalıpları izledikleri saptanmıştır. Bunlar: (1) boşluğu iş, arkadaşlar ve diğer aile üyeleri ile doldurmak; (2) aşmak ve ölen çocuğu aile geçmişinde bırakmak; (3) ölen çocuk ile etkileşim yoluyla bağı devam ettirmektir. Bu kalıplar arasında boşluğun yeni bir

çocuğu dünyaya getirerek doldurulmasının psikolojik olarak riskli olduğu görülmüştür (Grout & Romanoff, 2000). Klinik olmayan bir grup ile benzer bir araştırmanın yapılması gerekliliğı vurgulanmıştır.

Boşluğu doldurmak üzere dünyaya gelmek gelişimsel bir aksama olarak nitelendirilmektedir. Kayıptan sonraki çocuklar yas ortamında doğmalarının yanı sıra, kendilerine yansıtılan başka bir kimliğin gölgesinde kendi kimliklerini biçimlendirmek durumunda kalabilmektedir (Legg, 1976). Henüz gelişimini tam anlamıyla tamamlamayan ego, baş etme kapasitesinin üzerinde dışsal ve çevresel müdahalelerle karşı karşıya kalır. Ebeveynleri tarafından ölen çocuğun birer kopyasına dönüştürülmeye çalışılan çocuklar bireysellik duygusundan yoksun kalırlar. Bilinçdışında ebeveynlerinin fantezilerini yüklenen bu çocuklar kimlikleri ve bazı durumlarda da cinsiyetleri hakkında kafa karışıklığı yaşayabilmektedir (Schwab, 2009). Kayıptan sonraki çocukların özellikle ergenlik döneminde ayrılma-bireyleşme sırasında zorlanmalar yaşayacağı ön görülmektedir. (Sabbadini, 1988). Özetle araştırmalar kayıptan sonraki çocuk olma durumunun kimlik gelişimi ve sosyal gerçeklik üzerinde etkileri olacağını söylemektedir (Vollman, 2014).

Testoni ve arkadaşları (2020), kayıptan sonraki çocuk kavramının kayıptan sonra dünyaya gelen tüm çocukları kapsayan bir ifade olduğunu, ikame çocuk kavramının ise kayıptan kısa bir süre sonra gebe kalınan çocukları ifade ettiğini aktarmaktadır. Krell ve Rabkin (1979) araştırmaları sonucunda ikame çocukları üç gruba ayırmışlardır. Bunlardan ilki, genelde ölen kardeşe dair bilgi sahibi olmayan, ebeveynlere utanç ve suçluluk duygularını hissettiren çocuk; ikincisi aşırı koruma ile karakterize edilen çocuk; üçüncüsü ise ölen çocuğun ruhunun başka bir vücut bularak yeniden dünyaya gelmesi ile ilişkilendirilen çocuktur.

Araştırmalar, kardeşin ölümü ile sonraki çocuğun doğumu arasında geçen sürenin önemini vurgulanmaktadır, kısa bir süre beklemenin sonraki çocuğu yetersiz ikame çocuk olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı düşünülmektedir (Legg & Sherick, 1976). Öte yandan Davis ve arkadaşları (1989) tarafından yapılan araştırmada, bu

zamanlamadan bağımsız olarak annelerin kayıp sonrasında doğan çocuklara karşı aşırı korumacı bir tutum ile yaklaştıkları ve ikame duygular hissettikleri görülmüştür. Ebeveynlerin ölen çocuğu unutmaya ve hatırlamamaya yönelik gösterdikleri çaba ve bu kaybı bir başka çocuk ile doldurmaları uzun süreli komplike yas belirtilerine hizmet edebilmektedir. Bu durum kayıp sonrasında doğan çocuğu büyüme sürecinde ihtiyacı olan duygusal bakımı alamama riskine sokmaktadır (Üstündağ-Budak, 2015).

Vollman (2014) tarafından kayıptan sonraki çocuklar ve ikame dinamikleri üzerine yapılan güncel bir araştırmada, katılımcılardan bir kısmı aileleri tarafından kucaklandıklarını, benimsendiklerini ve bazen de ölen kardeşin olumlu ikamesi olarak ödüllendirildiklerini tarif etmişlerdir. Doğumlarıyla aileyi yeniden bir araya getirmelerinden ötürü ebeveynleri tarafından lütuf olarak nitelendirilmiş olan bu çocukların aile içerisinde genellikle ayrıcalıklı bir statüsü olduğu görülmüştür. Kayıptan sonra doğmayı zıt şekilde deneyimleyen diğer bir grup katılımcı ise, sürekli ebeveynlerini hayal kırıklığına uğrattıklarına dair hissiyatları ve ölen çocukla kıyaslamaların olduğu olumsuz anıları hatırlamışlardır. Bu araştırma ikame çocuk kavramını bir spektrum olarak ele almanın faydalı olacağının, bu spektrumda farklı konum ve rollerin varlığının altını çizmektedir. Çocukların bu spektrumdaki konumlarını belirleyen asıl kriter ebeveynlerinin verdiği mesajlardır.

Spektrumun bir ucunda ölen çocuğun idealize edildiği, kayıptan sonraki çocuğu hayal kırıklığı olarak nitelendirildiği ve sürekli olumsuz karşılaştırmalara maruz kaldığı durum “yetersiz ikame çocuk” (*inadequate replacement child*); diğer ucunda kayıptan sonraki çocuğun idealize edildiği, iyileştirici rolünün yer aldığı “armağan çocuk” (*başarılı ikame/ gift child*) yer almaktadır. Kayıptan sonra doğan çocukların akuttan minimum ikame dinamiklerine kadar bir dizi çeşitli deneyime sahip oldukları düşünülmektedir.

Yetersiz ikame çocuk kavramı Vamık Volkan tarafından tanımlanan “ikame çocuk sendromu” ile paralellik göstermektedir (Volkan & Ast, 2019). Literatürde,

ebeveynlerin kayıptan sonraki çocuğun üzerine çok titrediği, ayrışma sorunlarının yaşandığı, infantizasyon ve bedensel kaygıların oldukça fazla olduğu “savunmasız çocuk sendromuna” (*vulnerable child syndrome*) da yer verilmektedir (Green & Solnit, 1964). Savunmasız çocuk sendromunun merkezinde ebeveynin çocuğun hastalığa veya yaralanmaya karşı savunmasız olduğu algısı bulunmaktadır; bu çocuklar ebeveynleri tarafından kırılgan ve zarar göremeye açık olarak görülmektedirler (Thomasgard & Metz, 1995).

Cain & Cain’in ikame çocuk tanımı ardından bu kavramı ele alan sayılı araştırma yapılmıştır. Araştırmalar vaka analizleri (Reid, 1992, 2007) ve sınırlı örneklem büyüklükleri ile klinik ortamlarda veyahut patoloji (sendrom) odağında gerçekleştirilmiştir. Farklı araştırmacılar tarafından farklı terminolojiler ile tanımlanan bu çocukların hepsi genel bir çerçevede “*kayıptan sonraki çocuk*” (*subsequent child*) olarak kabul edilmektedirler (Testoni ve ark., 2020).

1.3. KİMLİK VE KİMLİK GELİŞİMİ

Kimlik ve kimlik gelişimi birçok araştırmanın merkezinde olmuştur. Bazı kuramcılar kimlik kavramını kişisel bir bağlamda açıklarken, diğerleri kimlik oluşumuna etki eden sosyal faktörlere odaklanmıştır. Kimlik gelişimi içsel ve dışsal bileşenleri olan çok yönlü bir süreçtir (Markovitch ve ark. 2017). Kayıptan sonra doğan çocuklar üzerine yapılan araştırmalar bu çocukların “Ben kimim?” sorusuna cevaplamakta zorlanabildiğini göstermektedir. Vollmann (2014), kayıp sonrasında dünyaya gelmenin kimlik gelişimini ve en nihayetinde de kimliği etkileyen bir faktör olduğunu bulmuştur.

Kimlik kavramının tanımına ilişkin literatürde fikir birliği bulunmamaktadır. Benlik, ego, kendilik gibi farklı terminolojilerin kullanıldığı saptanmıştır (Sokol, 2009). Kimlik kavramına dair en genel ve kapsamlı tanımın Erik Erikson (1967) tarafından yapıldığı düşünülmektedir, bu sebepten ötürü kimlik ve kimlik gelişimini ele alan güncel kuramların birçoğu Eriksoncu yaklaşıma dayanmaktadır.

1.3.1. Erik Erikson'un Kimlik Gelişimine Yaklaşımı

Erikson, bireyin sosyal bağlamından ayrı tutularak anlamlandırılmayacağına inanmıştır; bu anlayışa paralel olarak da psikososyal gelişim kuramının temeline birey ve kültürün içe içe geçebilirliği, bir başka anlatım ile kültürler arası farklılığın bireyin gelişimini etkilediğini koymuştur (Mitchell & Black, 2014). Erikson, döneminde hâkim olan geleneksel psikodinamik yaklaşımın aksine diyalektik bir perspektif ile teorisini ele almıştır, kişiliğin hayatın ilk dönemlerinde belirlendiği görüşüne karşı çıkmıştır. Ego gelişim kuramı yaşam döngüsü süresince etkili olan sekiz evreden oluşmaktadır. Her bir evrede deneyimlenen diyalektik gerilimin insanın psikososyal bütünleşmesini sağlayan krizler olduğunu öne sürmektedir. Evreler bireyin gelişmeye devam etmesi için aşması gereken çatışma veya krizle ilişkilidir (Sokol, 2009). Bu evrelerde deneyimlenen krizler, bunalımlar, bireyin içerisinde yaşadığı toplum ve kültürden önemli ölçüde etkilenmektedir (Geçtan, 2017). Her evrenin başarılı ve de başarısız bir sonucu olduğu varsayılmaktadır (örneğin güvene karşı güvensizlik). Evrelerin başarı ile tamamlanması çeşitli erdemlerin kazanımı ile sonuçlanmaktadır. Kazanılan bu erdemler, sonraki evrelerde deneyimlenecek krizleri çözmek üzere ego tarafından kullanılmaktadır. Psikososyal gelişim kuramı sadece bireyin yaşam döngüsündeki gelişimini kapsamayan, aynı zamanda tutarlı bir benlik duygusunun oluşumunu da ele alan bir kimlik gelişimi teorisidir (Knight, 2017).

Erikson kimliği yaşam boyu sürekli gelişim gösteren, başkaları ile olan iletişimde süreklilik duygusu sağlayan, benlik ile diğerlerini ayırt etmeye yarayan temel düzenleyici bir ilke olarak tanımlamıştır. Kimlik, bireyin diğerlerinden bağımsız olarak var olmasını ve fonksiyon göstermesini sağlamaktadır. Erikson'un kimlik kavramı duygular, özerklik, ilişkilerde istikrar gibi benliğin kişi-içi ve kişiler-arası yönlerini kapsamaktadır.

Erikson'a göre kimlik, bireyin öznel olarak ve topluma katkıda bulunan biri olarak kim olduğu duygusunu ifade etmektedir (Hoare, 2002). Psikososyal gelişim

teorisine göre kimlik gelişimi yaşam boyu devam eden bir süreç olsa da kimlik krizi/bunalımı ergenlik döneminde karşılaşılan temel gelişimsel ve psikososyal sorundur. Erikson (1967) ergenlik döneminin birincil psikososyal görevinin kimlik oluşumu olduğunu söylemektedir. Bu evrede ergen tarafından deneyimlenen krizi kimlik kazanımı ve kimlik karmaşası arasındaki gerilim olarak tanımlanmaktadır. Bu evredeki ergenin birincil çabası kişiliği için bir kimlik geliştirmektir (Sokol, 2009).

Kimlik gelişimi süreci ergenlikten çok daha erken bir zamanda başlamaktadır. Erikson, kimliğin tohumlarının çocuğun kendisini ebeveynlerinden ayrı, eşsiz bir varlık olarak tanıdığı daha erken bir dönemde ekildiğine inanmaktadır (Sokol, 2009). Olgunlaşma devam ettikçe çocuk ebeveynlerinin veya hayatında yer alan diğer önemli kişilerin özelliklerini ve beğenilen niteliklerini alır. Erikson bahsi geçen bu sürece “özdeşleşme” adını vermektedir. Özdeşleşme ile birlikte çocuk ne olmak ve ne yapmak istediğine dair bir dizi beklenti oluşturmaktadır ancak çocuk er ya da geç ebeveynlerinin veya diğer önemli kişilerin rol ve kişiliklerini özümsemeye dair ilgisini kaybetmektedir. Bu noktada çocuğun kimlik gelişimi süreci devreye girmektedir. Özetle, Erikson’a göre kimlik oluşumu, özdeşleşmelerin işlevi sona erdiğinde başlamaktadır. Başkalarının rollerini özümsemenin tatmin sağlamadığı noktada birey kendi benzersiz dünyasını şekillendirme arzusu yaşar. Erikson, çocukluk döneminde deneyimlenen bu özdeşleşmelerin ergenlik dönemindeki kimlik oluşumuna zemin hazırladığını öne sürmüştür.

1.3.2. Kimlik ve Kimlik Gelişimi Üzerine Diğer Yaklaşımlar

Harry Stack Sullivan, bireylerin kişilerarası alandan ayrılmayacağını vurgulamaktadır. Sullivan’a göre bireyin kişiliği diğer insanlardan oluşan çevrede şekillenmektedir. Kişilik bu yaklaşıma göre diğer insanlarla kurulan etkileşimlerle ortaya çıkmaktadır, bir başka anlatım ile kişilik etkileşimler yoluyla görünür hale gelmektedir. Kişilerarası yaklaşım, geçmiş ve güncel ilişkilerin bireyi ele alırken

odaklanması gereken bileşenler olduğunu öne sürer ve bireyin bağlamında koparılmadan ele alınmasının önemini vurgular. Bireyin sürekli olarak diğerleri ile etkileşim halinde oluşu, kişiliğin kendini kişiler arası bağlamda açığa çıkarttığını göstermektedir (Mitchell & Black, 2014). Sullivan, kişilerarası etkileşimi şekillendirdiğine inandığından ötürü kaygıya odaklanmıştır. Çalışmalarının sonucunda da kaygının kendiliği şekillendirmede ve kişilerarası etkileşimde bir anahtar görevi gördüğü sonucuna varmıştır. Erikson ile benzer şekilde Sullivan da kişiliğin yaşamın ilerleyen dönemlerinde de değişim ve gelişim içerisinde olduğunu aktarmaktadır (McWilliams, 2020).

Freud'un önermesine karşı çıkan Fairbairn, libidonun nesne arayıcı olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın doğası gereği nesnelerle ilişkili olarak kabul eden Fairbairn'e göre bir başkası ile iletişim içindeki benliğe ve bu ilişkinin doğasına odaklanmak gerekmektedir. Fairbairn, kişilerin ilişki arayışında olduklarını söylemektedir (McWilliams, 2020). Fairbairn'in modeli benliğin ilişkilerdeki deneyimlerle şekillendiği, buna eş zamanlı olarak da var olan ve sürdürülen ilişkilerin de benlik tarafından şekillendirildiğini ve değiştirildiğini aktarmaktadır (Rubens, 1998). Ebeveyn ve çocuk arasında gelişen bağlanmanın çocuk için yaşam boyu kullanılan örüntüleri oluşturduğunu öne süren bu yaklaşıma göre duygusal yaşamın inşası ebeveynlerle kurulan etkileşim biçimleri tarafından şekillenmektedir. Fairbairn'e göre çocuk ne şekilde olursa olsun ebeveyni ile bir bağlılık geliştirir ve bu bağlılık ilerleyen dönemde çocuğun ilişki kalıplarını oluşturur. Erken dönemde içselleştirilen ilişki örüntüleri ilerleyen dönemlerdeki ilişkileri şekillendirmektedir. Bu durumu Fairbairn, insan ilişkilerindeki örüntülerin yinelemesi olarak açıklamaktadır (Mitchell & Black, 2014).

“Yeterince iyi anne” çocuğa kendilik duygusunu sağlamlaştıracak yeterince-iyi bir ortam sunar. Donalds Woods Winnicott, anne tarafından çocuğa kendilik duygusunu sağlamlaştırmayacağı ortam sağlanmadığında çocuğun psikolojik gelişiminin sekteye uğradığını söylemektedir (Mitchell & Black, 2014). Bebeğin hakiki kendilik algısını bozan gelişimsel başarısızlığı sahte kendilik olarak

tanımlanmaktadır (Ehrlich, 2018). Winnicott'a göre anne çocuğun ihtiyaçlarına uyumlanamadığında ve çocuktan kendi ihtiyaçlarına uyum göstermesini zamanından önce beklediğinde çocuk kendisini gerçek hissedemez. Sahte kendilik kavramı bebeğin kendine yetmek durumunda kalmasının bir sonucudur.

Kuramcılar ve ekoller kimlik gelişimini farklı perspektiflerden ele almışlardır. Kimlik kavramını ve eş zamanlı olarak kimlik gelişimini anlamanın yolu bütünlüklü bir bakış açısıyla kişiyi el almaktan geçmektedir.

1.3.3. Kimlik Gelişiminde Ebeveynin Rolü

Kimlik gelişiminin, kişi ve içinde bulunduğu bağlamın etkileşimi sonucunda oluşan dinamik bir süreç olduğu düşünülmektedir (Beyers & Goossens, 2008). Birçok birey için bu bağlamın büyük bir parçasını gelişim süresince ebeveynler oluşturmaktadır. Psikososyal gelişim kuramında Erikson, özellikle ergenlik döneminde ergeni çevreleyen bireylerin, ebeveynlerin, ergenin kendi kimliğini tanıma, destekleme ve kimliğini şekillendirme hususunda önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Ebeveyn-ergen ilişkisi üzerine olan teorilerin birçoğu, ebeveynlerin kimlik gelişimini etkilediğini vurgulamaktadır ancak bu varsayım üzerine yeterli sayıda boylamsal ve ampirik araştırma gerçekleştirilmediği görülmüştür.

Ebeveynlerin veya ebeveynlerle olan ilişkinin kimlik gelişimi üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğunu gösteren kuramlardan bir diğeri de bağlanma teorisidir (Bowlby, 1969, 1988). Bowlby (1969), keşif için güvenli bir temelin şart olduğunu ifade etmektedir. Bir başka anlatım ile, ebeveyn ve bebek arasında kurulan bağın koruyucu bir işlevi olduğunu ve çocuk için güvenlik duygusu sağladığını aktarmaktadır. Bu güvenlik duygusu sayesinde çocuk keşfetmeye açık olur ve yetkinlik duygusu gelişir (Ainsworth ve ark., 1978). Güvenli bağlanma örüntüsü ile çocuk, kendisini tehdit altında hissettiği durumlarda ebeveynini güvenlik üssü olarak algılar ve bu sayede güvenle keşif yapar (Beyers & Goossens, 2007). Bağlanma ve kimlik gelişimi kuramları keşif ve yeni deyimlerin önemini

vurgulamaktadır. Güvenli bağlanma, çocukluk döneminde daha fazla keşfin mümkün oluşu anlamına gelmektedir. Öte yandan ebeveynlerle kurulan bağ, ergenlere yeni rolleri deneme, bağımsız seçimler yapabilme ve karar alma özgürlüğü verir, ebeveynlerinin desteklemek için orada olduğu bilgisi ergene rahatlama yaşatır.

Cooper ve Grotevant (1987), bağlanma teorisi ve ayrılma-birleşme teorisine bütünlüklü bir bakış sağlamıştır. Aile ilişkilerinde bireyselleşme olarak tanımladıkları yaklaşımlarında, ergenlik döneminde ebeveynlerle kurulan güçlü bağın; bireysellik ile ele ele gittiğini ve hatta kimlik oluşumunu desteklediğini vurgularlar. Bir başka anlatım ile, ergenlik döneminde ebeveynlerle kurulan güvenli bağlanma ilişkisinin ergenin gelişimini destekleyen bir faktör olduğu söylenmektedir. Bakım veren, ergenin bağımsız davranışlarını ve özerkleşmesini desteklerken aynı zamanda ergen için güvenli bir liman olur. Böylece ergen stres altındayken veya başarısızlık deneyimlediğinde ebeveynine sığınabilir. Bu nedenle de bireyselleşmenin ilişkisel bir çıktı olduğu farz edilmektedir (Cooper ve ark., 1983).

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bahsedildiği üzere, 1964'ten bu yana kayıp sonrasında doğan çocuklara dair belirli sayıda araştırma yürütülmüştür. Yapılan araştırmaların çoğunun, ebeveynlerin deneyimlerine odaklandığı görülmüştür. Kayıptan sonra dünyaya gelen kardeşin deneyimine ilişkin araştırma sayısı ve farkındalık düzeyi asgari düzeydedir (Vollman, 2014). Kayıptan sonra dünyaya gelen çocukların katılımcı olarak yer aldığı araştırmaların ağırlıklı olarak psikopatoloji odağında, klinik ortamlarda, yürütüldüğü ve sayıca sınırlı olduğu saptanmıştır. Kayıptan sonra doğan çocukların bireysel deneyimlerini ele almanın önemi birçok araştırmada vurgulanmıştır.

Kayıptan sonra dünyaya gelen çocuklarla ilgili alanyazının oldukça seyrek olduğu, kayıp sonrasında dünyaya gelen Türkiyeli bireyler ile bu deneyime dair yapılan

herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu araştırma kapsamında kaybın ardından dünyaya gelmenin nasıl bir deneyim olduğunu, kayıp sonrasında doğan bireylere atfedilen rollerin ve kayıptan sonraki ocuk olmanın ruhsal durum ve kimlik gelişimine etkilerini derinlemesine incelemek hedeflenmiştir.

Yas tutmak ve bakım vermek sorumluluğun etkin olduğu zihinsel süreçlerdir. Öte yandan, araştırmanın zihnini yas tutma ve bakım verme işlevlerini eş zamanlı olarak nasıl yürüttüğü ve yasin ebeveynlik işlevi, dolaylı olarak da kayıptan sonraki çocuğun kimlik gelişimi üzerindeki etkisine dair de alanyazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın odak noktası kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin öznel deneyimleridir. Bu nedenle de araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan tematik analiz kullanılmıştır. Katılımcıların deneyimleri anlamlandırmak amacı ile kayıp sonrasında doğma deneyimi bütüncül bir yaklaşım ile ele alınmıştır.

Araştırmaya eşlik eden araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- a. Bireyler kayıptan sonraki ocuk olmayı nasıl deneyimliyorlar?
- b. Kayıptan sonraki ocuk olmak kimlik gelişimi sürecini nasıl etkiliyor?
- c. Ebeveynlik kayıptan sonraki çocuğun ruhsal durum ve kimlik gelişimini nasıl etkiliyor?
- d. Kayıptan sonraki ocuk olma kimlikte nasıl yer alıyor?

İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM

2.1. ÇALIŞMANIN MODELİ

Nitel araştırmanın tanımı hususunda bir uzlaşa bulunmamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Kelime, ifade ve söylemleri veri olarak ele alan bu araştırma yöntemi ölçümler ve sayısal verilerden ziyade anlama odaklanır (Braun & Clarke, 2013). Temel amaç nicel yöntemlerde olanın aksine karşılaştırma yapmak değil, belirli bir konu odağında katılımcı ve görüşmeci arasındaki diyalog aracılığı ile keşfetmek, analiz etmek, açığa kavuşturmak, insan davranışını tanımlamak ve anlamlandırmaktır (Kvale, 1996). Kayıp sonrasında doğma deneyiminin kişi üzerindeki etkisini derinlemesine incelemeyi hedefleyen bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama süreci yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler aracılığı ile sağlanmış olup elde edilen veriler tematik analiz ile incelenmiştir.

2.2. VERİ TOPLAMA ARACI VE YÖNTEMİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınan onayın ardından katılımcılara ulaşmak amacı ile olasılığa dayanmayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. a) Kendi doğumundan önce (kayıpla araya bir kardeş girmemiş olması) bir kardeşi kaybetmiş olmak ve b) ölen kardeşin doğmuş olması (düşük veya kürtaj olmaması) araştırmaya katılım kriterleri olarak belirlenmiştir. Araştırmaya 18 yaşını doldurmuş olan bireyler dahil edilmiştir.

Doğan çocuğun kaybı ile düşük ya da kürtaj sebebi ile gerçekleşen ölümün ebeveynler üzerinde bıraktığı yankı farklılık göstermektedir. Bundan ötürü düşük ya da kürtaj nedeni ile gerçekleşen kardeş kaybı dışlama kriteri olarak belirlenmiştir (Zeanah, 1989).

Çalışmaya dair duyuru afişi sosyal medya platformlarında ve e-posta gruplarında paylaşılmıştır. Katılım kriterlerine uyan ve gönüllü olarak katılmayı kabul eden bireyler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma katılmak üzere 14 kişi araştırma yürütücüsü ile iletişime geçmiştir. Bu kişilerden 1'i kaybın düşük nedeni ile olmasından ötürü dahil edilmemiş, diğer 3 kişi ise bireysel görüşmeye katılmak istemediğini aktarmıştır. Araştırmanın örneklemi 10 kişi oluşturmaktadır. Braun ve Clarke (2013) tematik analizi gerçekleştirmek için 10 ile 13 katılımcının yeterli veri doygunluğunu sağlayabileceğini aktarmaktadır. Bu literatür bilgisi doğrultusunda araştırmaya asgari olarak 10 kişiyi dahil etmek amaçlanmıştır.

Katılımcı sayısına ulaşmak ve farklı şehirlerde yaşayan bireyleri de araştırmaya dahil etmek amacı ile görüşmeler çevrimiçi platform (Zoom) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmeyi planlamadan önce Bilgilendirilmiş Onam Formu (Ek 1) ve Sosyo-Demografik Bilgi formu (Ek 2) katılımcılara eposta olarak iletilmiştir. Bilgilendirilmiş onam formu aracılığı ile katılımcılara araştırmanın amaçları, veri toplama süreci, verilerin nasıl saklanacağı ve kullanılacağı gibi konularda bilgi verilmiştir. Eposta yoluyla imzalı bilgilendirilmiş onamları alınan ve sosyo-demografik formu dolduran kişiler ile görüşmeler planlanmıştır. Görüşmelerden bir gün önce katılımcılara görüşmeye bağlanmak için gerekli bilgilerin yer aldığı hatırlatıcı bir eposta iletilmiştir. Görüşmelerin başında, gizlilik kuralları sözlü olarak açıklanmış ve bilgilendirilmiş onam formunda yer alan maddelerin üzerinden geçilmiş olup sözlü onay alındıktan sonra kayıt başlatılmıştır. Katılımcılara görüşmenin herhangi bir noktasında sonlandırma ya da cevaplamak konusunda rahat hissetmedikleri soruları cevaplamama hakları hatırlatılmıştır. Görüşme esnasında sosyo-demografik formdaki soruların üzerinden geçilmiştir. Görüşmeler 25 Mart 2023 ile 12 Mayıs 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir ve 42 ile 87 dakika arasında sürmüştür. Alınan kayıtlar analiz aşamasında kullanılmak üzere yazılı metin haline getirilmiştir.

Görüşmeler esnasında, katılımcıların kayıptan sonraki çocuk olma deneyimlerine ilişkin soruların yer aldığı yarı-yapılandırılmış bir kılavuz kullanılmıştır (Ek 3).

Öncelikli olarak hazırlanan kılavuz tez danışmanı ile paylaşılmıştır ve geribildirimler doğrultusunda düzenlenmiştir. Kılavuzda herhangi bir revizyonun gerekli olup olmadığını görmek üzere iki adet pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmenin ardından sırasıyla görüşmelerin deşifresi tez danışmanı ile paylaşılmış ve alınan geribildirim doğrultusunda kılavuzda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Kılavuzun son halinde 38 açık uçlu soru yer almaktadır. Sorular genelden özele doğru derinleşecek şekilde hazırlanmıştır. (Braun & Clarke, 2013). Bu kılavuz kapsamında katılımcılara aile hayatları, büyüme süreçleri, ölen kardeş, kaybın yaşantıları üzerindeki etkileri, bireyselleşme süreçleri ve kimlik gelişimini de içeren sorular yöneltilmiştir. Sorular aracılığı katılımcıların benzersiz deneyimlerini bütünsel olarak ele almak amaçlanmıştır. Görüşmeler esnasında göze çarpan mimik, duygu ve tetikleyici noktaları takip etmek amacıyla araştırma yürütücüsü tarafından günlük tutulmuştur.

2.3. KATILIMCILAR

Kayıp sonrasında dünyaya gelen 10 kişi (9 kadın, 1 Erkek) araştırmaya katılım sağlamıştır. Araştırmaya katılım gösteren bireylerin yaşları 19 ile 53 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 34,9'dur. Katılımcıların 9'u Türkiye'de, 1'i ise Fransa'da ikamet etmektedir. Örneklem üç lisans öğrencisi, üç lisans mezunu, üç yüksek lisans mezunu ve bir doktora mezunundan oluşmaktadır. Katılımcıların dördü evli olduğunu belirtirken, üçü ailesi ile, kalan üçü de tek başına yaşadığını belirtmiştir. Katılımcıların beşi aktif olarak veyahut hayatlarının bir döneminde psikolojik destek aldıklarını aktarmışlardır. Katılımcıların beşi elde ettiği gelirin ihtiyaçlarını karşıladığını, dördü kısmen karşıladığını, bir katılımcı ise karşılamadığını ifade etmiştir. Bütün katılımcılar kayıp sonrasında dünyaya gelen ilk çocuk olmakla beraber katılımcılardan ikisinin doğumundan önce iki kardeş kaybı yaşanmıştır. Katılımcılara dair detaylı demografik bilgiler Tablo 2.1'de yer almaktadır.

Tablo 2.1 Katılımcıların Demografi Bilgileri

	Yaş	Cinsel Kimlik	Eğitim Düzeyi	İş Tanımı	İkamet Edilen Şehir
K1	21	Kadın	Lise	Lisans öğrencisi (Psikoloji)	İstanbul
K2	38	Erkek	Lisans	Memur	Bursa
K3	47	Kadın	Doktora	Avukat	Paris
K4	35	Kadın	Yüksek Lisans	Öğretmen	İstanbul
K5	53	Kadın	Lisans	Medya kuruluşundan emekli	İstanbul
K6	22	Kadın	Lise	Lisans öğrencisi (Sosyoloji)	Ankara
K7	42	Kadın	Yüksek Lisans	Öğretmen	İstanbul
K8	24	Kadın	Lisans	Mühendis	İstanbul
K9	48	Kadın	Yüksek Lisans	Psikolojik Danışman	İstanbul
K10	19	Kadın	Lise	Lisans öğrencisi (İç Mimarlık)	Mersin

2.3.1. Kayıp Sonrasında Doğmuş Olmaya Dair Bilgiler

K1: Katılımcı, kardeşinin ölümünden beş sene sonra dünyaya gelmiştir. Ölen kardeş anne karnında ciğerlerini üşütmüş ve doğumundan bir gün sonra vefat etmiştir. Ölen kardeşle birlikte dört kardeş olup dördüncü çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K2: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 11 ay sonra dünyaya gelmiştir. En büyük abisi (ilk çocuk) böbrek yetmezliği nedeni ile 11 yaşında vefat etmiştir. Ölen kardeşlerle beraber beş kardeş olup beşinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K3: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 9 ay sonra dünyaya gelmiştir. 2 yaşındayken ölen abisinin ölüm nedeni kendisine menenjit olarak aktarılmıştır. Ölen kardeşle beraber üç kardeş olup ikinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K4: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 11 ay sonra dünyaya gelmiştir. Ölen kardeş 2 yaşında zehirlenme nedeniyle vefat etmiştir. Ölen kardeşle beraber yedi kardeş olup altıncı çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K5: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 7 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Doğduktan 12 gün sonra vefat eden kardeşinin ölüm nedenine dair bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Ölen kardeşle beraber dört kardeş olup ikinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K6: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 11 ay sonra dünyaya gelmiştir. Hasta doğan kardeşinin 1 yaşında vefat ettiğini ancak hastalığın adından emin olmadığını ifade etmiştir. Ölen kardeşle beraber üç kardeş olup ikinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K7: Katılımcının doğumundan önce ebeveynleri iki çocuk kaybetmiştir. İkinci kaybın 1 yıl sonrasında doğan katılımcı ölen kardeşlerden birinin 1 ay, diğerinin ise 15 gün yaşadığını; iki çocuğun ölüm nedeninin de kendisine doğumdan sonra gelişimi tamamlayamama olarak aktarıldığını belirtmiştir. Ölen kardeşlerle beraber beş kardeş olup üçüncü çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K8: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 4 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Ölen kardeşin ölüm ve doğum tarihlerine dair net bilgi sahibi olmayan katılımcı ölüm nedeninin

kendisine kalp yetmezliği olarak aktarıldığını ifade etmiştir. Ölen kardeşle beraber üç kardeş olup üçüncü çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K9: Katılımcının doğumundan önce ebeveynleri iki çocuk kaybetmiştir. İkinci kaybın 2-3 yıl sonrasında doğan katılımcı ölen kardeşlerin ölüm ve doğum tarihlerine dair net bilgi sahibi olmadığını belirtirken çocuklardan birinin zehirli ishal, diğlerinin ise menenjit nedeni ile vefat ettiğini ifade etmiştir. Ölen kardeşlerle beraber beş kardeş olup üçüncü çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

K10: Katılımcı, kardeşinin ölümünden 1 yıl sonra dünyaya geldiğini ve kardeşinin 1 yaşında lösemi nedeni ile vefat ettiğini belirtmiştir. Ölen kardeşle beraber beş kardeş olup beşinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir.

Tablo 2.2 Katılımcıların Ölen Kardeşlerine Dair Tanımlayıcı Bilgiler

	Ölen Kardeşin Cinsel Kimliği	Ölen Kardeşin Ölüm Nedeni	Ölen Kardeşin Ölüm Yaşı	Kardeşin Ölümü ve Katılımcının Doğumu Arasında Geçen Süre
K1	Kadın	Anne karnında ciğer üşütme	1 gün	5 yıl
K2	Erkek	Böbrek yetmezliği	11	11 ay
K3	Erkek	Menenjit	2 yaş	9 ay
K4	Erkek	Zehirlenme	2 yaş	11 ay
K5	Kadın	Bilinmiyor	12 gün	7 yıl
K6	Erkek	Hasta doğum	1 yaş	11 ay
K7	Kadın	Doğum sonrası gelişimini tamamlayamama	1 ay	1 yıl
	Kadın	Doğum sonrası gelişimini tamamlayamama	15 gün	
K8	Erkek	Kalp yetmezliği	Tarihler net bilinmiyor	4 yıl
K9	Kadın	Zehirli ishal	Tarihler net bilinmiyor	2-3 yıl
	Erkek	Menenjit		
K10	Erkek	Lösemi	1 yaş	1 yıl

2.4. VERİLERİN ANALİZİ

Kayıptan sonraki çocuk olma deneyimini derinlemesine keşfetmek adına tematik analizden (Braun & Clarke, 2013) faydalanılmıştır. Braun & Clarke (2013) yeterince araştırılmamış konularda çalışmalar yürütürken tematik analizin faydalı olacağını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, bu yöntem bireylerin ortak yaşamışlıklarını analiz etmek için uygun bir zemin sunmaktadır. Bu çalışmada bireylerin kayıptan sonra dünyaya gelme deneyimlerindeki ortak yaşantıları bulmak amaçlanmıştır.

Braun & Clarke tarafından önerilen altı aşamalı analiz takip edilmiştir. Araştırmanın analiz bölümünde nitel araştırma yönteminde yetkin olan ikinci bir tez danışmanının deneyimine başvurulmuştur. İlk olarak görüşmeler tez yürütücüsü tarafından deşifre edilmiş ve tez yürütücüsü verilere aşina hale gelmiştir. İkinci aşamada, dikkat çekici veriler bir araya getirilerek ilk kodlar oluşturulmuştur. Yapılan ilk görüşmenin ardından tez yürütücüsü ve ikinci danışman kodlar üzerinde ortak bir çalışma yürütmüşlerdir, bu şekilde tez yürütücüsü kod oluşturma sürecine dair deneyim kazanmıştır. Sonrasında, oluşturulan kodlar potansiyel temalar altında toplanıp; temaların veri içeriği ve veri seti ile uyumluluğu kontrol edilerek tematik harita oluşturulmuştur. Bulguların geçerliliğini ve tutarlılığını arttırmak üzere ikinci danışman ve araştırma yürütücüsü eş zamanlı olarak kodlama ve temaları oluşturmuş ardından da karşılaştırma yapmışlardır. Bu ikili çalışmanın ardından ana tema ve alt temalar son haline getirilmiştir ve birinci tez danışmanının fikrine başvurulmuştur. Bu aşamadan sonra, analize devam edilerek; temalar açık bir şekilde tanımlanmış ve isimlendirilmiştir. Analizin son aşamasında ise kodlanan içerik kontrol edilerek raporlanmıştır.

Kodlama ve analizlerin güvenilirliğini arttırmak üzere tez danışmanlarından her aşamada geribildirim alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulguların katılımcıların deneyimlerini yansıtıp yansıtmadığını değerlendirmek üzere belirlenen temalar katılımcılarla eposta aracılığı ile paylaşılarak katılımcıların geribildirimlerine

başvurulmuştur (Lincoln & Guba, 1985). Dokuz katılımcıya bulguların kısa bir özeti iletilerek geribildirim istenmiştir; bu katılımcılardan ikisi temaların yaşantılarını yansıttığı yönünde dönüş sağlamıştır.

2.5. ARAŞTIRMACININ PERSPEKTİFİ

Kayıp sonrasında dünyaya gelmiş olmasam dahi büyüme sürecimde kaybın oluşturduğu özlem ve yas ile uğraşı halinde olan ebeveynler ve aile bireylerinin isimlerinin yeni doğan çocuklara verildiği bir coğrafyada büyüdüm. Bunun bazen minneti gösterme, bazen zorunda hissetme ve bazen de o kişinin kopyasını oluşturma arzusu ile yapıldığını gözlemledim. Halen sevgili babaannemin ismini taşımanın sorumluluğunu hissederim omuzlarımda. Dr. Sibel Halfon'un önerileri üzerine okumaya başladığım Vamık Volkan kitapları büyüme sürecimdeki gözlemlerimi ve yas deneyimini anlamlandırmama ışık tuttu.

Görüşmeler esnasında araştırmacı ile terapist kimliklerimin sürekli olarak etkileşim halinde olduğunu gözlemelerken buldum kendimi. Araştırmaya bilimsel katkıda bulunmanın ötesinde katılımcıların yaşantılarını anlamlandırma arzusu içerisinde olduklarını fark ettim. Kayıp ve yas konularındaki aktarımlarımın yatıştırıcı bir işlev gördüğünü gözlemledim. Duygu yükü ağır olan bir konuda paylaşımda bulunmanın bir getirisi olarak duygusal boşalmalara da şahitlik ettim, katılımcıların duygularına eşlikçi olmaya çabaladım. Kayıp sonrasında doğmanın ötesinde geçmişe dair konuşmak çeşitli çocukluk çağı travmalarının da yüzeye çıkmasına sebep oldu. Görüşmeyi katılımcının duygu durumunu stabil tutarak yürütmeye çalışmak zorlandığım konulardan biri oldu.

Katılımcı bulma konusunda tereddütlerimin olduğu bu yolda kayıp sonrasında doğma deneyimine ortak olan bireylerin paylaşımları bu bireylerin kendilerini ifade edecek alana duydukları ihtiyacı ortaya çıkardı. Bilime katkıda bulunmak hedefi ile iç dünyalarının kapılarını açan katılımcıların çocukluğuna beraber iniyor olmak ve

geçmiş hikayelerini yeniden yazıyor olmak travmanın yarattığı bir düğümün daha
çözölebileceğine dair beni umutlandırdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR

Tematik analiz sonucunda on katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelere dayanarak dört ana tema oluşturulmuştur. Ana temalar “kayıp çocuğa dair”, “kayıptan sonra doğmanın yaşama etkisi”, “kayıp sonrasında doğan çocuk olmak” ve “yas” olarak adlandırılmıştır. Bu dört ana tema üçer alt tema içermektedir (bkz. Tablo 3.1).

Tablo 3.1 Tema ve Alt Temalara İlişkin Bulgular

Temalar	Kayıp Çocuğa Dair	Kayıptan Sonra Doğmanın Yaşama Etkisi	Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmak	Yas
Alt- Temalar	Bilgiler	Meslek Seçimi	Günah Keçisi	Ebeveynin Yası
	İmge ve İmajlar	Kimlik ve Ruhsal Duruma Etkisi	Yerini Doldurmak ve Teselli Olmak	Katılımcının Yası
	Duygular	Ebeveynlerin Tutumları	Armağan Çocuk	Baş Etme Yolları

3.1. KAYIP ÇOCUĞA DAİR

Bu ana tema altında katılımcılar büyüme sürecinden günümüze kadar kaybettikleri kardeşlerine dair yaşantılarını ifade ettiler. Katılımcıların kaybedilen çocuğa dair çeşitli aktarımları, bilgileri, izleri, duyguları ve ritüelleri bu ana temayı oluşturmaktadır. Katılımcılar kardeşlerine dair sahip oldukları bilgilere, bu kaybı nasıl öğrendiklerine; ölen kardeşe dair imaj, imge, hayal, fantezi, duygular ve ölen kardeşleri ile temas kurma ihtiyaçlarına anlatımlarında yer verdiler. Katılımcıların anlatımları doğrultusunda “bilgiler”, “imge ve imajlar” ve “duygular” alt temalar olarak belirlendi.

3.1.1. Bilgiler

Kayıp çocuğa dair ilk alt tema bilgiler olarak belirlendi. Katılımcılar kayıp kardeşe dair sahip oldukları bilgileri bu ana tema altında ifade ettiler. Bazı katılımcılar ölen kardeşe dair neredeyse hiç bilgi sahibi olmadıklarını, bazı katılımcılar ise kısıtlı olsa da sahip oldukları bilgileri aktardı. Bu bilgiler içinde kaybedilen çocuğun ismi, doğum tarihi, dış görünümü, ölüm şekli, ölüm nedeni, ölen kardeşin varlığı ve ölümünün öğrenilmesine dair bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya katılma motivasyonu ile ailesine ölen kardeşine dair sorular soran bir katılımcı edindiği bilgileri şöyle belirtti;

“Aslında doğum tarihini de bilmiyordum. Sonradan, bu çalışmadan sonra anneme sordum ne zaman tam günü diye. Şey, saçları uzunmuş. Çok, böyle saçlı olarak doğmuş. Onun dışında, ismini koymamışlar bu arada. O zaman çünkü babam orada değilmiş. Babam gelmediği için, daha sonra isim koyulmamış. Babam geldikten son ismi konulacakmış. İsmi yokmuş aslında. Öyle bu kadar biliyorum sanırım”. K1

Babasının ölen kardeşe dair aktarımlarının kısıtlı olduğunu vurgulayan bir katılımcı annesi ve diğer akrabaların abisine dair akıllı, kibar, eğlenceli gibi olumlu sıfatlandırmalarını şu şekilde ifade etti;

“Çok akıllı olduğu söyleniyor yani herkes kendi çocuğunu akıllı sayar ama akrabalarımın da duydum. Çok kibardı diyor. Annemin dediği şey mesela hiç anne demezdi, anneciğim derdi diyor. “Hiç anne duymadım ben ondan.” falan dedi. Babam galiba tıkanıyor biraz, anlatmakta zorlandığı için çok. Ben de muhabbet ettiğini duymadım açıkçası “R abin şöyleydi, böyleydi.” Mesela bir kemerli bir fotoğrafı var, Barış Manço'nun aynalı kemer şarkısını söylüyormuş. Eniştem çekmiş o fotoğrafı, teyzemin eşi. Şöyle kemerini göster bir bakalım falan, aynaya Barış Manço taklidi yaparmış. Eğlenceli bir çocuktı, kibar, akıllı bir çocuktı diye anlatıyorlardı.” K2

Kaybedilen çocuk ile bilgilerin sıklıkla kendisi ile kıyaslamalarla ortaya çıktığını ifade eden bir katılımcı, genellikle ona olumlu atfedilen özelliklerin kendisi için olumsuz olduğunu, bu duruma maruz kaldığını şöyle aktardı;

“Şöyle konuşuluyordu: çok güzel bir çocukmuş gerçekten. Mesela ben çok çirkinmişim doğduğumda. Nasıl oluyorsa? Ondan sonra halamlar öyle söyler; “Ay sen çok çirkindin, nasıl seveceğiz seni derdik, çok güzelleştin.” falan diye anlatırlar. (...) Çok güzel bir çocukmuş. Yani böyle bembeyaz, böyle kilolu, şey... Öyle anlatıyorlar yani. Ben çok zayıfmışım mesela.” K5

Ölen kardeşe dair sahip olduğu bilgiler kısıtlı olan bir katılımcı, çocukluk döneminde aktarılan bilgileri hatırlamakta zorluk çekti. Kardeşine dair duyduğu merakı aktardı;

“Hani mesela abimin ismini anımsattığını biliyorum. O. mesela abimin ismi, onun ismi mesela böyle D., an ile biten bir ismi var. Ama önce konuşmuştuk, çok önce ismini sormuştum. Hani mesela yine o çocukluk hali

ile bak kalmamış aklımda. O zaman böyle bilgileri tutmak istememiş miyim bilmiyorum mesela. Ama mesela böyle çok merak ediyorum bir şeyler daha belki sorsam, öğrenmek istesem öğrenirim ama öyle...” K8

Katılımcılar ölen kardeşlerinin varlığını, ölüm nedenini öğrenme zamanları ve şekilleri açısından farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar nasıl ve ne zaman öğrendiklerini hatırlayamazken, bazıları da bu konudaki bilgilerinin sınırlılığında bahsetti. Ölen abisine dair bilgileri hayatın akışında, konuşmalar arasında edinen bir katılımcı kendini şu şekilde ifade etti;

“Ben bu kaybı nasıl öğrendim? Herhalde konuşulurken... İlk nasıl öğrendiğimi hatırlamıyorum mesela. Bir abim var, işte resimler, albümde resimleri var. Görüyorum, bu kim diyorum; abiniz o diyorlar, öldü diyorlar. Herhâlde bu şekilde öğrendim diye düşünüyorum. Ama dediğim gibi net bir anı yok aklımda. Ben şu zaman, şöyle bir muhabbet oluyordu da öğrendim değil ama anılardan konu açılıyor. Özetle annem babam beni karşısına alıp “Bak oğlum, işte böyle bir abin vardı, biz bunu kaybettik, şu sebepten kaybettik.” denmiyor. Biri bir böbrek hastası oluyor mesela, “Bu işte rahmetli R'm gibi böbrek hastası olmuş.” diyor annem mesela. Oradan çıkarımda bulunuyorsun, Aa tamam diyorsun böbrek yetmezliği var. Ondan bu şekilde yani bir özel, özel bir sohbetten bahsedemeyiz ama misafir gelir, akraba gelir işte hatırlıyor musunuz D. şöyle de bir şey vardı der R'den bahsedilir o şekilde sohbet ölümüne kadar gelir, sonra başka bir şeye geçilir. Öyle oluyor.” K2

Bazı katılımcılar kayıp kardeşine dair bilgileri ebeveynleri dışında bir aile üyesinden öğrendiklerini aktardılar. Kayıp kardeşini anneannesinden öğrenen bir katılımcı öğrenme yolunu ve bu bilginin ondaki derin etkileri olduğunu açıkladı. Özellikle anneannesinin olumlu paylaşımları sonrası, bu bilgileri edindiğinde kendisini nasıl suçlu hissettiğini şöyle ifade etti;

“İlk öğrendiğim anı hatırlamıyorum ama ne söylediğini biliyorum, hatırlıyorum. Nasıl söylediğini tam hatırlamıyorum ama anneannem bana bir anısını anlatmıştı K ile. Çok akıllı bir çocuktü. Bir gün işte bizim olduğumuz köyde yolda giderken çalışma vardı. Bak anneanne buralara işte direkler dikecekler, o direklerin üzerinde ışık yanacak demişti. İşte köye elektrik geleceğini o söylemişti bana falan. Üç yaşındaydı falan diye bir anısını anlatmıştı anneannem. Bu anı bende çok... Çok çok büyük bir yer etti. Çünkü şöyle bir şey... Yani o çok akıllı ve çok işte özel insanın gitmemesi gerekiyordu ve ben o zaman suçlu hissetmeye başladım kendimi. Sanki ben geldiğim için o gitmiş gibi. Ya da o gitmese ben, ben gelmesem o gitmeyecek gibi değil. Hayır. Tam tersi. Sanki onun yerini almaya çalışıyormuşum gibi, yanlış bir şey yapmışım gibi, o yaşamalıydı, ben yaşamamalıyım, ben gelmemeliydim dünyaya gibi bir şey hissettirdiğini hatırlıyorum. Ve buna da öfkelenmişim.” K3

Kalabalık bir ailede büyüyen bir diğer katılımcı farklı bilgi kaynaklarından, farklı zamanlarda edindiği bilgileri ve ölüm nedeninin kendisinde uyandırdığı yankıyı şu şekilde ifade etti;

“Şöyle yani hepsi tabii kısım kısım anlatıyorlar. İşte hani böyle çok çok geniş çaplı anlatmıyorlar aslında. Hepsi de aynı şeyi anlatıyor aslında. İşte ölüm şeklinin kötü olduğunu, zaten aylarca hepsi hastanede kalmış. İşte hani çok güzel bir bebektü. Çok akıllı bir bebektü. Hani çok uslu, hiç yormazdı gibisinden şeyler anlatıyorlar. Tabi ölümünden sonraki süreç tabi hepsi için kötü geçmiş. Sonuçta hepsi kardeşini kaybetmiş. Tabi ben o sırada

hiçbir şey bilmediğim için ya da zaten olmadığım için... Ben çok sonra öğrendim açıkçası. Böyle bana 6-7 yaşlarındaydım sanırım, ben fotoğrafını gördüm. Bir tane sandık vardı babaannemin. Ki babaannem... Ben şöyle bir şey vardı... Bunu olayı hani... Babaannemi ben çok severdim. Hala severim. Şey annem bana anlattığında işte hani nedeninin babaannemin yaptığı yemekten kaynaklı olduğunu anlattığında mesela bir süre babaannemle konuşmak bile istememiştim mesela. Hani bunu aslında istemeyerek yaptığını belki o sırada çocuk aklıyla hani o şeyi yaptım, o kararı verdim ama. İstemeyerek yaptığını tabi ki biliyordum ama bu olgunluğa o sırada erişememiştim ama. Ona karşı böyle bir hani duvar örmüştüm kendimce. Mesela ondan dinlemek isterdim aslında ama hiçbir zaman sormadım ona bunu. Sormak da istemedim.” K4

Katılımcılardan biri on beş gün yaşayıp hayatını kaybeden kardeşin ölümünün bilinmezliğini ve evlerinin bahçesinde mezarı olduğunu bildiğini şu şekilde aktardı;

“Valla aslında hiç kimse hiçbir şey bilmiyor, çünkü annemin dediği on beş gün eksik doğmuştu, On beş gününü doldurdu, öldü, diye anlatıyorlar. Köyde o zaman kışın ondan sonra hangi sebeple öldüğü bilinmiyor. Ama tabi ki büyük bir yıkım olmuştur. Üzerine de yedi sene kimsenin şey olmadığı zaman. Hiç ailede konuşulan bir şey değildir. Yani şöyle mesela bir mezarı var orada işte, bizim köyde herkesin evinin bahçesinde mezarlıklar. Ayı bir köy mezarlığı yoktur. Herkes kendi arazisine şey yapar. Bizde de mesela şu anda dedem, halam, babam... Babam değil. Dedem, babaannem, halam bir de F işte orada yatıyor.” K5

Art arda ölen kardeşlerinin varlığını tesadüfen öğrenen bir katılımcı kardeşlerinin ölüm nedenlerini şu şekilde ifade etti;

“Şeymiş o zamanın koşullarında doğal karşılıyormuş insanlar sürekli çocukların doğup ölmesini. Ben annemle bunu ilk defa bundan 4-5 yıl önce

hani hep biliyordum ama hani çocuk ya çok şey yapmıyorsunuz. Sohbet ettiğimde bir kardeşimin doğup on beş gün yaşadıktan sonra öldüğünü, bir kardeşimin de çok kötü bir doğumdan sonra yaşayıp bir ay kalıp öldüğünü öğrendim. Ailem, annem için çok üzuldüm, hani nasıl bir şey yaşamış.” K7

Ölen kardeşinin varlığını çocukken kuzeninden öğrenen bir katılımcı bu bilgiyle ne yapacağını bilemediğini ve uzunca süre ebeveynlerine bu konuya dair soru sormadığını aktardı. Yıllar sonra annesi ile bir çatışma sırasında yaşadıkları yüzleşmeyi şu şekilde ifade etti;

“Ben tabi çok seneler sonra öğreniyorum. Kuzenim aslında ağzından kaçırıyor. Yoksa annemle babamdan duyduğum bir bilgi değil. Benim yaşıma kaçtı o zaman? On bir, on iki belki on üç yaşındayım. Hani o dönem evet hani bir ergenliğe girme dönemi olsa da insan idrak etmiyor. Yani böyle böyle bir şey olmuş, senin bir kardeşin doğmuş, sonra ölmüş. Nasıl yani falan hani. Çünkü böyle bir şey nasıl söylenir ki, bu kadar hızlı? Bir de o kadar hızlı söylüyor ve benim onu şey yapmam, sindirmem de çok zordu. Sonra ben bir süre bu konuyu hiç açmadım. Sanki hiç duymamışım. Sonra bir gün böyle annemle yine çatıştığımız bir dönem annem böyle bir sesi titremeye başladı ve dedi ki “Ben dedi zamanında böyle böyle bir şey yaşadım.” Ben de ben de ağlamaya başladım. Dedim ki “Biliyorum ben de hiç söylemedin bana. Ama falan.” derken öyle bir paylaşım oldu. Yani aslında bir çatışmadan sonra. Büyük bir çatışma değildi ama en azından senin için endişeleniyorum, ben de diyorum ki artık bu kadar endişelenme, bu kadar yapma derken aslında orada bir anda ortaya çıkıyor bu konuşma.”

K8

Kendi doğumundan önce iki kardeşi ölen bir katılımcı kardeşlerinin ölüm nedenlerinin dönemin çocuk hastalıkları olduğunu ifade ederken kardeşlerinin ölüm yıllarına dair net bilgi sahibi olmadığını da açıkladı;

“Bir kız, biri erkek çocuk. Birisi büyük olan kız olan evlilikten yaklaşık işte bir sene sonra mı, tahminen yani, ben o formda da tahmini yazdım. Sonra doğmuş, diğeri de hemen arkasından ikinci çocuk doğmuş anladığım kadarıyla. Onların da hep kayıp hikayesi anlatılır. (...) Bir yaşında olan D. ölüm şeyi de zehirli ishal diye tanımlamışlar o zamanlar. O zamanlar salgın vardı anladığım kadarıyla. 1971’lerde falan ya da 72’de mi o artık öldü. Diğeri M. olan da o da menenjit olmuş. Ya da tam tersi, tam şimdi bilmiyorum. O dönemin çocuk hastalıklarından ölmüşler yani. Sadece tedavi ettirmek için doktor doktor gezmişler, artık çaresiz kalınca bu hacılar, hocalara da gitmişler, kurbanlar da adanmışlar. Yani o ebeveyn çaresizliğini anlatırlardı annem ve babam. Yani elimizden gelen, kendi ekonomik koşullarımızda yapabileceğimiz her şeyi yaptık ama kurtaramadık çocukları dediler. Üzülmüşler...” K9

Kardeşinin ölüm nedeni kanser olan bir katılımcı bu kaybı nasıl öğrendiğini ifade ederken bu kaybın sebebinin onun üzerinde yarattığı etkiyi de şu şekilde açıkladı;

“Yani düşünüyorum nasıl öğrendim. Nasıl öğrendim ya? Niye öldü diye sordum, sonra ablam mı söylemişti? Annem çok konuşmuyor bu konuyla ilgili, direk kapatıyordu. Sanırım sorduğumda ablamdan mı öğrenmiştim? O ne falan diye, o hastalık ne falan diye. Sonrasında zaten başkası kanser falan olduğunda ben çok kötü hissediyordum. Yani hani atıyorum bir komşumuz bile olduğunda ben kötü oluyordum. Mesela şeyi hatırlıyorum; komşumuz kanserden öldü diye, ben baya ağlamıştım küçükken. Aslında bende baya bir kanser fobisi oluştu.” K10

Ölen çocuğa ait bilgilerin yanı sıra, çeşitli materyallerin ve ölen çocuğun fotoğraflarının saklandığı görüldü. Katılımcılardan biri köyde teknolojinin gelişmemiş olmasına rağmen ölen kardeşinin saklanabilecek bir fotoğrafının olduğunu ve bu fotoğrafta ebeveynlerinin odasında yer aldığını ifade etti;

“Ya çok enteresandır bizim ailede küçüklük... Yine yenileyeceğim köyde olduğumuz için teknoloji bize biraz geç geliyordu o zaman tabi ve fotoğrafı olan tek kişi. Küçüklük fotoğrafı olan tek kişi M abim. Yani hani ne bileyim ya en azından bir fotoğrafı olsun.” K4

Ölen kardeşe ait materyallerin saklandığı bir kutunun varlığından bahseden katılımcı, yakın bir zamanda bu kutuda yer alan anı defterini incelediğini açıkladı;

“Yakın zamanda aslında denk geldim. Şey İstanbul’dayken, onun öncesinde ya da İstanbul’a giderken miydi? Çok hatırlamıyorum ama böyle bir kutu... Annem böyle bu tarz şeyleri yazmayı, not tutmayı çok sever. Benim de şey doğarken bir tane anı defteri gibi bir şeyim vardı. Hani birinci ay, ikinci ay, üçüncü ay. Bir yıllık şey işte. Ne bileyim? Saç telimi koymuş, ayak izimi koymuş, bilekliğini koymuş. O tarz şeylerimi koymuş. Sonra başka bir kutuda da bunu F için yaptığını buldum. Ama böyle bir sürü defterler var. O defterler de hani benimkinden çok çok daha detaylı şekilde yazıyordu. Öyle hani. Bir bakmıştım sonra annem işte bana anlattı. Birkaç sayfasına böyle baktım. Çok okuyamadım da. Sonra annem hani tekrar kaldırmıştı. Büyük ihtimalle hala saklıyordur ama nerede bilmiyorum. (...) F’yi sadece şeyde görebiliyordum bizim kendi fotoğraf albümlerinde. Her işte benim, kardeşimin, anne, babamın olduğu fotoğraf albümlerinde F’nin de albümleri vardı. F’nin de fotoğraflarını görebiliyordum.” K6

Büyüme sürecinde ölen kardeşin eşyalarının içinde bulunduğu bir bavulun olduğunu aktaran katılımcı güncel olarak ölen kardeşe dair fotoğrafların evlerinde yer aldığını şu şekilde aktardı;

“Annemlerin odasında çerçeveleri var, bazı fotoğrafları var. Bazı fotoğraflara baktığımda ben miyim o muyum anlayamıyorum mesela. İşte küçüklüğümüz... Bu arada benim çok fotoğrafım yok. Onun dışında şey... Bir tane şey vardı küçükken onu hatırlıyorum. Böyle yeşil bir tane bavul vardı, onun için onun kıyafetleri vardı. Bunu hatırlıyorum. Ona çok bakmadım yani içine, cesaret edemedim ama onu hatırlıyorum. Küçük bir yeşil bavul vardı. Onun eşyaları vardı diye hatırlıyorum ama şu anda sadece çerçevesi var işte annemlerin odasında. Annemlerle fotoğrafı var.” K10

Büyüme sürecinde kendisine aktarılan anıların olumsuz ve acı verici olduğunu ifade eden katılımcı ölen kardeşin ölmeden önce yaşadıklarını şu şekilde açıkladı;

“R abimle ilgili bildiğim bana biraz benzetiyorlar hani gözlerin R abine benziyor falan diyorlar. Doğumunu ölümünü yani hastalıkla ilgili babam... Annem daha çok anlatıyor, babam çok etkileniyordu çünkü Hacettepe’de yatmış 1.5-2 yıl sürekli bir Ankara’ya gidilip gelinme dönemi var. (...) Mesela ölmeden üç gün önce herhalde artık gözleri de ya da bir gün önce gözlerini de yitirmiş kanındaki artık üreden dolayı falan galiba. Niye ışıkları açmıyor anne dediğinde işte babam da elektrikler kesildi falan demişler. Onları anlatıyorlar. Yani bildiğim bu. Kötü anılar var, pek çok iyi bir anısı yok açıkçası.” K2

3.1.2. İmge ve İmajlar

Katılımcılar ölen kardeşi düşündüklerinde zihinlerine gelen ve aileden aktarım yoluyla sahip oldukları imge ve imajları betimlediler. Bazı katılımcıların sahip oldukları imge ve imajlar bebek üzerinden olduğu gibi bazı katılımcıların ölen

kardeşlerine dair imge ve imajları yetişkin bireyler üzerinden oldu. İki katılımcı ölen kardeşi düşündüklerinde gözlerinin önüne bir siluet geldiğini söylerken çeşitli betimlemeler yaptılar;

“Hani böyle bir ablam olsaydı ya da o yaşasaydı gibi düşünce daha böyle bir siluet gibi. Hani çok böyle yüzü belli değilmiş gibi. Sadece hani saçları uzun o kadar. Ama şey gibi değil yani yüzü çok net değil kafamda. (..) Sanki siyah saçlıymış gibi. Çünkü annem hep şey derdi: hani üzüm saçlıydı. Üzüm gibi saçları vardı. Hani siyah üzüm anlamında. O benim aklımda çok kaldı böyle. Mesela şey, bebek hali mesela gözümün önüne geliyor gibi sanki. Hani mesela öyle çok tasvir edildiği için onu düşünebiliyorum, uzun saçlı bebek olduğunu. Daha böyle esmer yani. Hani öyle bir şey düşünebiliyorum. Normalde ben ve küçük abim sarışınız, ya da küçükken sarışındık. Daha kumralız yani. Ama o böyle esmer olurmuş gibi. Yani büyük abim gibi. Öyle düşündürüyor. (..) Belki de hep bebek kaldığı için, yani hani hiç büyümediği için. O yüzden hep öyle geliyor gözüme.” K1

“Ay niyeyse anneme benzediğini düşünüyorum. Annem gibi birisi geliyor, annemin gençliği gibi. (...) Mesela hep şöyle şeyler var kafamda işte ne bileyim bilezikleri var gibi, altın bilezikleri; işte başı kapalı gibi. Ondan sonra ama hani böyle gelenekten kapalı gibi, böyle daha köylü kadın gibi onun imgesi kafamda. Belki annemle karıştırıyorumdur. Annemin gençliğiyle karışıyordur kafamda.” K5

Hasta doğmuş olan kardeşine dair sahip olduğu imgeleri aktaran katılımcı kardeşini gözünün önüne getirmenin onda şefkatli duygular uyandırdığını ifade etti;

“Ben bebeklik fotoğraflarını işte görüyorum. Çok küçük bir bebekmiş. Çok böyle tatlı, hani hep böyle hani sevmek istemişimdir. Çok sevilesi bence böyle. Yüzü de farklı bir yüzü var ama. Bilmiyorum belki abim olduğu için böyle bir şey hissediyorum ama. Çok böyle tatlı gözüküyor. Annem şey

alırmiş hani, bir yaş kıyafeti falan alırmiş ya da bulabildiği en küçük kıyafeti alırmiş ama o bile kocaman olurmuş. Onun içinde kaybolurmuş falan. Eldivenler alırmiş, eldivenleri varmış. (...) Annem işte vücudunun çok küçük olduğunu söylerdi. İşte ellerinin çok küçük olduğunu söylerdi. İşte uykusunda gülümsediğini falan söylerdi işte ve hani fotoğraflar... Hani normal belki bir insan gene de çok güzel olduğunu düşünmeyebilir ama bence çok tatlıydı hani o fotoğraflarda gördüğümde. Hep hani fotoğraflarını çok küçükken de biliyordum nasıl gözüktüğünü. Ve bence çok tatlı çünkü çok küçük. İşte böyle annem büyük kıyafetler giydirince daha da tatlı oluyordu bence.” K6

Ölen kardeşlerini fotoğraflarda yer alan görselleri ile anımsayan bir katılımcı, kardeşlerini zihninde büyütmediğini şu şekilde açıkladı;

“Ben o çocukluk fotoğrafları olarak hatırlıyorum onları. Şu an yüzlerini anımsamaya çalışıyorum sizinle konuşurken. İki kare var zaten. Biri birine ait, biri birine ait. O çocukluklarda bıraktım ben onları. Yetişkin bir birey olarak şu an benden büyük bir abla olarak hiç şey yapmadım. Büyütmedim onları zihnimde, bir yere getirmedim.” K9

İki katılımcı ölen kardeşe dair sahip oldukları imge ve imajları insanüstü tabirler kullanarak ifade ettiler. Katılımcılardan biri annesinin ölen kardeşi şefaatçi, kendisinin ise melek olarak konumlandığını aktardı. Bir diğeri ise ölen kardeşi koruyucu bir melek olarak tarif etti;

“Çok tatlı geliyor yani böyle gözüümün önüne gelince. Bir de annem hep şey der, daha dini bir yerden bize şefaatçi olacak. İşte orada kapıda bekliyor. İşte hani ne bileyim. Cennetin kapısını belki açacak, hani orada bekliyor gibi. Hani hep böyle söyler. Öyle deyince de gerçekten de melek gibi. Doğdu, çok yaşayamadı. Hani bebekken, belki günahsızken öldü. Melek gibi bir yerde düşünüyorum sanki.” K1

“Bir yandan da düşünüyorum hiç tanımadığım, bilmediğim ama bir yerde duran bir koruyucu melek gibi de aynı zamanda sanki. Bu kadar söyleyebileceklerim. Sanki böyle ütöpik birisi o. Bir yerde duran ve seni koruyan, bir gün buluşacağın. Biraz ona karşı haksızlık hissediyorum. Yani o ölmüş ve biz yaşıyoruz gibi. Böyle şeyler var kafamda: işte yedi yaş büyük olduğu için benden işte o evlenmiş işte. Sen daha küçüksün. Böyle resimler var yani kafamda. Abla anne gibi daha çok.” K5

Ölüm ve doğum hikayesinin ölen kardeşe dair imaj ve imgeleri üzerinde etkisi olan bir katılımcı zorlu bir doğum ve ağır bir hastalık süreci sonrasında ölen kardeşine dair imaj veyahut imge sahibi olmadığını; bu kardeşe kıyas ile daha sağlıklı olan kardeşi düşündüğünde ise zihnine gelen imge ve imajları şu şekilde ifade etti;

“İlki için geliyor, ikincisi için üzüliyorum. Annem diyor ya hani acı çekti işte, çok inledi falan filan onun yüzü aklıma hiç gelmiyor. Yüzü yok. Ama diğeri için işte diyorum yüzü akça pakçaymış, güzelmiş, biraz yaşayabilir miydi acaba, niye yaşayamadı, bakımsızlık mı?” K7

Katılımcılardan biri ölen çocuğun ölüm nedeninin çok güzel bir bebek olması ile ilişkilendirildiğini ve fotoğraflarına bakınca kendisinde uyanan imgeyi aktardı;

“Annem hep şöyle der biraz diyorum ya batıl inançlara inanan biri. “Hep nazardan oldu.” falan der, çünkü o kadar güzel bir çocuk ki. Yani fotoğrafında bile insan görünce... Çok güzel çocuk yani. Annem de hep şey der işte “Göze geldi, o yüzden böyle oldu aslında.” falan der ama tabi yani takdiri ilahı. Oldu mu oluyor. Göze mi geliyor artık bilemiyorum ama. Yani annemin hep söylediği şey çok güzel bir bebektir. Çok güzel, çok akıllıydı. Öyle der yani...” K4

Katılımcıların ölen kardeşin ölmediği bir hayata ya da yaşadığı bir hayat ihtimaline dair imgeleri olduğu görüldü. Ölen kardeşin yaşama ihtimaline dair duydukları

merak ve arzuyu aktarırken bazı katılımcılar, kardeşleri ölmeseydi diğer kardeşlerle arada köprü işlevi göreceği, kendilerini zorluklardan koruyacağı, iyi anlaşabilecekleri bir arkadaş olabileceği yönündeki fantezilerini de dile getirdiler. Katılımcılardan biri hem cinsi bir kardeş ile yakın ilişki kurma ihtiyacını bir ablaya sahip olma arzusuyla açıkladı;

“Bazen şey hissettiğim, keşke bir ablam olsaydı da hani böyle ne bileyim kıyafetlerimizi paylaşıydık ya da işte bir yere beraber gitseydik gibi. Hani başkalarını da görüp özendiğim durumlar olurdu. Onu hissettiriyor hani yani. Sanki olsaydı güzel olurmuş gibi. Olsaydı hani iyi olurdu gibi. Ama böyle tek kelimeyle ifade edebileceğim sanki tek bir anlamı yokmuş gibi yani. Sadece onu, o duyguyu yaşamak isterdim gibi. Ya da şey gibi sahip olmadığım bir şeye dair merak gibi. (...) Bazen hani erkek, abiye anlatamayacağın şeyler aslında abla olsa anlatırsın ya. Hani onu düşünürdüm hani bana yaşı yakın hani bir abla, biri olsa. Arkadaş tabi bir yerde de. Ama olsa ona daha rahat anlatırım. Kendi problemlerimi ya da daha kadınsal problemleri daha rahat anlatırım gibi.” K1

Ölen kardeşin yaşama ihtimali merak uyandıran iki katılımcı ölen kardeşle kuracakları ilişkiye dair düşüncelerini ifade ettiler. Bir katılımcı büyüdüklerinde özel günlerde bir araya geldiklerini hayal ettiğini şöyle ifade etti;

“Ama bazen şey diyordum üç bayram olmuş, üç kardeş bir araya gelmişiz ama ben daha ortaokuldayım ya da ilkokulda falanım; keşke öbür abim de olsa dört kişi olurduk falan dediğimi hatırlıyorum. (...) Görmek isterdim. Beraber yaşamak da isterdim. Yani insan hiç görmese bile bir abisi sonuçta. Bazen şey diyorum daha farklı davranan bir abim olur muydu acaba diye. Hani üçüncü bir abiyi aramak gibi belki. Acaba o farklı davranır mıydı diyorum.” K2

Bir katılımcı ise ölen kardeşi yaşasaydı fiziksel görünümü, ilişkileri nasıl olur diye merak ettiğini, aradaki yaş farkı az olacağından iyi anlayacaklarına inandığını şu şekilde özetledi;

“Yani şu an mesela yaşamadığı için tanımlayamam ama yaşasaydı yaşımla yani yaşlarımız yakın olduğu için bence arkadaş gibi olurduk. Bir yaş falan var. İki bin birli, iki yaş var aramızda. Büyük ihtimalle arkadaş gibi olurduk. Bazen düşünüyorum yaşasaydı nasıl olurdu, işte tipi nasıl olurdu? Atıyorum işte ilişkimiz nasıl olurdu falan diye bu şekilde düşünüyorum.” K10

Ölen kardeşe bir köprü olma rolü atfeden katılımcı, eş zamanlı olarak abisi ile aralarındaki yaş farkının fazla olduğundan bu nedenle de ortanca bir kardeşe duyduğu ihtiyacı da aktardı;

“Bazen geliyor çok enteresan. Yani böyle şey... Şu an abimle olan ilişkim belki o ortanca kardeş ile beraber, hani biraz daha ortamı yumuşatabilecek, hani benim ve abimin arası olabilecek böyle tam, ikimiz arasındaki hem güzel köprü olabilecek hem zaman zaman da... Hani üç çocuk konsepti hep böyle, daha böyle oyun arkadaşı da olabiliriz. Şimdi ben abimle aramda yedi yaş var. Ama mesela eğer o bebek yaşasaydı benim onunla aramda işte dört yaş, abimle üç yaş olacaktı. Çok güzel bir aslında senaryo. Onunla yaşımla daha yakın olduğu için daha fazla empati kurabilecektim, yeri gelecek o abimle daha iyi empati kurabilecekti. Çok iyi bir köprü olacaktı. Ona bu misyonu yüklemek çok garip olabilir belki ama bence hepimizle, hepimizle çok çok iyi anlaşırды yani hani. Tam böyle ortanca kardeş olmak ne kadar güzel aslında herkese yetişebilen, herkese iyi gelebilen bir etkisi olabilirdi yani.” K8

Katılımcılardan biri hayatta yaşadığı zorluklara karşı onu koruyacak bir aبلaya duyduğu özlemi ifade ederken farklı bir yaşam ihtimaline dair hayallerini dile

getirdi. Kendisi ilk çocuk olduğunu ve zorlandığını, eğer kardeşi yaşasaydı onun ilk çocuk olarak bu zorluklara maruz kalacağını şöyle ifade etti;

“Yaşamasını çok isterdim. Yaşasaydı beni birçok tehlikeden korumuş olurdu diye düşünüyorum. Yani belki de ilk çocuk olarak bir sürü şeye o maruz kalacaktı ve ben daha az şeye maruz kalacaktım diye şey, yaşamasını hep çok isterdim. Keşke o yaşasaydı, beni korurdu, kurtarırdı gibi. Güçlü bir karakter galiba hayal ettim hep.” K5

Katılımcılar ölen kardeşle temas ve ilişki kurma ihtiyacını vurguladılar. Mezar ziyareti, resim yapma, helva kavurma, dua etme ve ölen kardeşin dövmesini yaptıрма arzusunu gibi farklı yöntem ve ritüeller ile bu ihtiyacı karşılamaya çalıştıklarını aktardılar;

“Köye gittiğimizde hep mezarına gidiyorum. Her gittiğimizde işte orada. Bir şey hissediyor muyum? Çok bir şey hissetmiyorum ama böyle şey gibi sanki o... O da şu an da geldi bana; sanki hakkı olan bir şeyi kaybetmiş gibi hissediyorum yani hani. Böyle orada birisi var, böyle büyüklüğü de sanki çok iyiymiş gibi.” K5

“Mesela küçükken hani resimlerini yapardım demiştim. İşte belki ilerde onunla ilgili bir dövme mesela istiyorum. Vücudumda taşımak istiyorum. Bundan bahsedebilirim hani. Hep böyle bir hani onun kardeşi olmak benim içimde kalan bir şey. Şey olarak hiç tanışamadığım tanımadığım için hep tanışmak istediği. Küçükken hep işte hesaplardım. Ben bu yaşındayım abim kaç yaşında olurdu, şu yaşında olurdu. Keşke hani onu tanısam, hani abim olsa. Bence güzel bir his, özel hissettiriyor. Ama aynı zamanda böyle içerde hep bir tanışmamış olmak bir ne denir? Hüzünlü...” K6

“Biz çocukluğumuzda o kadar farkında bile değildik. Biraz büyüyünce anladık. Aa bizden önce iki kişi doğmuş ölmüş falan diye. Ve bu

öğrendiklerimden sonra mesela ben şimdi evde şey yaparım bazen ölülerimiz için helva kavurduğumda falan kardeşlerimin ismini de söylüyorum: diyorum ki ablalarım siz bu hayatı yaşamadınız, sizden sonra biz yaşadık ama... Dört kardeş değiliz mesela artık altı kardeşiz diye söylüyorum. İki kardeşimi, ablamı kaybetmişim diye. Çünkü onlardan sonra biz doğuyoruz ve sistemin parçası gibi düşünüyorum.” K7

3.1.3. Duygular

Katılımcılar görüşme esnasında ölen kardeşlerine karşı hissettikleri duyguları ifade ettiler. Katılımcıların bazılarının duygularını güçlükle ifade edebildiği görüldü. Bu kaybın ve ölen çocuğun katılımcılarda ikircikli duygular yarattığı; katılımcıların ağırlıklı olarak üzüntü, suçluluk ve eksiklik gibi duygular deneyimlediği belirlendi. Duyguları ve düşüncelerini ayrıştırmada zorlanan katılımcılardan biri ölen bebeğe dair duyduğu üzüntüsünü, diğeri ise deneyimlediği çoklu duyguları ifade etti;

“Bu bana şey gibi geliyor biraz. Hani o bir şey söyleyeceğim ama duygularımı, düşüncelerimi aslında birlikte değil gibi. Çok böyle hani mentalizasyon olayı gibi. Çok akılcı bir yanıt verecekmişim gibi hissediyorum. Çünkü hissiyat olarak bana bir şey hissettirmiyor gibi sanki. Benim tek hissettiğim şey gibi... Hani tabi ki o çocuk için üzülüyorum. Mesela çok böyle benim kardeşim, abla gibi de bir yerden değil ya yani. O çocuk için üzülüyorum o bebek için sanki. Bir yandan da annem için üzülüyorum. Hani o yaşadığı ağır durum olduğu için hani. Sanki öyle bir yerde. Hani çok bana yansıyan bir tarafı yokmuş gibi. Hani bana bir şey hissettirmiyormuş gibi.” K1

“Yani şöyle hissi, hisle düşüncenin farklı bir şey olduğunu biliyorum ama bende bıraktığı his diye bir şey yok. (...) Daha böyle merhamet, acıma, üzüntü, olumsuz duygular... Ama o olumsuz duygular negatif olumsuz

duygulardan ziyade insana dair, yaşama dair, acıya dair, vedaya, hasrete dair duygular.” K9

Kardeşinin ölümüne dair üzüntü duyduğunu dile getiren bir katılımcı aynı zamanda özlem duygusunu da deneyimlediğini şöyle açıkladı;

“Yani çocukken hiç mesela... Şimdi düşünüyorum yani herhangi bir kıskanma duygusu falan olmadı ama sorarsanız çocukluk akli yüzünden mi? Üzüliyordum, öldüğü için üzüliyordum. (...) Bir, ufak bir özlemim var yani. (...) merak biraz da aslında. Ona karşı dediğim gibi suçlayıcı bir tavrım asla olamaz zaten, daha çocukken ölmüş yani çok üzücü bir durum zaten.” K2

Üç katılımcı kardeşlerinin ölümüne dair kendilerini suçlu hissettiklerini aktardı. Katılımcılardan biri duyguların zamanla değiştiğini aktarırken, diğer bir katılımcı eksiklik hissinin eşlik ettiğini; bir başka katılımcı ise hayatta olmanın ona hissettirdiklerini tarif etti;

“K. Abime karşı uzun yıllar dediğim gibi şey hissettim, suçluluk. Çünkü o yaşamalıydı, ben yaşamamalıyım gibi bir suçluluk hissettim. Bir ara bir sonradan sonra özlem hissetmeye başladım. Keşke hayatta olsaydı, işte beni korusaydı kollasaydı, beraber vakit geçirseydik falan diye hissettim. Daha sonra bir ara bir öfke vardı. Neden gittin, neden bu yolu seçtin falan diye, neden böyle oldu bütün bunlar diye. Şu arada sadece yani saf sevgi; ona saygı duyuyorum. Bu olana saygı duyuyorum. Herhalde bu yasin şeylerinden mi geçiliyor?” K3

“Bir de birisi bana şey demişti bu ilk çocuklar işte bu şekilde annesinin kanını temizleyip ölüyor, çok büyükken demişti ama bunu. Hani o öyle bir fedakârlık yapmış gibi ben yaşayayım gibi yaşamam için gibi de. Öyle... Hani bu kemik bir şey mi? Değil ama böyle bir duygum da var yani. Böyle

bir düşüncem var. (...) Suçluluk duygusu. Sanki benim yüzümden ölmüş gibi. Oraya gittiğimde “Ay ben acaba olmasaydım o yaşar mıydı?” falan gibi böyle çocuk aklıyla... Belki de ben yaşadığımdan ve o öldüğünden dolayı bir suçluluk hissi yani. Öyle bir şey hatırlıyorum. (...) Şimdi böyle bir kalbimi yokladığımda orada bir eksiklik var, bir eksiklik var yani. Hani bir tam olmayan bir şey var. Şeyi de şimdi konuşurken fark ettim aslında sizinle: onun ölmesi ve senin yaşıyor olmanın getirdiği bir suçluluk duygusu da varmış.” K5

“Onu çok seviyorum ama küçükken bazen keşke o yaşasaydı ben olmasaydım falan diye düşünürdüm. Hani hala öyle düşünüyorum. Tabi ki o keşke yaşasaydı çok isterdim hani onunla tanışmayı diye. O yüzden hani şey hani o belki ben yaşayayım diye öldü mesela diye düşünürsek tabi ki anlamlı kalıyor benim hayatım. (...) ama eğer hani F o zaman vefat etmemiş olsaydı ben olmazdım diye düşünüyorum büyük ihtimalle. Hatta bu konuşmadan sonra anneme soracağım arayıp, planlı mıydı plansız mıydı [doğum] diye. Ama hani çok büyük ihtimalle planlıydım hani. F’ye bir şey olmasaydı doğmayacaktım ben de gibi. Keşke ben ölseydim gibi değil de hani. Keşke ben doğmasaydım, doğmama gerek kalmasaydı gibi. Daha herhalde böyle.” K6

Ölen kardeşine ve ölümün etkilerine dair duygularını adlandırmakta zorlanan bir diğer katılımcı hislerini şu şekilde tarif etti;

“Yani bir kişinin ölümü bir kişinin hayata gelmesine sebep oluyor. Bencilce düşündüğünde diyorsun ki hani evet böyle bir şey yaşandı ve ben varım; ama bir taraftan diyorsun ki ben varım ama o insanlar çok zor şeyler yaşadılar, büyük bir kayıp yaşadılar. Yani bu çok böyle ihtimalleri olan sonsuz bir denklem. O yüzden dediğim gibi yani. Kafa yorarsam işin içinden çıkamaz, çıkamazmışım gibi hissediyorum bir taraftan da.” K8

3.2. KAYIPTAN SONRA DOĞMANIN YAŞAMA ETKİSİ

Bu tema altında katılımcıların görüşmeler esnasında kayıp sonrasında doğmanın yaşamlarını nasıl etkilediğine dair paylaşımları yer almaktaydı. Katılımcıların paylaşımları sonucunda üç alt tema hasıl oldu. Bu alt temalar: “meslek seçimi”; “kimlik ve ruhsal duruma etkisi” ve “ebeveynlik tutumları” olarak belirlendi.

3.2.1. Meslek Seçimi

Bu alt temayı kayıp sonrası dünyaya gelmenin bireylerin meslek seçimi üzerine etkisi oluşturdu. Katılımcıların bazıları yardım verme odaklı meslek gruplarını tercih ederken, insanı ve hayatı anlamlandırma, iyileştirme arzularının olduğunu vurguladılar. Bazı katılımcıların ise yaratma eylemi ve sanatın içe içe geçmiş olduğu meslek gruplarını seçtikleri belirlendi. Üniversiteye geçiş döneminde meslek seçimlerinin tesadüfi şekilde gerçekleştiğini aktaran katılımcılar günümüzde yapmış oldukları tercihten memnuniyet duyduklarını ve bu tercihlerin onlar için tamamlayıcı bir işlevi olduğunu ifade ettiler. Tesadüfen psikoloji bölümünü tercih eden bir katılımcı, öğrenimine devam ederken içindeki terapist olma, birilerini kapsama ve güçlü olabilme arzusunun ardındaki nedeni şu şekilde açıkladı;

“Ben de kendi terapi sürecime başladıktan sonra bunu daha çok hissettim. Hani gerçekten tamamen hani insan odaklı ve yani insan davranışları... İşte biri bir şey yaptığında acaba niye, neden yapıyor diye düşünmek. Daha belki empatik olmak... Hani bunlar sanırım çok hoşuma gitti yani ilerleyen süreçlerde, özellikle tabi klinik alanında. Diğer derslere çok ilgim yoktu. Ama klinik alanında o çok ilgimi çekti. Yani birini gerçekten derinlemesine tanımaya çalışmak, anlamaya çalışmak. (...) Daha böyle çok böyle savunmasız hissetmediğim bir yerde gibi yani. Daha böyle ne bileyim, güçlü durabildiğim ve birini böyle kapsayabilmek. Hani gerçekten onu başarabilmek. Sanırım bu hani benim en büyük hedefim gibi. Çünkü bunu

yapabiliyorsam... Şey gibi hissediyorum, bunu yapabilirsem, zaten bunu kendime de yapabiliyorumdur. Hani güçlü, güçlü durabiliyorumdur zaten hani başkasına iyi gelebiliyorumdur gibi. K1

Psikolojik danışman olan katılımcı meslek seçiminde rol modelinin etkili olduğunu, bu mesleği sürdürmesinde ise farklı hayatlara dokunma güdüsünün olduğunu aktardı;

“Kariyer yol haritam biraz tesadüf, o kariyer teorilerinden tesadüfe oturuyordu. Sonra hayatta hiçbir şey tesadüf değil. Ben PDR okuduktan sonra dershanede çalışmaya başladım ve sonrasında da daha çok gençlerin gelecek planlama süreçlerinde ailelerle ve gençlerle çalışmaya başladım. Kariyer yolculuklarına eşlik ettim aslında. Yardım... İnsanlara yardım etme kısmı hoşuma gidiyor. (...) . Yani bilgisizliğin hayatta zorlaştırıcı olduğunu düşünüyorum. Ben o yüzden bir fener olmak, ışık olmak istiyorum onlara. Sadece çocuklara değil ailelere de. Yani bu konuda dokunabildiğim herkese.” K9

Bir katılımcı ise mimarlık bölümünde lisans eğitimi almak durumunda kaldığını ancak seçme hakkı olsa Psikoloji okumayı arzu ettiğini belirtti;

“Yani çok zorla okuyormuş gibi değilim aslında. El işi falan da sevdiğim için güzel oluyor maket falan yapmak ama yani daha farklı bir bölümde de okumak isterdim açıkçası. (...) Yani ben aslında küçüklüğümde beri çok psikoloji kitapları okurum, kişisel gelişim falan. Hoşuma gidiyor aslında. Ya da ne bileyim? Başkalarına yardımcı olmak da kendimi iyileştirmek de iyi hissettiriyor bana. O yüzden psikolojiye baya bir ilgim var. Okumak isterdim yani.” K10

Bir diğerkatılımcı ise hukuk alanında eğitim alıp, insan hakları alanında uzmanlaşmasını ve meslek seçimini şu şekilde aktardı;

“Avukatlık yapıyorum. Uluslararası bir hukuk firmasında insan hakları hukuku konusunda uzmanım. Bu alanda yürüttüğümüz dosyaları, projeleri Avrupa birimlerinin koordinasyonunu yapıyorum. (...) İnsan hakları hukukuna çekilmemin sebebi her zaman çok içimde büyük bir adaletle ilgili çekim olduğunu hissediyorum. Ne adaletlidir ne adaletsizdir, bu neden olmuştur, bunun sonucu nedir insanlar üzerinde? Adaletle olan passion, tutkum çekti beni.” K3

İki katılımcı yaratıcılığın ön planda olduğu alanlarda lisans eğitimlerini tamamladıklarını ifade ettiler. Katılımcılar yaratma eyleminin büyüme sürecinden bu yana sırasıyla onlara eşlik eden hobi ve meslek olduğunu şu şekilde açıkladılar;

“Küçüklüğümde ben mesela aslında sadece gemi olarak değil de bir şeyler üretmek dersek belki daha doğru bir yaklaşım olur. Ama gemilere ekstra bir sevdam var. Mesela küçükken ben çamurdan tank yapardım, kâğıttan gemi yapardık. Bizim oturduğumuz, doğduğum yer, A.'nın bir gecekondu mahallesi diyeyim. Kenar mahallelerinden biri, M. mahallesi. Yağmur yağdığı zaman da hani evler böyle tek sıra, önünde arkasında tarlalar var ve tarlalar gölet olurdu. A.'ya çok hızlı sağanak yağar yani meşhurdur oraların yağmuru. Biz orada işte kâğıttan gemi, ahşaptan gemi, üstüne kat çıkarak böyle hani tekne yapmaya çalışırdık falan. Oradan yola çıkarak gemi inşaatının bana iyi geleceğini düşündüm ki hala da aslında bazen özliyorum, dönmek istediğim zamanlar oluyor çünkü şey hani başka bir sevda diyeyim. Özellikle maket, maket konusu emeklilik planlarımda var. Emekli olduğum gün bir atölye tekrar açacağım.” K2

“Şöyle ben küçüklüğümde beri şöyle ki ben ilk... Biz köydeydik zaten. Böyle ilk 3-4 yaşına kadar ben köydeydim. Sonradan biz şehre taşındık.

Köydeyken de böyle çok oyuncak alma lüksüne sahip değilsiniz ya da ailenizin size çeşit çeşit getireceği şeylere. Ben şunu hatırlıyorum 4 yaşlarındayken falan, çamurdan birçok şey yaptığımı hatırlıyorum. Yani onları kuruttuktan sonra onları oyuncak niyetini kullanırdım. Benden sonra bir kardeşim var, benden iki yaş küçük. Onunla birlikte oynardık falan. Onun haricinde çok yatkındım. Yani aslında... Çiziyordum ama bu kadar iyi bildiğimi ya da yetenekli olduğumu farkında değilim açıkçası. Öğretmenlerim bunu çok fark etti. Fark edince de hani ailem de neden olmasın dedi, git falan dediler. Ki sporla da uğraşıyordum. 7-8 yıllık bir basketbol geçmişim de vardı ama ben kendimi o alanda daha rahat hissettim. Daha doğrusu resim çizerken dünyadaki bütün kaygıları unutuyorum. Belki de en büyük nedeni budur. Sadece önümdeki şeye odaklanıyorum. Sonra öğretmenim keşfetti. Sonra kursa gittim. Zaten hemen kazandım. Birincilikle kazandım bu arada. Yani çok yetenekliydim. (...) Ben geometrik biçimlerle ilgilenmeyi seviyordum aslında bir de Picasso'nun da hayranıyım. Birçok çalışmam oldu ama ben kübizm daha çok kendime yakın buldum. Bilmiyorum belki de Picasso'dan kaynaklıdır. Çok beğendiğim bir sanatçı çünkü kendisi. Aslında yok olan şeylerden bir şeyleri var etmeyi daha çok seviyorum. Yani hani siz bir üçgene bakarken sadece üç tarafı çizili bir çizgi görüyorsunuz ama ben o çizgiden size bir dünya yaratabilirim, bir sürü şey yaratabilirim. Belki de bundan kaynaklı daha çok seviyorumdur.” K4

Öğretmen olan bir katılımcı ise kendi köklerine inmek için tarih okuduğunu, daha sonra öğretmenlik yaptığını ve mesleğinin karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtti. Kendi kimliğini fark etmesine aracı olan mesleğini yaralanmış çocuklara temas edebileceği bir alan olarak şu şekilde tarif etti;

“Jung'un sözü müydü yaralı olmayan şifacı olamaz diye. Yaraları fark edince şifacı... İşte mesela çocuklarla olmak bana çok iyi geldiği için benim mesleği... Aslında bu anahtar kelime olabilir. Öğretmenlik mesleği hiç

düşünmüyordum. Sonra babam işte önermişti yüksek lisans yapıyorsun, madem tarihçisin bir şeyler yapmak istiyorsun bir denesene diye. Şey demiştim bu meslekte bir şey olacağı yok, kimse atanmıyor, zaten geçici ama en azından benim gibi yaralanmış çocuklara dokunabilirim ya da hiçbir öğretmenimiz bizimle doğru düzgün bizimle ilgilenmedi, ben bir çocuğun hislerini anlayabilirim diye. Gerçekten onu yapıyorum. Bizim veletleri çok seviyorum, onlar da beni. O duyguyu orada aştım ben. Ben öğretmen olduğumda kendi kimliğimi fark ettiğimi düşünüyorum. Üniversite, öğretmenlik çok değiştirdi beni.” K7

3.2.2. Kimlik ve Ruhsal Duruma Etkisi

Katılımcıların kayıp sonrasında doğma deneyimi ile ilgili aktarımları, kimlik ve ruhsal durum üzerindeki etkileri bu alt temayı oluşturdu. Kayıptan sonra doğmanın yetersiz hissettirdiğini aktaran bir katılımcı ailesinin beklentilerinin onun üzerinde yarattığı etkiliyi şu şekilde açıkladı;

“Bir de şeyi düşündüm. Bu yetersizlik duyguları da bununla alakalı olabilir gibi. Yani hani o çocuk vardı ama işte artık işte ne bileyim yok. Ama sonraki gelen çocuk da bakalım hani bu şeyi devam ettirebilecek mi, yani yaşayacak mı? Bu bakalım ölecek mi ölmeyecek mi? Ya da hayatı boyunca ne bileyim bir sağlık sorunu ile karşılaşacak mı? Başına bir şey gelecek mi? Belki acaba bu bana o yetersizlik duygusunu vermiş olabilir. Hani yani onların benden beklentisinin çok fazla olması ya da belki annemin özellikle ben de bu etkiyi yaratmış olabilir gibi. Benden çok beklenti var. Ben hani sürekli bir şeylere yetmeliyim gibi ama hiçbir zaman yetemiyormuşum gibi hissediyorum ben de.” K1

Kayıptan sonra doğmanın ve büyüdüğü atmosferin etkisi ile farkındalık düzeyi ileride olan bir katılımcı zamanla farkındalığı yüksek bir çocuk olmanın kendisinde yarattığı olumsuz etkilerden bahsetti;

“Farkındalığı çok yüksek bir çocuk olduğumu söyleyebiliriz çünkü ben çok şey, görüyordum böyle hani. İşte şöyleler mesela... Sen bir annesin bunu böyle yapmaman gerek falan ya da babama şunu şöyle yapman gerek falan diyerek insanlara çok şey verdiğimi, böyle yol gösterdiğimi, ders verdiğimi falan hatırlıyorum. Ama tabii bu benim daha sonra şeyime aleyhime çalıştı çünkü ondan sonra annem ve babam bana rely [güvenmek] etmeye başladılar. Yani hani benim çocuk olduğumu unutup işte kavgalarında hakem; kardeşime işte şeylik annelik, sen yaparsın, sen edersin, sen çözersin falan gibi benden şaysız istemlerde bulunmaya başladılar. Yaşımı ve yani şeyimi görmezden gelen taleplerde bulunmaya başladılar.” K3

İki katılımcı hayata devam etmek üzere kullandıkları savunma mekanizmalarına dair açılımlarda bulundu. Katılımcılardan biri yaşadıklarını ve hissettiklerini hatırlamadığını aktarırken diğeri veda, ölüm, yas gibi yaşantılardan kaçındığını ifade etti;

“Bu kadar yalnız bırakılmak, bir şeylerin üstesine... Kapatıyorsun bazı şeyleri. Aslında önemli önemsiz bilmiyorum neye göre kapatıyorum. Hani mesela çok beğendiğim bir teklif ediyor arkadaşlık, ben onu nasıl unutmuşum ya onu bile unutmuşum. Onu da silmişim, niye? Hadi kötü şeyleri silersin de iyi şeyleri de siliyorsun niye? Bazı konularda hayatı ciddiye almayı, bazı konular da ciddiye almamayı öğretmiş olabilir bana bu, bu kadar görülmemek; görüldükten sonra görülmemek. Mesela şöyle olabilirdi: İlk doğduğum andan itibaren hiç görülmeseydim belki silik bir karakter olabilirdim. Ama bence önce görülmüşüm; çok iyi gelmişim, çok mutlu etmişim. Sonra görülmemişim. Bunu fark ettim. Ve kayıp olduğu için insanlar kayıp yaşadıktan sonra başkasını... Hani yoğurdu üfleyerek yemek

var ya, çok empati duygum çok yüksek olduğu için, onu sonra fark ettiğim için, o değersizlik duygusuyla baş ediyorum. Onu da yenmeye başladım. Ben artık onu da yendiğimi düşünüyorum. Çünkü kendime şefkat gösterdikçe onu da yeniyorum. Bence kayıp sonra olmanın artıları, eksileri... Bilmiyorum şu an artıya dönüştü sanırım çoğu şeyi. Biraz geç oldu mu diye düşünüyorum, kırk iki yaş ama yaş mevhumu olan bir insan da değilim.” K7

“Ben hayatım boyunca hislerimi hep kapattım mesela. Annemin yaşadığı bu kayıplardan sonra doğmam da olabilir. Gerçekçi olacağım ya... Bunlar his, bunlar şey falan diye hep kapattım. Fakat sonra fark ettim ki aslında bir potansiyelim var, onunla baş edemeyeceğimi düşünüyorum ve ona kapılmak istemiyorum diye.” K7

“Ben de orayı çok duymaya, duymak istemedim. Benim vedalar ve yaslarla ilgili böyle zorlandığım adresler orası. Mesela ben çok ağlak biriyimdir, sürekli ağlarım böyle. Gözyaşlarım hazırdır her şeye. Belki orası orayla ilgilidir diye düşünüyorum zaman zaman. Orada aktarımsal bir şey var, bir hikâye var. (...) Mesela ben onun cenaze törenine gitmedim. Anneannemi kaybettim, onun cenaze törenine gitmedim. Kayıplarla yüzleşmek o yüzden beni ürkütüyor, korkutuyor bir yandan da. (...) Kayba tahammül herhâlde ya da kendi ölüm korkumu tetikliyor olabilir. O yüzden mesela arkadaşlarımın cenaze ile ilgili hani annesi babası birini kaybettiğinde oralara gitmek de ilk başta acayip zordu. Son yıllarda daha yeni yeni böyle zorunlu olursam gidiyorum, oradan da kaçıyorum yani.” K9

Katılımcılardan biri kabul görme ihtiyacını ebeveyni üzerinden aktardı;

“Annemden kabul görmek... Son yıllarda fark ettiğim şey ben bir ömür annemden kabul görmeyi beklemişim sanırım. Çok o yüzden ısrarcıyım: anne şunu yapalım, anne bunu yapalım. Artık son iki yıldır falan hiçbir şey talep etmiyorum. İstemiyorum. Bir şeyse söylüyorum, yapmıyorlarsa tamam

okay. Eskiden çok isterdim. Anne gel sana alışveriş yapalım, anne gel bir şey yapalım. Sanırım o bana kayıp çocuk sonrası kalan şey bu oldu: sürekli annemin onayını almak, onunla daha çok zaman geçirebilmek. İşte o kayıp çocukla mı alakalı onu bilmiyorum. Geçiş süreci olarak kullanılmış olabilirim.” K7

İki katılımcı aile evinden ayrılmak ve kendi yaşamlarını kurma konusunda deneyimledikleri ikilemleri aktardılar. Katılımcılardan biri evden ayrılamamayı konfor alanı ile ilişkilendirirken diğeri evde kalmayı ona verilen bir rol olarak gördüğünü ve evden ayrılmayı gitmek/ölmek/terk etmek olarak açıkladı;

“Sonra gel zaman git zaman işte yurtdışında kabullerim olmasına rağmen burada kalmak daha güvenilir geldi. Bir de çok böyle alelacele gitmektense sonrasında gitmek gerçekten hani o konfor alanını sağlamak isterken bir taraftan da hani bu şansı sonra değerlendireyim, kendimi çok fazla zorlamayayım, aceleyle getirmeyeyim derken X üniversitesini tercih ettim.” K8

“Annem, babam ve ben bu evde yaşıyorum. Ben bu evden ayrılmadım. Ayrılmayı denedim mi? Zaman zaman onu da yine kendime sordum. (...) Ben orada o doğumdan sonraki bana atfedilen tanımlamalara sahip çıkarak mı mesela bu evden ayrılp gitmedim, ayrışmadım, çünkü öbür türlü ben de mi giden olurdum? Bu belki bilinçsizce yapıldı ama... Ama böyle oldu. Bu yaş itibariyle ben hala buradayım, niye buradayım? Niye gidip yan tarafta başka bir evde yalnız yaşamıyorum? Yani o yüzden onlar gitti ben de mi gitmeliyim, ben gitmemeli miyim diye mi acaba böyle bir yerlere geldik diye soruyorum zaman zaman kendime.” K9

Huzur arayışı içinde olduklarını ve büyüme süreçlerinde evden ayrılma arzusunun oldukça yoğun olduğunu ifade eden iki katılımcı deneyimlerini şu şekilde aktardı;

“Ya ben R abimin üzerimde hiç pozitif etkisi olduğunu düşünmüyorum dünyaya gelmek haricinde. Açıkçası evet hiç pozitif işte söylediğim şeylerde bilmiyorum. Yolları çok seviyorum, o da belki evden kaçıp gitmek. Hani kendini yollara vurmak diye belki dönüştürebilirim bunu. Onun haricinde hani doğayı seviyorum. Yine aslında biraz kaçmakla ilgili söylediğim şeyler. Doğaya kaçmak, açık alana kaçmak. Belki de evin içindeki o şey, yaşadığım kasvetten belki...” K2

“Hep gitmeyi istiyordum çünkü bir an önce evden ayrılmak istiyordum birincisi. Çünkü ev ortamında doğru şeyi, huzuru bulamadığımı düşünüyordum. Benim için gerekli olan ya da kendim için istediğim bir huzuru bulamadığımı düşünüyordum. Çünkü dediğim gibi babam ve annem çok kavga ediyorlardı ve babam alkolik benim kendisi kabul etmese de; akşamcıyım ya da istediğim zaman bırakabilirim dese de. Gerçekten bazen iki ay bırakabiliyor ama gene de her zaman geri dönüyor ve bu beni çok hırpalıyordu. O yüzden evden ayrıldığım zaman, üniversiteye gittiğim zaman çok mutlu olacağımı düşünüyordum. Ama o bana o mutluluğu da vermedi. Biraz kendimi yalnız ve şey hissettim, köksüz hissettim ve... Ama bir ev... Eve de dönmek istemiyordum, Ankara'da da kalmak istemiyordum. Böyle bir Türkiye dar geldi bana o yüzden kendimi yurtdışına attım belki. Başka bir yerde bulurum, orada bulurum istediğim huzuru ve şeyi diye düşündüm, ortamı diye düşündüm. Gerçekten biraz öyle oldu çünkü Türkiye bana çok kaotik, insanların birbirine çok .... (?) olduğu ve sosyal baskının olduğu işte, bir ortam gibi geliyor. Yurtdışında biraz böyle insanların, kimsenin birbirini takmaması falan beni bana istediğim o huzur ve şeyi, isolationı [izolasyon] verdi, izolasyonu. Ondan sonra dönmeyi de düşünmedim”. K3

İki katılımcı kayıptan sonra doğmanın ruhsal durumlarına olan etkisini ifade ederken terapi desteği aldığını da söyledi. Kanserden kardeşini kaybeden katılımcı çeşitli fobileri ve kaygıları olduğunu diğer katılımcı ise ölüm korkusunu şu şekilde ifade etti;

“Benden önceki kardeşim vefat ettikten bir sene sonra doğdum. Annem, öldükten hemen sonra hamile kaldı. Ben işte bir sene sonra doğduğuma göre. Onun dışında kardeşim kanserden dolayı vefat etti. Benim de bu tarz fobilerim oluştu. Kanseri, hastalık hastalığı falan gibi. Beni de etkiledi. (...) Şöyle, nasıl bir kişiyim? Anksiyeten var benim de. Ben de psikolojik yardım alıyorum anksiyeteden dolayı. Kaygısal bozukluklarım var. Onun dışında genelde mutsuz ruh haline sahip olabiliyorum. Şikâyetim bu. Onun dışında yani böyle... (...) Şöyle ki ben hiç görmedim ama yani sanırım enerji alanımda varmış çünkü yani onunla aynı rahmi paylaştım, karnı paylaştım. Yani ben de hissediyorum ya... Gerçekten de ben de... Bilmiyorum. Şöyle ki mesela ilk nasıl hissetmeye başladım? Bir anda işte şey falan gibi düşüncelere kapıldım o mesela işte kanserden dolayı öldü. Ben de onunla aynı karnı paylaştım. Sonrasında annem de işte kanser oldu. İlk başta genlerle ilgili olduğunu düşündüm ama genetik değil hiçbir şey, psikolojik yani bunu da biliyorum ama. O yüzden şey ilk böyle bir aklıma geldi bunlar. Sonra hastalık hastalığım daha da ilerledi benim. Benim de sürekli korkularım oluştu, gelecek kaygılarım oluştu, anksiyetik oldum falan. Derken baya sürekli bir korkum artmaya başladı işte. Asansör korkusuna kadar işte ne bileyim uçak korkusu falan filan gibi arttı. Yani işte psikoloğumla görüştüğümde de birkaç tane meditasyon verdi bana. Bunları yap dedi. Ben de yapmadım, içimden gelmedi ama niye bilmiyorum. Erteledim, erteledim, erteledim ama yapmam lazım gibi hissediyorum.”

K10

“Ölüm korkusu... Ben çok uzun süre panik atak ve şeyle, anksiyete ile mücadele ettim. Şimdi kontrol altında ama. Bilmiyorum onunla bir

bağlantısı var mıdır? O böyle... Bir yandan da düşünüyorum hiç tanımadığım, bilmediğim ama bir yerde duran bir koruyucu melek gibi de aynı zamanda sanki. Bu kadar söyleyebileceklerim.” K5

Katılımcılardan biri intihara dair zaman zaman düşündüğünü, intiharı düşündüğünde onu alıkoyan şeylerden birinin kendi doğumundan önce ölmüş olan bir kardeşin olduğunu ve haliyle de ailesine ikinci bir kayıp yaşatmaya dair duyduğu endişeye dair açılımında bulundu;

“Şöyle bir şey olabilir. Hani tabi ki öyle bir şey düşündüğüm için değil; ama mesela intihar etmeyi düşünsem hani baştan derim ki annem bunu bir kere yaşadı hani ona bir daha bunu yaşatamam. Onlara bir daha bunu yaşatamam. Bir kere zaten bir evlat kaybettiler. Bu da bir sorumluluk yüklüyor sanırım yine. (...) Ama hani bu ölüm konusunda hani hep bir şekilde düşünüyorum. Hani çok küçükken bile, çok küçükken demeyeyim tabi, bundan bir 6-7 yıl önce de birazcık da ergenliğin verdiği şeyler, hani hep bu şekilde düşünürdüm. Hani bunu hani çok bencil hani atıyorum böyle bir şey hani intihar etmek düşüncesi hani çok bencilce bir düşünce. Ve böyle bir şey yaşamış bir aileye bunu asla asla yapamam tekrar.” K6

Kendini kadın olarak tanımayan bir katılımcı, kız arkadaşı olduğunu ve cinsel yönelimini şu şekilde ifade etti;

“Ya küçükken sanırım çok yoktu ama şey şu anda kız arkadaşım var. Öyle. Hani. Nasıl şey yapacağımı bilmiyorum. Küçükken hani çok düşünmüyordum böyle bir şey ama hani arkadaşlarımla konuşurken hani ne fark eder hani işte kimden hoşlandığın falan tarzı düşünüyordum işte büyüyünce de kız arkadaşım var.” K6

Katılımcılardan biri isminin ölen kardeşi ile olan bağlantısında yer verirken bu ismi taşımaktan duyduğu memnuniyeti şu şekilde açıkladı;

“İşte şey... Şundan bahsedebilirim sanırım. Benim şey, annemin babaannesinin adı B. B babaanne öldükten çok kısa süre sonra abim doğmuş. Abimi de B babaannenin koynuna gömmüşler. Annem de o gün demiş ki işte “Benim bir kızım olursa adını B koyacağım”. O yüzden benim adım B. Benim adım da aslında F'den geliyor. Hani bunu anlatabilirim. (...) Bence güzel. Ben ismimi seviyorum. Hani biraz eski bir isim. Bilmiyorum, bazı erkek arkadaşlarım sohbet ederken arkadaş ortamında işte “B. de yakışmıyor sana falan diyorlar.” ama ben çok seviyorum ve yakıştıyorum hani. Belki de anlamının buradan gelmesi... O yüzden ismimi seviyorum. Başka bir ismim olsa ne olurdu diye hiç şey yapamam. Hani başka bir şey istemiyorum. Gelmiyor aklıma hani. Seviyorum.” K6

3.2.3. Ebeveynlik Tutumları

Katılımcıların deneyimlediği farklı ebeveynlik tutumları bu alt temayı oluşturdu. Katılımcılardan bazıları deneyimledikleri tutarsız ve aşırı korumacı ebeveynlik tutumlarını aktardılar. Bu tutumların bir sonucu olarak bazı katılımcıların ergenlik dönemini yetişkin yaşlarda yaşadığı bir başka deyiş ile ergenlik deneyimini ertelemek durumunda kaldıkları görüldü. Tutarsız ebeveynlik tutumları deneyimleyen katılımcılardan biri ebeveynlerinin korkutucu söylemlerinin yanı sıra babasının öngörülemez davranışlarını ve olumsuz mesajlarını ifade etti;

“Mesela hala anlatıyorum ben, birtakım hikayeler var. Babam şey diyor işte bir tane çay geçiyor K'ün ortasından; seni diyor bu çayda bulduk biz diyor, işte annen, baban biz değiliz diyorlar. Ben üzülüyorum ondan sonracığıma onlar da gülüyorlar filan, eğleniyorlar şeyle bununla.” K5

“Yani babam hep psikolojik sorunları olan bir insandı. Ve evde de hep son sözü söyleyen insandı. Bir tokat atar, üzerini öpmeye çalışır. İşte gece eve gelir, sarhoş. Evde böyle bir alkol kokusu olur falan filan, böyle tiksindiğim bir kokudur benim. Ondan sonra ve şey vardı nasıl diyeyim size? Sevgisiz bir ortamdı, yani aslında herkes için sevgisiz bir ortamdı. Büyük çocuk olarak benim için daha büyük sevgisiz bir ortamdı.” K5

“Onun için de altı buçuk yaşındaydım erkek kardeşim doğduğunda. Bir anda üzerimdeki ilgi çekilince çok büyük bir şey oldu bende, yıkım oldu yani o anlamda. Mesela şöyle bir anım var: dokuz on yaşındayım, babam Ankara’ya gidiyor yine. Gelirken de gece geliyor, Tadelle çikolata da yeni çıkmış o zaman. İki tane Tadelle alıyor: kız kardeşim ve erkek kardeşime. Bana almıyor, sen büyüdün diyor. Mesela o Tadelle bana şeydir, seni sevmiyoruz demenin bir yoludur hani mesela benim zihnim öyle işlemlemiş onu.” K5

Katılımcılardan biri ebeveyninin korumacı tutumlar sergilediğini ancak ihtiyaç duyduğu zamanlarda bu korumacılığı sağlamadığını ifade ederken çocukken yaşadığı kafa karışıklığının farklı duygular uyandırdığını ve ilişki kurma şeklini etkilediğini şu şekilde açıkladı;

“Sanki o zaman daha rahatlatan bir yerdeydi. Çünkü hani bir tehlikeye karşı hani rahatsın. Tamam. Çünkü hani annen orada. Ya da sana oradan bakıyor ya da ne bileyim sen onun eteğinden tutuyorsun. Hiçbir şey başına gelemes. Diğer çocuklar sana bir şey yapamaz hani gibi bir yerde. Hani o zaman daha rahat hissettiriyordu ama sonradan ben hani o korumacılığı kendim alamadığım için, kendim alamadığım için hep annemden bekliyordum. Bazen o da yapmadığı oluyordu yani benim şu an hatırladığım anılarda. Yani beni savunduğu olmuyordu mesela. Diyelim ki komşunun kızıyla bir şey oldu hani aman komşuyla aramız bozulmasın diye o kızına gidip bağırmasdı ya da sen niye benim kızım niye şöyle yaptın diye beni

savunmazdı. Bunlar aklıma geldiğinde şey oluyor hani ben hala ondan beklemiştim hani o savunma durumunu ve o yapmamış gibi. (...) Yani mesela şu an şeyi bilirim hani neye kızar ya da ne bileyim neye sevinir hani bunları biliyorum. Ama karşı tarafa göre çok da şey değiştirir. Hani hissiyatı demeyeyim de tavrını falan değiştirir yanındaki kişiye göre ya da babama göre. R abim varsa mesela abime farklı anlatır bir anda. Hani o yüzden tutarsızlığı var yani gerçekten. Ama bunu kendisi değil de başka insanlara uyumlanmak için yapıyormuş gibi. Kendi karakteriyle mi alakalı çok bilmiyorum. Ben de mesela o yüzden bu kararsızlığımı da ona bağlarım hep, onun tutarsız olmasına bağlarım bazen. Ya da işte ikili ilişkilerde, romantik ilişkilerde de o kaygımı ona bağlarım. Şu an beni terk edecek mi, ya da beni seviyor mu sevmiyor mu? O sevgisini devam ettirecek mi ettirmeyecek mi gibi. Hani bu kendi yaşantımda bunu çok gördüğüm için onunla ilgisi olduğunu düşünüyorum yani.” K1

Katılımcılardan biri ebeveyni tarafından aşırı korumacı tavırlara maruz kaldığını aktardı. Ebeveyninin korumacı ve korkulu yaklaşımını ifade etmek üzere bir anısından bahsetti;

“Şuraya gitmeyin, buraya gitmeyin, erken gelin. (...) Belli bir çevrede, onun hep gördüğü bir çevrede olmamız gerekiyor. Anlattığım gibi mahallemize tarlalar var, etrafında oynuyoruz. Çamurda çivi oynuyoruz, çizi atıyoruz, işte tapa oynuyoruz, taş atıyoruz yani falan. Bin bir çeşit oyun var, hepsini oynuyoruz. Bu esnada tabi atari salonları açıldı ve bir tık uzakta. Kanaldaki köprüden geçmek gerekiyor. Sulama kanalları vardır görmüşsünüzdür Adana’da, haberlerde falan. Mesele bir gün anahtarı anneme verdim, evin anahtarını, ben dedim gidiyorum dedim. Cenazedeydik ve beni tam duymadı. Ben dedim atari salonuna gidiyorum. Ama beni duymamış, dua okunuyor falan. Sonra N abim geldi. Ben orada biraz fazla uzun kalmış herhalde bir iki saat kadar kalmışım. Sen dedi neredesin dedi, herkes seni arıyor dedi. Mahalleye doğru N abimle yürüdük, tarlanın her köşesinde bir

insan, kanal boyunda üç dört insan falan. Annem kanal suyunun içine siyah poşet görmüş, benim saçım zannetmiş. Orada bir bayılacak gibi olmuş falan. Halbuki bir iki saat yoktum ama işte durum bundan ibaret. Böyle oluyor. Yani daha gördüğü alanda olmamız gerekiyordu.” K2

Korumacı ebeveynlik tutumunun kendisi için olumlu sonuçları da olduğunu aktaran bir katılımcı günümüzde ebeveyninin geçmişe kıyas ile korumacı tutumunun azaldığını açıkladı;

“Ben hep böyle yaşıtılarından sonra bir şeylere izin alabildim. Bunun inan negatif tarafını da çok görmedim yani sonra geri dönüp baktığımda. O zaman çok böyle ergenliğin getirdiği... (...) Niye izin vermiyorlar, bıktım, usandım falan. Ama günün sonunda aslında onlar kendi doğrularını yapmışlar ve o doğrular da aslında bana hiç zarar vermiş, ben zarar görmemişim aslında. Bir şeyleri o kadar erken yaşamaya gerek yok. Babam hep şunu söylerdi B. ben sana şu an sana her şeye evet dersem, o evet dediğim şeyler bir anlam ifade etmeyecek sonrasında ve çok kolay değerini kaybedecek; bırak bir şeyler ulaşılması zor olsun dermiş. Ve doğruymuş. Yani hala da öyle. Hala büyük çatışmalar veriyorum. Bazı şeyler hani artık eskisi gibi değil, tabi ki çok şey değişti. Artık çok daha özgür, çok daha az kısıtlayıcı, her şeyi çok daha açık konuşabildiğim, yalan söylemekten artık ihtiyaç duymadığım bir şey, güvenli ortamdayız yani.” K8

Korku ve kaygıları yoğun ebeveyne sahip olan bir katılımcı, bu korku ve kaygıların ebeveyninin tutumlarını nasıl etkilediğini ifade etti;

“Şöyle ki ölen çocuktan sonra doğmak biraz gerçekten de annemde baya bir değişim gösterdi diyeyim. Şöyle ki yani diğerlerine göre daha çok üzerime düştüğünü düşünüyorum. Sanırım onun da işte çocuğunu kaybettikten sonra biraz kaybetme korkusu var diye düşünüyorum. Yani annemle takıntılı bir ilişkimiz var. Bana karşı çok sevgiden daha çok böyle takıntılı gibi

davranıyor. Mesela her saniye arar, neredesin işte ya da işte eve gel falan filan tarzı. Onun dışında onda da korkular çok. Onda baya bir korku var. Bana da yansıtıyor bunu. Ben de bir şey yaparken korku hissediyorum, gelecek kaygısı oluşturuyor.” K10

İki katılımcı ergenlik dönemini çok sakin geçirdiklerini ancak yetişkinlik döneminde ebeveynleri ile çatışmalar yaşadıklarını şu şekilde aktardı;

“Yani bilmiyorum. Çocukken çok çatışma yaşamıyordum bu arada. Yani ergenlik de dahil olmak üzere. Çok sakin bir ergenliğim geçti. Benim sanki şu anda açılma dönemimmiş gibi hissediyorum. Yani özellikle annemle hani hiç böyle bir tartışmamız, kavgamız olmazdı. En fazla ben şeydim böyle inatçı bir kız (...) Şu anda da bir... Bazen böyle şey gibi hissediyorum sanki ergenlik dönemimdeymişim de hani ergenlik kavgaları ediyormuşuz gibi. Arada oluyor tartışmalar ama iyi yani bir sorun yok.” K1

“Şöyle ergenlik döneminde ve çocukluk döneminde annesine çok karşı gelmeyen çocuktum ben. O yüzden o sonradan çıktı, hani çalışılmamış, yaşanmamış ergenlik. Onu da zaman sorguluyorum. O bazen öfke olarak çıkıyor, orada bitmemiş, çalışılmamış mesele yıllar sonra başka bir yerden öyle çıkıyor.” K9

Katılımcılar ebeveynlerine suçluluk, kaybetme korkusu, empati hissederken; ebeveynlerinin birbirlerine suçluluk ve utanç ile yaklaştıklarını aktardılar. Çocukluk deneyimlerini aktarırken ebeveynlerini suçladığını düşünen bir katılımcı aynı zamanda ebeveynlerine bir şey olması durumuna karşı hissettiği korkuyu ifade etti;

“Yani ben böyle bazen haksızlık yapıyormuşum gibi hissettim. Hani kendi çocukluğumu bazen böyle kötü anlatırım. Yani daha doğrusu suçlayıcı.

Ebeveynlerime karşı daha suçlayıcı anlatırım. Yani belki de o kadar suçlu değiller gibi...” K1

“Mesela başına bir şey gelme düşüncesi bile oturup ağlatırdı beni onları hatırlıyorum. Ortaokuldayken falan da yani, ergenlikte de. Duygusal olarak bağlılığım daha fazlaydı hani şu ana göre. (...) Aslında yok hani hiçbir şey olmasa da yani hani durup dururken öyle aklıma getirirdim. Ya bir şey olursa ya olursa falan gibi. Böyle durup dururken ağladığım oluyordu.” K1

Ebeveynleri arasında yaşanan durumların ve duyguların kendisini de etkilediğini aktaran bir katılımcı suçluluk, cezalandırma ve utanç duygularını vurguladı;

“Şöyle iki, bir duygu çok önemli oldu bizim için. Belki öbür aileler için de öyledir. Suçluluk hissetmek ve olan bitenden... Çünkü babam... Annem uzun yıllar babamı suçladı mesela. Bazen arada böyle atıyordu işte baban götürmedi gibi bir şey söylemişti bir kere bana ama gerçekten babamla ilişkisinde çok büyük bir şey vardı, yani onu suçluyor ve cezalandırmak istiyor. Bu bize de sirayet etti. Sürekli beni bazı şeyler için cezalandırmak istiyormuş gibi hareket etti. Yani bütün hayatım boyunca bize, bana aktardığı duygu böyle bir şeydi. Suç ve ceza ve cezalandırmak. Yani evet tutulmamış yasin şeyi... Bu suçluluk hissi insanlarda oluşturduğu yani suçluluk hissi mi yası tutturmuyor yoksa yas tutulmadığı için mi suçlu hissediyorsun? Öyle bir şey, tam şey yapamıyorum, ifade edemedim ama bu duygunun şeyi de sorulabilir mesela anneniz işte çocuğunu kaybettiği zaman nasıl hissettiğiniz biliyor musunuz, hani kendini suçlamış mı, başka birini suçlamış mı gibi bir bu şeyin... Çünkü böyle bir kayıp insanda bir tane bence bir şey uyandırıyor, bir duygu uyandırıyor. Yani çok güçlü duygulardan mesela suç vardır, öfke vardır. Utanç vardır maybe [belki]. Suç ve utanç birbirine çok şey oluyor.” K3

Katılımcılardan biri ebeveynine karşı hissettiği yoğun empatiden bahsederken, bu empatinin suçlamanın önüne geçtiğini şu şekilde açıkladı;

“Bir şeye kendimi ikna olmayı seçtim. Yani öyle bir şeyde gitti. Annemle şeyim çok yok. Ben annemi... İşin kötüsü size onu söylemeye çalıştım, suçlayamıyorum ki. Çok empati kuruyorum. Eee diyorum haklı, o da böyle bir şey yaşamış. Ben olsam ben de yapardım.” K7

3.3. KAYIP SONRASINDA DOĞAN ÇOCUK OLMAK

Bu ana temayı kayıp sonrasında doğan katılımcıların, çocuk olarak varlıklarını anlamlandırma biçimleri oluşturdu. Katılımcıların bu tema altında doğma, hayatta olma nedenlerini ve sonuçlarını sorguladıkları görüldü. Bazı katılımcıların kayıp sonrasında doğmaya dair algısının olumlu, bazılarının ise kayıp sonrasında doğmaya dair olumsuz algı ve deneyimlerinin olduğu saptandı. Bu doğrultuda üç alt tema belirlendi. Bu alt temalar “günah keçisi”, “yerini doldurmak ve teselli olmak” ve “armağan çocuk” tur.

3.3.1. Günah Keçisi

Kayıp sonrasında doğan çocuk olma ana temasının ilk alt teması günah keçisi olmak olarak belirlendi. Katılımcılardan biri kayıp sonrasında hayata gelmeyi günah keçisi olmak ile tarif etti. Ebeveynleri tarafından suçlandığını ve olumsuz söylemlere maruz kaldığını aktaran kişi bu durumun onu derinden etkilediğini şu şekilde ifade etti;

“Ya ben her zaman çok beğenilen ve sevilen bir çocuktum mesela. Gençliğimde de öyle. Mesela komşular filan çok severdi beni. Çok iyi bir çocuktum çünkü. Ondan sonra ama şey anneyle, babanın da günah keçisi gibiydim bir yandan da. Mesela komşular şey derdi ay B. de ne kadar tatlı bir kız, annemin şey dediğini hatırlıyorum mesela yok ya o kadar da değil

filan, işte evde de bilmem ne yapıyor, siz onu bilmezsiniz evde falan filan. Böyle şeyler. Ben çok geceler ağladığımı bilirim, Allah'ım bir an önce bu evden kurtulayım diye dualar ettiğimi, yalvardığımı. Sonuçta da şey yaptım yani, kurtuldum. M. Hanımın (terapistinden bahsediyor) bana söylediği bir şey var: Sizin kaderiniz burada, siz buraya çıkmışsınızdır der hep. Ama şey çok uğraştım yani onun için.” K5

3.3.2. Yerini Doldurmak ve Teselli Olmak

İkinci alt tema olarak yerini doldurmak ve teselli olmak altında katılımcılar, doğma ve hayatta olma nedenlerini bir teselli olarak gördükleri ve ölen kardeşin yokluğunu doldurmak üzere hayata getirildiklerine dair açılımda bulundular. Katılımcılardan biri ölen kardeşinin hemen ardından doğmuş olmasının özellikle annesi üzerinde yatıştırıcı bir anlamı olduğunu şu şekilde aktardı;

“Ben doğduğumda ailemin nasıl bir hayatı varmış? Yani bu soruyu çok sormadım açıkçası onlara. Ama şey hani, annem şey der “O yıl benim için çok kötü başlamıştı, ama çok güzel bitti.” der. Çünkü yılın başında şey abim vefat ediyor. Yılın sonunda da ben doğuyorum. O yüzden yani hani birazcık tabi annemin üzgün, üzgün hali tabi ki ama bir yandan hani ben biraz da teselli olmuşumdur belki onlar için. (...) Bence böyle bir şeyin yerini doldurma. Mesela bir boşluk oluşuyor ve o boşluğu doldurmak için ben doğmuşum gibi bir his hani. Teselli denir mi? Bilmiyorum belki o tarz bir şey olabilir.” K6

Bir katılımcı teyzesinin annesine önerisi üzerine dünyaya geldiğini, ebeveynlerin kayıp sonrası kendisi ile oyalandıklarını ifade ederken, bu deneyimin duygusal yükünün ağır olduğunu ifade etti ve kendini “eşantiyon çocuk” olarak sıfatlandığını şu şekilde ifade etti;

“Kaybın ardından dünyaya gelmek işte dediğim gibi, çocukken çok umursamıyor insan. Sonra sonra yaşadıklarını ölçüp biçince, geriye bakıp yaşayamadıklarını tartınca, aslında biraz şey oluyor, dokunuyor insana. Bir yandan kendi varlığımı yok saymaya çalışmak gibi oluyor. Hani teyzem niye öyle dedi, niye hemen beni yaptılar falan diye düşündüm. Ama olmasam bir hiç olacak. Olmayacaktım öyle de durum var. (...) Nasıl baş etmişler? Yani herhalde benimle oyalandılar diye düşünüyorum. Ben kendime şey diyorum, eşim deme diyor aslında, ama eşantiyon çocuk diyorum ben kendime lakap olarak. Çok sonra bulduğum bir lakap bu benim.” K2

Bir diğer katılımcı ise ebeveynlerinin kaybı yaşamadıklarını, kendi doğumunun ölümle yüzleşmemek için tercih edilen bir baş etme yolu olduğunu ve bu kaybın üzerini kapatmak amacı ile dünyaya getirildiğini şöyle açıkladı;

“Kaybın ardından ben hemen doğmuşum. Yani bir yıl sonra bence doğmuşum. Bence şey kaybın üstünü örtmeye çalışmanın bir şeyiydi bu, aksiyonuydu. Olmamış gibi davranmaya, yani bir çocuk kaybettik ama hemen başka bir çocukla yerini dolduralım. Soldurabileceklerini düşündüler. Böyle deal [baş] etmenin doğru olacağını düşündüler bence. Ama tabii ters tepti bu plan bence çünkü daha önce onun... Kayıptan sonra hiç de kendi otantik kişiliklerini yaşayamadılar, şey olmadılar yani bununla bir doğru dürüst yüzleşmedikleri için hep bir şeyin, perdenin arkasından yaşadılar. O perdeyi açıp onun gerisine geçemediler.” K3

3.3.3. Armağan Çocuk

Bu ana temanın üçüncü alt teması armağan çocuk olarak belirlendi. Bu ana tema altında bazı katılımcılar, kayıp sonrasında dünyaya gelmeyi olumlu şekilde deneyimlediklerini, ebeveynleri tarafından kıymetli olduklarını ve hayatlarının şansı olarak nitelendirildiklerini ifade ettiler. Katılımcılardan biri kardeşleri arasında ön planla olduğunu ve annesinin en kıymetlisi olarak konumlandırıldığını, bu nedenle de annesini de hiç üzmediğini şu şekilde ifade etti;

“”Her zaman en kıymetlim de sensin der” ama tabi ki herkes için ayrı kıymeti vardır. Ben onu hayatım boyunca hiç üzdüğümü hatırlamam, sesimi yükselttiğimi hiç hatırlamam. (...) Tabi ki hani diğerlerini de çok seviyordur ama böyle bana ekstra bir tık daha düşkün yani. Belli eder bunu, söyler. (...) Hatta bizimkiler de der annemin en kıymetlisi falan gibisinden. Hani ben onu buna bağlıyorum işte çünkü ben annemi hiçbir şekilde, hiçbir zaman hani şey yapmadım yani üzmedim.” K4

Kayıptan sonra dünyaya gelmeyi olumlu şekilde deneyimleyen bir başka katılımcı ise ebeveynlerinin kendisini bir şans olarak tabir ettiğini ve davranışlarının da bu sıfatlandırma ile paralel olduğunu şöyle dile getirdi;

“Mesela annem beni bazen severken sen “benim en büyük şansısın”, işte “sen sonrasında gelen gerçek güzel” şeyler, sıfatlar kullanır. Annemlerin beni bu şekilde konumlandırıyor olması da güzel, tam tersi de düşünebilirdi. Çok daha olumsuz görebilirdi, küsebilirdi falan ama onun tam zıttı olarak belki bir daha umut gördü, böyle kendini adayacak bir evlat daha buldu. Ne güzel yani. Bunun artılarını eksilerini çok gördüm aslında. Hani o kayıptan kaynaklı mıdır yoksa başka bir şey midir?” K8

3.4. YAS

Bu ana tema altında araştırmaya katılan bireylerin hem kendileri hem de ebeveynleri ile ilişkili yas yaşantılarına, gözlemlerine ve algılarına yer verildi. Yas ile ilişkili üç alt tema belirlendi. Bu alt temalar “ebeveynin yası”, “katılımcının yası” ve “baş etme yolları”dır. Katılımcılar yas ile ilişkili farklı perspektiflerden birçok açılamda bulundu.

3.4.1. Ebeveynin Yası

Bu alt temayı ebeveynin yas tepkileri oluşturdu. Katılımcılar ebeveynlerinin gözlemleyebildikleri yas tepkilerini aktardılar. Bazı katılımcılar bu kaybın yaşandığı döneme dair güvenilir bilgiye sahip olmadıklarına, bazıları ise bu yas tepkilerini kendileri üzerinde yarattığı etkiye anlatımlarında yer verdiler. İki katılımcı ebeveynlerinin yas tutamadıklarını ifade etti. Katılımcılardan biri kayıp sonrası yasını yaşamak için çok kısa bir süre geçirdiğini, köy hayatının doğası gereği annesinin günlük rutinine hemen dönmek durumunda kaldığını şöyle dile getirdi;

“Böyle sanırım bilmiyorum bir hafta mı birkaç gün mü? Hani böyle bir yatmış sanırım çünkü hastaneye götürmüşler. Eve gelince de biraz hani gelenler falan olmuş hani yardımcı olanlar olmuş ama sonra ne bileyim işte kalkıp yine inekleri sağmaya gitmiş. Hani böyle bir yerden. Hani çok aslında o yası belki de yaşayamamış. Yani bana hep böyle hissettiriyor. O yası yaşayamadı, yani daha hayatına hani devam etmek zorunda olduğu yerde.” K1

Bir başka katılımcı ise annesine kaybın hemen ardından yeni bir çocuk doğurması yönünde sosyal çevresinden tavsiyeler verildiğini, annesinin o dönem kendini yalnız hissettiğini, zorlandığını ve annesinin yası ile çalışmadığını şöyle aktardı;

“Annemin bu çocuklarla olan yas kayıp yas sürecini çalışmadığını biliyorum. Düşünüyorum çünkü hani o kayıplar var ama yenileri doğsun ki o acıyla baş et diye tavsiyeler verilmiş. Hep şeyi söyler annemden duyduğum kadarıyla: Hani iki tane çocuğumu kaybettim ben genç yaşımda, o hiç kolay bir şey değildi. Memleketimden ayrı bir yerde yalnız yaşıyordum. Hiç kimsem yoktu. O benim baş edebilmemde çok şey yaptı, zorlandım... Ama hani orada ne oldu ne bitti orası yok. Kayıp. Çalışılmamış yas.” K9

Ebeveynlerinin yasına tanıklık eden bir katılımcı maruz kaldığı duygusal yükü bir anısı ile açıkladı. Büyüme süreçlerinde ölen kardeşinin kıyafetlerini kardeşleri ile sırayla giydiklerini ve zihninde beliren bir ütü sahnesini aktarırken bunun günümüze taşıdığı en büyük travması olduğunu, annesinin ölen çocuğun kıyafetlerini ütülerken ağıtlar yaktığını şöyle ifade etti;

“Saçı var evde. Bir tutam saçı var. Ben, bütün kıyafetlerini ben giydim, A Hanım o da zaten büyük bir sıkıntı değil mi? Annem her ütüde ağlıyordu. Yani ben bunu bizim psikoloğumuza da anlatım. Mesela benim geçmişe dair en eski annemle ilgili anıya gittiğimde hep ütü görseli şey, gözüme çarpıyor. Ağıt yakarak ütü yapıyor: işte oğlumun kıyafetleriydi bu bilmem ne. Böyle gözyaşlarıyla. Ben de o da beni ağlarken görmesin diye şey yapıyordum başka bir odaya kaçırıyordum mesela. Öyle şeyler oluyordu. (...) Evet sırayla hepimiz giydik. Sadece ben değil, N abim de giydi, ben de giydim. O şekilde büyüdük yani.” K2

Yine aynı katılımcı ebeveynlerinin yaslarının uzun sürdüğünü, düğün gibi etkinliklerde oynamadıklarını ifade etti;

“Düğünlere giderdik de mesela çok oynadıklarını falan hatırlamıyorum. Babam şey diyor hani biz ondan sonra çok oynamıyoruz. Benim düğümde de çok oynamadılar çok fazla çünkü. Baba diyorum niye oynamıyorsunuz falan; biz diyor 1983’ten beri şey yapmıyoruz, kolumuz kalkmıyor bizim diyor falan.” K2

Ebeveynlerinin yas ile yüzleşmediğini ifade eden bir katılımcı ölümü inkâr etmenin ve ölümle yüzleşmemenin hayatta olan çocukları olumsuz yönde etkilediğini şu şekilde ifade etti;

“Hiçbir zaman bizde K'den bahsedilirdi ne bir fotoğrafı vardı ne ölüm yıldönümü kutlanırdı ne mezarını görmeye gitmişler bir daha gömdükten sonra... Yokmuş gibi davranılırdı. Olmamış, bu olay olmamış gibi davrandı babam ve annem. Sanırım onun çok büyük bir şeyi oldu bizde, yarası oldu çünkü işte üzülmeysin diye size söylemedik diyorlar ya da üzülmemek için kendilerine itiraf etmedikçe, kapatmaya çalıştıkça bence bu onları daha çok üzdü. Bence ben çok yaşlı bir eve doğdum ve o yas hiçbir zaman şey olmadı, onunla yüzleşmediler. Onun üzerini kapatmaya çalıştıkça daha da büyüdü onlar için ve hiçbir zaman onun üstesinden gelemediler bence.” K3

Katılımcılardan biri ölen kardeşinin mezarının yerini bilmediğini, daha önce ailesi tarafından ziyaret edildiğine şahit olmadığını ifade ederken aynı zamanda ebeveynlerinin bu kardeşi anmak amacı ile herhangi bir ritüel gerçekleştirmediğini de aktardı;

“Bu arada ben şimdi şeyi fark ettim siz bunu söyleyince. Bu çocukların mezarları nerede bilmiyorum. Acaba hangi şehirdeler? Bir mezarlıklar var mı? Kayıp mı oldu? Belki de yok oldu onlar. Bakın onu hatırladım. Yok

çünkü o yaşadığım şehirde bizim aile bireylerimiz yoktu. Öyle bir mezarlık ziyareti falan da yoktu. Çocukların ölümü tarihine işte helva kavurmak ya da o güne özel bir şey de hatırlamıyorum. Öyle şu an diyorum ya tarih yok.”

K9

İki katılımcı kayıp sonrasında yaşanan döneme dair sahip oldukları bilgilerin tutarlı olmadığını ifade etti. Katılımcılardan biri bu dönemi bulanık olarak nitelendirirken diğeri farkı kaynaklardan farklı bilgiler edindiğini şu şekilde açıkladı;

“Evet bunu öğrendikten sonra yani sorabileceğim insanlara sordum birazcık. Annem çok konuşmak istemedi işte. Hatta konuştuğu zaman farklı bilgiler verdi. Bir kere evet menenjitte öldü dedi, sonra sara da epilepsi de vardı galiba onda, epilepsi krizleri oluyordu falan dedi. (...) Yani oralar çok böyle blur, bulanık. (...) Bulanık dönem şimdiye kadar devam ediyor. Yani böyle bir hayatları bir bulanık. Ondan sonra benim için zor, çok zor çünkü şey yoktu evde certainty [kesinlik]. Böyle bir hani bu böyledir, annem benden daha iyi bilir, babam daha iyi yapar gibi bir şey hiç hissetmedim. Hep şey gibi hissettim benim bunu, I need to figure this out yani bunu benim çözmem gerek çünkü kimseye güvenemem. Çünkü kafalar gidik, yanlış olabilir dedikleri.” K3

“İkinci çocuk doğduğu zaman, o yaşarken ben doğmuşum. Yani galiba orayı, orayı da annem ve teyzem farklı bilgiler veriyor. Ben oraya oturtamadım size yanlış bilgi vermek istemem ama birinciyi görmemişim ama ikincisi ben doğduğumda yaşıyormuş.” K9

Görüşme esnasında katılımcılardan iki tanesi babalarının yas sürecine dair bilgi sahibi olmadıklarına dair farkındalıklarını ifade etti;

“Hep böyle çok güçlüydü yani bu konularda. Ve bu konuyla alakalı ben babamla belki konuşmamış olabilirim. Yani şöyle konuşmamış olabilirim,

sadece babamın annemle alakalı şu cümleyi kurduğunu hatırlıyorum: annenin bu endişeli, bu kadar hani detaycı ve belki bu kadar kaygılı olmasındaki sebep bu yaşadığı kayıptır. Babam kendisiyle ilgili bir paylaşım yapmadı, yine annemle ilgili yaptı. Dolayısıyla babamla yani aslında bak şimdi şu an fark ediyorum, özellikle büyük bir eksiklik, bu konu hakkında ne düşündüğünü ne hissettiğini hiç bilmiyorum.” K8

“Babam anneme, bize göre yani o da duygusal. Gençken daha şeydi ama daha nasıl söyleyeyim? Güçlü demeyeyim de, daha kabul eden herhalde bir tarafta. Ya o biraz daha karakter olarak daha rahat bir tip olduğu için belki de daha çok güncellemedi mi? Bilmem. Babam daha uzak yani bu konularda. Daha anneden aktarılanlar duydum ben. Yani babam tarafından da...” K9

Katılımcılar ebeveynlerinin yaşadıkları bu yas nedeniyle ebeveynlerinden yeterli bakım ve ilgiyi alamadıklarını ifade ederken büyüme sürecinde deneyimledikleri zorlanmalara da değindiler;

“Hissettiriyor. Çok şeyler hissettiriyor. Yani dediğim gibi önce suçluluk, sonra işte öfke ama sonra tabi bir kabulleniş ve hayatın böyle oluşu. Biraz şey hissetti büyük bir... Kendimi çok yalnız hissettiğim için ben hep, böyle annemle babam işte baya bir spaced out [dalgın] oldukları için kendimi yalnız hissettim ve birazcık şaysız hissettim; yol gösterilmemiş hissettiğim için sanki böyle bir o bana bunu yapabilirdi ama yapamadı, yapmadı. Böyle bir lost [kayıp]. Sanki ben bir şey kaybetmişim gibi hissettim. Annem babam değil de ben.” K3

Bir katılımcı kendisi öncesi kayıplar nedeniyle kendisinin de yaşayıp yaşamayacağından emin olmadıkları için belki ebeveynlerinin kendisine yatırım yapmadıklarını, uzun bir süre annesi ile ayrışamadığını ve kendinin görünmez olduğunu hissettiğini şöyle özetledi;

“Annemi gerçekten seviyorum ve anlamaya çalışıyorum. Küçük yaşta evlendirilmiş, evlenmiş bir kadın. Çözemedi herhalde. Ama şey kızgınlık değil de kırgınlık şimdi var ama çözemeyeceğimiz bir şey abartmanın alemi yok çünkü onu da anlıyorum. Hani neden diyorsunuz. En büyük çocuk olduğum için belki de yardımcı gibi olmak zorunda kaldım. Belki şu an şunu da düşünüyorum iki tane çocuk doğurmuş, ölmüş. Belki de şeyi tercih etti buna da bağlanırsam bu da ölür mü? O da olabilir. Tam biliyorum ama ben yok gibiydim, bir süre annem gibiydim, annemle aynı kişi olduğumu zannediyordum. Sonrasında da hep böyle çok ilgilenilmediği için diğerleri tarafından da çok da görülmeyen birisiydim sanırım. Çünkü bazı şeyleri hatırlıyorum diyorum ki benim burada annem nerede? Ben bunu yaşıyorum benim annem nerede? Çok hissetmemişim.” K7

Katılımcılardan biri ebeveynlerinin yaşanan kaybı çözemedikleri için geçmiş zamanda takılı kaldıklarını, şimdi ve buraya gelemediklerini ifade ederken bu durumun kendisinde uyandırdığı duyguları dile getirdi;

“Ve mesela babamın fotoğraflarına falan bakıyorum, bana bakmıyor sanki başka bir yere bakıyor sürekli hayatında. Yani beni göz ucuyla görüyor ama yüzü bana dönük değil. Yani beni görmüyor tamamen; yüzü başka bir yerde, kafası başka bir yerde. Keza annem de öyle. (...) Çok kapılıyordum ve hatta bunun için onları uyarıyordum bile yani. Onları buraya çekmeye çalışıyordum ya da ana ve şeye veyahut küçücükken bile bunu yaptığımı görüyorum şimdi dönüp baktıkça, o zaman farkında değilim tabi de ama çabalarım hiç sonuç vermedikçe ben de bir öfke gelişti babam ve anneme karşı ve yeni yeni bununla, şey yapmaya çalışıyorum, baş etmeye

çalışıyorum ve bu öfke yani... Çok çok çok daha da büyüdü. Böyle büyük bir öfke haline dönüştü anneme ve babama hissettiğim ben büyüdükçe ve bunun sebebinin de bu olduğunu düşünüyorum. Yani o anda kalmış, kitlenmiş kalmış olmalarının ve bunun üstesinden gelemeyip bizi görmemelerinin öfkesi olduğunu düşünüyorum.” K3

Katılımcılardan bazıları kayıp ve yasın aile içerisindeki rolleri de etkilediğini, karmaşa deneyimlediklerini dile getirildi. İki katılımcı bakım veren rolüne üstlenmek durumunda kaldığını aktarırken, bir katılımcı bakım veren rolünü üstlenmemek üzere gösterdiği mücadeleyi açıkladı. Bir başka katılımcı ise ebeveynlik rolünü ablasının üstlendiğini ve kendisinin bakımıyla ablasının ilgilendiğini belirtti;

“Kolay bir ailede büyüdüm. Annemle babam birbirlerine çok öfkeliydi, çok kavga ederlerdi ve ben de böyle aileyi bir arada tutmak veya o atmosferde kendi yolumu bulmak için çok uğraştım. O sırada kardeşimi de benden sonra doğan bir kardeşim var. Altı yaş küçük bir kız kardeşim. Ona da koruyup kollayıp yol göstermek üzerine bir misyon verdim kendime. Onu gerçekleştirmek, kendimi gerçekleştirmek, ona yardım etmek üzerine bayağı bir çaba sarf ederek, sarf ederek büyüdüm.” K3

“Onunla ilişkimiz... R çok garip bir çocuk. Şey nasıl anlatsam? Onunla beraberken, zaten işte ben 18 yaşında gelene kadar onunla sürekli beraberdim ve işte bize siz hiç asla ayrılamıyorsunuz, siz hiç ayrı bir şeyler yapamıyorsunuz derlerdi. Şey şöyle anlatabilirim küçükken işte annemle babam ayrıldığında ben dördüncü sınıftım. O zamandan sonra babaannem sürekli işte “Sen onun annesi oldun, sen onun annesi oldun.” der. Sürekli işte ben kardeşime bakardım. İşte yalnız kaldığımız olurdu. Sürekli üzerini giydirirdim. Yalnızken işte ona bakıcılık da yapardım birazcık, böyle hani. Hep böyle babaannem derdi “Sen onun annesisin, sen onun annesisin.” diye ve ben de “Hayır.” derdim. Ama yazlığa gittiğimizde bavulumuzu ben

hazırlardım. Ben de on yaşındayım yani o zaman. Bavulumuzu hazırlardım, onu giydirirdim, çıkarırdım, kirlilerini kirliye atardım falan böyle. Sonra işte büyüdükçe birazcık daha azaldı.” K6

“Ben evden uzaklaşmak istiyordum. Şöyle dört kız kardeşiz. Ben sorumluluk almak istemeyen ablaydım, çünkü onu bana ağır... Annem görevini bana yüklemeye çalıştı, ben kabul etmedim. Benden sonraki kardeşim, annemi ağlayan hani annemi özleyen kardeşim, o kabul etti ve o yüzden nasıl diyeyim? B. tembel, B. işte istemez, işine gelmediğinde duymaz, yapmaz. O rol beni hiç rahatsız etmedi, söylesinler dedim. Hakikaten istemiyorum o rolü çünkü. Anaç, iş yapan, iş yaptığı için beğenilen. “Aaa aferin B çay getirdi.” Öyle olan bir kadın hiç olmak istemedim. Mesela sonra da düşündüm, çok sahibi olmak istiyor muyum, evlenmek istiyor muyum? “Ay ne güzel çocuk doğuruyor, ay ne güzel B. şöyle olmuş, anne olmuş, ay evlenmiş.” Bunlar beni hiç mutlu etmiyor. Hatta kadınların bunları konuşması hoşuma da gitmiyor, bununla ölçülmek hoşuma gitmiyor. Benim yaşam... İşte çok iyi yemek yapıyor B, hiç sevmiyorum. Yemeyi daha çok seviyorum. Ben üniversiteden sonra bunu fark ettim. Ben daha önce hiç hayatımı düşünmedim ya da bilmiyorum siz konuşunca ortaya çıkacak. Ben düşünmedim zannediyorum.” K7

“Ablamlarla... Ablamlarla ilişkim çok iyi ya, yani G ile çok iyi. Onunla baya arkadaş gibiyiz. Aslında annem daha çok ablam gibi. Çünkü anne... Roller kaydı biraz aslında. Ablam daha çok anne rolünü üstleniyor. Daha her şeyimi o hallediyor. Ne bileyim? Mesela eve bakacak oluyorum atıyorum işte o yardımcı oluyor. Ne bileyim bir şeye kaybolacağım atıyorum o şey yapıyor. Alışveriş mesela... Yani çoğu şeyimi G hallediyor, annem o yani direkt. Diğer ablamla da evlendi. (...) Dediğim gibi roller karıştı ya. Ablam annem gibi. Annem deseniz yani bilmiyorum... Çok iyi, bilinçli bir ebeveyn olduklarını söyleyemem açıkçası.” K10

Büyüme sürecinde ebeveynlerinin kayıpla yüzleşmemelerinin farklı sonuçlar doğurduğunu açıklayan katılımcı annesinin depresif duygu durumundan babasının ise bağımlı kişiliğini şu şekilde aktardı;

“İkisi de bununla yüzleşmediği için en çok bana şeyi oldu bence, bunun zararı oldu. Babam işte çünkü bağımlılık, bağımlı bir kişilik oldu. Annem uzun süre depresyondaydı, çok uzun yıllar depresyon ilaçlarıyla yaşadı. Ve ben gereken şeyi alamadım ailemden ilgi ve care [bakım] alamadım. Ama tabii tam tersi gibi gözükürken olay yani çok bize işte sizin için boşanmıyoruz, ondan sonra sizi iyi yetiştirmek için bunları yapıyoruz, her şeyi yapıyoruz gibi dışarıdan çok bize böyle bağlı ve devoted [adlanmış] gözüktükleri halde tam tersiydi durum gerçeklikte. Böyle “varlık içinde yokluk çekmek” diye bir laf vardır ya, öyle bir şeydi.” K3

Katılımcılardan üçü ebeveynlerinin kaybedilen çocuğun doğum ya da ölüm yıl dönümlerinde, yıl dönümü etkisi yaşadıklarını aktardı. Yıl dönümü etkisinin duygu durumunda değişim, sosyal medya üzerinde yazılı paylaşımlar, blog yazımı ve helva kavurma gibi kaybı anma şeklinde deneyimlendiğini görüldü;

“Ama doğum günü geldiği zaman evdeyse de mesela annemin modu bir değişiyordu zaten hani “Bugün de R'min doğum günü.” diyor mesela, hiçbir şeye sevinmiyor o gün. Öyleydi hep. Hep 1 Ekim’de şey olurdu, biraz hüzünlü olurdu. Bir de öldüğü gün işte 24 Aralık’ta. “Bugün de işte şu kadar yıl oldu.” diyor. Her sene sayardı. Bugün de şu kadar yıl oldu falan arada ağlardı yani. Özel bir ritüel yok genel olarak bu şekildeydi.” K2

“Şöyle biz anneannemi Ekim ayında kaybetmiştik. Annem mesela şu cümleyi kurmuştu: işte benim dedi bütün kayıplarım Ekim ayında oldu dedi. Ya aslında o bebeği kaybettikleri de Ekim ayında, annemin böyle Ekim ayı çok zor geçmişti. Özellikle anneannemi kaybettikten sonraki Ekim ayı hani çok konuşmuştuk. Ki annem anneannemi kaybedince böyle gerçekten zor bir

dönem geçirdi. O yüzden Ekim ayı olduğunu mesela şimdi anımsadım. Onun böyle durgun olduğu bir dönem oluyordu.” K8

“Hala her yıl işte ölüm ve doğum gününde, işte vefat ettiği günde hala böyle Instagram’a böyle yazılar yazar. Böyle her yıl neredeyse böyle bir şeyler paylaşır. Onun dışında bir bloğu vardı annemin. Orada da bir sürü bir şeyler paylaşırdı eskiden, artık çok paylaşım yapmıyor ama. Genel olarak onun için zor olduğu, onu büyüten bir olay olduğunu biliyorum. (...) Şey mezarlığına çok gitmezdik, çünkü İstanbul’da. Biz işte Adana’daydık. O yüzden onun mezarlığına gidilmezdi. Ama işte annem hep bir helva yapar ölüm ve doğum gününde. Doğum gününden çok emin değilim ama ölüm gününde hep bir helva oluyor. “Bugün işte bugün. Yiyin hani siz de.” diye. Önümüze getiriyor. O günler F’yi bir anarız hep.” K6

3.4.2. Katılımcının Yası

Bu alt temayı katılımcıların yas tepkileri oluşturdu. Katılımcılar bu kayba dair deneyimledikleri süreçlere ve duygulara görüşmeler sırasında yer verdiler. Bir katılımcı ölen ablasına dair kendi içerisinde yas duyguları deneyimlediğini ifade ederken, diğer bir katılımcı ölen ablalarının mezarlığını ziyaret ettiğini ve bunun kendisine iyi hissettirdiğini ifade etti;

“Benim içimde bir yas var mıydı? Benim bir tarafımda var ablamla ilgili bir yas açıkçası. Hani yaşanmamış bir yas var. Belki de şu anda bu şeyi yapıyor olmamız belki de yaşanmamış yası şey yapıyor. Yani hiçbir şey tesadüfi olarak olduğunu düşünüyorum. Bir senedir terapiye gidiyorum, mesela böyle bir şeyin karşıma çıkması da herhalde bir tesadüf değildir.” K5

“Çok doğru bir soru daha. İlk bu sene yazın teyzemi kaybettik ve gittiğimizde memlekete mezarlıkları gezerken kardeşim sordu, yine bu

araştıran kardeşim. “Anne bizim ablamızın mezarı nerede?” diye. Sonra babam bir tanesinin yerini gösterdi, çünkü annem kendinde değil, çok da şey yapmıyor. Annem dedemizin mezarının yanını gösterdi şurada diye. Ama diğer, mesela onu da eski mezarlık varmış. Karşı tepeyi gösterdi. Orada bir yerde ama bilmiyoruz diyor çünkü eskiden çocuk mezarlarında başlarına sadece taş koyuyorlar, küçük. Ama zamanla o kadar karışmış ki. Kim, kimin, ne. Çok eski taşlar olduğu için sahip de çıkılmamış. Mesela şimdi İstanbul’daki mezar taşlarından anlıyorsunuz, kim, neyin, kadın erkek, şu, bu. Bizim memlekette öyle çok şey yok. İnce uçlu, şöyle ince sivri taşları koyuyorlar bir tarafına. Çocuk mezarı olduğunu sadece küçüklüğünden anlıyorsunuz. Biz gördük ama. Gittik onlar için de dua ettik. Uzakta olan mezarlık o kardeşim için de dua ettik. Bunları yapmak bize iyi geldi. Bence anneme de iyi geldi.” K7

Üç katılımcı yasin anne karnında kendilerine aktarıldığını düşündüklerine dair ifadeler kullandılar. Katılımcılardan biri kendisine hamile olduğu süreçte annesinin yeğeninin kaybına çok üzüldüğünü ifade ederken duygusal olmasını annesinin hamilelik sürecinde çok ağlaması ile ilişkilendirdi; bir başka katılımcı ebeveyninin hamilelik dönemindeki ruh halinin kendisine aktarıldığını ifade etti. Üçüncü katılımcı ise deneyimlediği durumu acıyı damardan almak olarak betimledi;

“Bir de bana şeyi çok düşündürür. Annem hamileyken bir başka bir kayıp olmuş ama şey akrabalarından birisi. Yeğeni mi? Çok şu anda hatırlayamadım ama. Sanırım yeğeni. Hani o ölümden hani çok ağlamış. Ve hani sekiz aylıkken hani bana hamileyken. Bunları falan da düşünüyorum. Hani muhtemelen hamileyken falan da çok ağladı. Çok ağlıyordu ya da benden önce de belki o çocuğa şeyken, işte hamileyken çok ağladığı, üzüldüğü dönemler olmuştur falan. Hani sanki o bize aktarılmış gibi, bize geçmiş gibi o duygusallık. Ama o çocukla nasıl bir bağlantısı olabilir gibi düşünüyorum. Bilmiyorum. Yok yok gibi yani hissettirdiği.” K1

“Evet, işte onu söyleyebilirim. Şöyle ki aslında ben annemin hamileyken bazı duygularının bana geçtiğini düşünüyorum. Gerçekten onu hissediyorum yani. Şöyle ki annem mesela bana hamileyken işte hüznülmüş, biraz melankolikmiş ya da işte hüznünlü şarkılar çaldığında falan duygusal hissedermiş. Şu anda da o ruh hali var açıkçası. Yani çoğu zaman biraz şey kötü hissediyorum diyeyim ya da iç huzurum yok demem daha doğru. Şu anda işte bunun üzerine şey yapıyoruz, çalışıyoruz psikologumla da. İşte... Nasıl başka söyleyeyim? Kardeşim kanserden dolayı vefat etti. Birkaç sene sonra da annem kanser geçirdi. Onun dışında benim de kanser fobilerim var. Ben de etkilendim diyelim. Aynen. Onun dışında... Yani... Ben doğduktan sonra çok yası hissetmedim ama yani ben zaten anne karnındayken de yas sürecinde olduğu için annem yani bana da biraz geçtiğini düşünüyorum onun hislerinin.” K10

3.4.3. Baş Etme Yolları

Görüşmeler esnasında bu kayıp ile başa çıkmak üzere ebeveynlerin ve katılımcıların farklı baş etme yöntemlerine başvurdukları görüldü. Ebeveynin yas ile baş etme yöntemlerinin alkol kullanımı, dinden çıkma, batıl inançlar, siyaset ile ilgilenme, yeni bir çocuk dünyaya getirmek olduğu ifade edilirken; katılımcıların yasin etkileri ile başa çıkmak üzere ebeveynleri ile araya mesafe koydukları ve sosyal destek ağlarının varlığı olduğu görüldü. Katılımcılardan biri ebeveynlerinin yas ile baş etmek üzere yeni bir çocuk dünyaya getirdiklerini şu şekilde açıkladı;

“Bir anlatıyorlar, planlı değil. Yani şöyle planlı mı plansız mı olduğuna karar verin, ben anlatayım. Aralıkta abim rahmetli oluyor, teyzem anneme geliyor diyor ki işte D. çok ağlıyorsun, işte korunursan çocuğun olmaz bundan sonra diyor. Çünkü otuz dört yaşında annem, ben otuz beş yaşındayken doğuyorum çünkü. Sonra annemler hemen herhâlde bir çocuk daha yapmaya karar veriyorlar. İşte Aralık, benim Ekim’de doğmam için de herhalde ocak sonu falan olmam lazım diye düşünüyorum. Öyle bir planlı

mı plansız mı bilemiyorum açıkçası. (...) Evet anlatıldığı için. Annem bunu ara sıra anlatıyor çünkü. “Teyzen geldi, böyle böyle dedi.” falan diyor. Ev sohbetinde ara sıra lafı geçerdi. Oradan biliyorum zaten. Teyzemin de bir çocuğu var bu arada, doğum planlamayı annemle babama bırakmış. Kendisi tek çocuk. Ben buna hep söyleniyorum, sonra diyorum ki “B ya kendi varlığına mı söyleniyorsun.” diyorum. Teyzen öyle demese, aslında belki de sen doğmayacaktın hani. Bir yandan kızıyorum çünkü ekonomik koşullar da çok iyi değil.” K2

Katılıcılardan biri ebeveyninin bu kaybın ardından din ve Allah ile ilişkisini kestiğini ve alkol tüketmeye başladığını şu şekilde açıkladı;

“Beni suçladığını düşünmüyorum da... Yani ortada bir suçluluk hissi olduğunu düşünüyorum ve o hissin... Yani öfkesini kabarttığını düşünmüyorum. Ve bir şey arıyor, bir belki de bir suçlu arıyor, belki de isyan edecek bir makam arıyor gibi. Ve mesela babam ateisttir benim, o yüzden hiçbir şekilde... Ama ondan önce çok dinine bağlı bir insanmış. Daha sonra ateist olmuş. Yani işte o isyanını Allah'a yöneltmiş ve çok kızmış Allah'a, artık ilişkisini kesmiş. Annem de birazcık işte ortadır yani şey yapmaz fazla. Ondan sonra o suç ve şey çok önemli bence. Hani o yas tutarken kırılma noktası, kabullenişte hani kızılıyorsun, kime kızılıyorsun, neden kızılıyorsun... Anlatamadım. Kayboldum biraz ama böyle işte.” K3

“O büyüdüğüm evi, doğduğum evi hatırlıyorum. Büyüdüğüm evi, çünkü altı yaşında ayrıldık oradan. Babamın alkol kullanmaya başlamasının K. öldükten sonra olduğunu söyledi annem. Şöyle bir şey oldu, ben K'nın öldüğünü bilmiyorum, çok çok çok sonradan öğrendim.” K3

Kaybın hemen ardından doğan bir katılımcı ebeveynlerinin ölüm karşısındaki endişelerini kontrol etmek üzere farklı bir isimle kendisine hitap edildiğini ifade etti;

“Köyde doğum yapmış annem. Ebe gelmiş çünkü yaklaşık iki buçuk metre kar varmış. Gidememişler yani. En yakın ilçeye bir kırk dakika uzaklıkta, oraya gidememişler. Ben evde doğum yaptım, yani annem doğum yaptı. Onun haricinde zaten... Bu arada C. denmesinin sebebini söyleyeyim. Ben doğduğunda iki tane B. adında, o hafta içerisinde, yani doğduğum hafta içerisinde iki tane B. adında bebek ölüyor. Yani nedenleri belirsiz sanırım, çok net hatırlamıyorum. Hani ölenin de ismi söylenmez diye bir batıl inanç var bizimkilerde. O yüzden bana B dememişler, sürekli C demişler. O şekilde kalmış yani. Böyle yani...” K4

Katıldıkları bir çalışma (aile dizilimi) aracılığı ile iki ablasının ölümüne dair detayları öğrenen bir katılımcı annesinin yeni bir kayıp ihtimali ile baş etmek için duygularını bastırdığını aktardı;

“Bunu daha yeni yaptığımız aile diziliminde ortaya çıktı. Biz annemizden öğrendik şok olduk. Niye bize bunu anlatmadın, niye paylaşmadın diye. Bunu yaşayan kardeşlerimle çünkü yüzleşmesi gerekiyor falan. Orada bile mesela şeyi düşündüm diyor ya zaten ölecek diğerleri gibi. O kadar kanıksamış ki onu, sessiz sessiz ağladım. “Çünkü benim çocuğum doğduğunda diğerleri gibi ölecek diye mezar kazılmış köyde bana sorulmadan, bu çocuğumu da kaybedeceğim.” diye. Bunu duyan kardeşim de çok etkilendi, annem de. Ve diyor hani “Normal geldi, herkes çocuğunu kaybediyordu, her doğan çocuğa bir şey oluyordu ama bir yandan da işte acımı yaşarsam herkes diyecekti ki ne olmuş ya altüstü bir çocuk kaybetmişsin, tek sen mi kaybediyorsun, herkes çocuğunu kaybediyor.” diye. Demesinler diye annem çok bunu çok bastırmış, hiç yaşamamış acılarını. Hiç ağlayamadı yani.” K7

Katılımcılardan biri kardeşler arasında kurulan bağın hem kendileri için koruyucu bir işlevi olduğunu hem de aileyi tekrardan bir araya getirdiğini ifade ederken aynı zamanda babasının bir baş etme şekli olarak siyaset ile ilgilendiğini şu şekilde açıkladı;

“Aslında bunları düşündüğümde annem belki o acısını yaşayacak fırsatı bile bulamadan sevdiği adam tarafından hayal kırıklığına uğramayı yaşamış gibi düşünüyorum. Belki de biz bu yüzden bunları hiç duymadık, hiç konuşulmadı. Babam da zaten alkol sorunu olduğu için bunlar evde oturup da konuşulmadı. Bence onları kendilerini başka şeylerle oyaladılar. Siyaset belki bunun bir şeyiydi, aracısıydı yani. Aslında ailede sıcaklığı yakalayan biz kardeşleriz. Biz onu tekrar toparlayıp bir ara getireniz. Annemle babam söylüyorlar siz tekrar aslında bir araya getirdiniz, bizim görevlerimiz size kalmış gibi. İşte şeyi düşündüm, ikisi de her ne kadar babam dışarıda da olsa, siyasi şeyleri de olsa o da iki çocuk kaybettikten sonra psikoloji bozulmuş olabilir, tepkileri değişmiş olabilir annem de. Ama annem daha da etkilenmiş demek ki. Öyle...” K7

Kaybı ilk defa kuzeninden duyan bir katılımcı uzunca bir süre bu kayba dair ebeveynlerine soru sormadığını, bu konuyu değmediğini ve değmeye dair duyduğu korkuyu ifade etti;

“Yani sanki dediğim gibi yokmuş gibi davrandım çünkü hani bana bu bilgi anne ve babam tarafından verilmediği için sanki hala güvenilir bir kaynak değilmiş gibi, güvenilir bir bilgi değilmiş gibi hissettim. Kuzenimle de böyle farklı bir ilişkim vardı. Şu an çok çok daha iyiyiz ama çocukluğun getirdiği böyle bir takım agresif tavırlar görüyordum ben kuzenimde. Dolayısıyla böyle dedim ki bu bilgi gerçek olabilir mi yani nasıl? O nasıl biliyor da ben bilmiyorum falan. Böyle bir inkâr dönemi oldu aslında bir bakıma. O yüzden hani biliyorum ama bilmiyorum da bir taraftan. Hani hiç değmedim.

Deşmek de istemedim belki çünkü gerçekten bir bakıma insan da korkabilir böyle bir şeyden. Tabi ki...” K8

Katılımcılardan biri gerçeklerden kaçarak, duymayarak, kendini zorlamayarak bu durumla baş ettiğini ifade etti;

“Ben de orayı çok duymaya, duymak istemedim. Benim vedalar ve yaslarla ilgili böyle zorlandığım adresler orası. (...) Bugün buradan oraya baktığımda onunla mesela çalışmadım, EMDR belki çalışsam buradan bir şey çıkar. Orada çalışılmamış meseleler, hani sen üzerine düşündükçe sana bir şeyler anımsatıyor, bir mesele var ama bugün böyle hissetmemin sebebi doğrudan ilişkili mi, dolaylı ilişkili mi? Ben de yatırım yapmadım dürüstçe söylemek gerekirse, kaçtım. En kolay şey kaçmak.” K9

Yoğun kaygı ve korkuları olan bir anneye sahip olan katılımcı ebeveyninin kaybetme korkusuyla baş edebilmek amacıyla ilişkisine mesafe koyduğunu şu şekilde açıkladı;

“Çünkü annesine benziyor... Annem annesine benziyor. Ben de şöyle bir şey düşündüm, o annesine benziyor. Ben de çok vakit geçiriyorum. Ben de etkilendiğimi... Onun mesela şeylerini kendimde hissettiğimi görünce biraz daha uzak kalmak istedim. Yani kabullenmek istemedim. Mesela bazı beynimde kodlamalar var. Mesela H şey diyordu sen tam bir annenin kızıydın falan filan diyordu mesela. Bu tarz şeyler beni etkilediğini fark ettim. Ya bunlara inanmaya başladım bir süre sonra, sonra kabullenmedim. Daha çok kendimi geri çektim. (...) Aslında onun çözmesi gereken problemler var ama o çözmeye yanaşmadığı için ben çekiyorum bunun acısını. Yani şu anda da mesela çözüm olarak biraz daha uzak durmayı deniyorum. Ablamlarda kalıyorum mesela şu anda çok. Her saniye beraber olunca etkileniyorum çünkü bazı şeyleri enjekte ediyor beynime.” K10

Katılıcılardan biri ebeveyni ile kayba dair konuşmamak üzere yaptığı sözsüz bir anlaşmayı şu şekilde ifade etti;

“Yani annem belki bu konuda her zaman paylaşım yapmaktan çok geri durdu. Bana da belki o acıyı yansıtmak istemedi ama ben de deşmedim. Yani ikimiz aslında hep böyle köşelerimizdeydik hani: ne sen anlat ne ben sorayım gibi hani böyle.” K8

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARTIŞMA

Bu çalışma ile kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin özgün deneyimlerini araştırmak amaçlanmıştır. Yapılan bireysel görüşmeler aracılığı ile kayıp sonrasında doğmanın ruhsal durum ve kimlikteki etkileri derinlemesine incelenmiştir. Katılımcıların paylaşımları doğrultusunda 1) kayıp çocuğa dair, 2) kayıp sonrasında doğmanın yaşama etkisi, 3) kayıp sonrasında doğan çocuk olmak ve 4) yas olmak üzere dört tema belirlenmiştir. Bu dört temanın altında üçer alt tema bulunmaktadır.

Kayıp çocuğa dair adlı ilk temanın altında kayıp çocukla bağlantılı yaşantıların yer aldığı üç alt tema yer almaktadır. Bu alt temalar bilgiler, imge ve imajlar, duygular olarak adlandırılmıştır. Kaybın ardından dünyaya gelmenin katılımcıların yaşamlarını nasıl etkilediğini öne çıkaran kayıptan sonra doğmanın yaşama etkisi adlı ikinci tema meslek seçimi, kimlik ve ruhsal duruma etkisi, ebeveynlik tutumları adlı üç alt temayı kapsamaktadır. Kayıp sonrasında doğan çocuk olmak adlı üçüncü tema ise katılımcıların hayata gelmeyi anlamlandırma şekillerini ele almaktadır. Bu temanın altında günah keçisi, yerini doldurmak ve teselli olmak, armağan çocuk olarak adlandırılan üç alt tema yer almaktadır. Son temayı ise kayıp sonrasında deneyimlenen yas yaşantıları oluşturmuştur. Yas yaşantısı, gözlemleri ve algılarıyla ilişkili olarak ebeveynin yası, katılımcının yası ve baş etme yolları olmak üzere üç alt temaya yer verilmiştir.

Bir sonraki bölümde araştırma sonucunda elde edilen dört tema mevcut literatürde yer alan bulgular ışığında incelenecektir. Ardından, önceki çalışmalar ve bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak bazı klinik çıkarımlar sunulacak; bu araştırmanın sınırlılıkları ve güçlü yönleri tartışılacaktır. Son olarak ise ileri çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

4.1. TEMALARIN TARTIŞILMASI

4.1.1. Kayıp Çocuğa Dair

Araştırmaya katılım gösteren bireylerin anlatımları doğrultusunda oluşturulan ilk tema kayıp çocuğa dair olmuştur. Bu temada, katılımcıların kendi doğumlarının öncesinde ölen kardeşlerine dair yaşantıları incelenmiştir. Katılımcılar görüşmeler esnasında kayıp çocuk hakkında sahip oldukları bilgileri, imge ve imajları, kayıp çocuğa karşı hissettikleri duyguları ifade ettiler. Literatür ile tutarlı şekilde katılımcıların ölen çocuğa dair sahip oldukları bilgi miktarının çeşitlilik gösterdiği, sahip oldukları bilgilerin ise öncelikli olarak aile bireylerinin aktarımlarına dayandığı görüldü.

Önceki araştırmalar kayıp sonrasında doğan çocukların ölen kardeşi sıklıkla idealize ettiğini aktarmaktadır. Ölen kardeş yaşasaydı hayatlarındaki bir boşluğu dolduracağı, yardımcı, sırdaş veyahut arkadaş olarak hayatlarına dokunacağı yönündeki fantezilere eğilimli olduklarını aktaran araştırmalarla paralel olarak (Leon, 1986; Reid 1992), bu araştırmaya dahil olan katılımcıların ölen kardeşlerine farklı anlamlar yükledikleri görülmüştür. Katılımcılar ölen kardeşin hayatta olması durumunda aile içerisinde bir köprü işlevi göreceği, kendilerini zorluklardan koruyacağı, iyi anlaşılabilecekleri bir arkadaş olabileceği yönündeki fantezilerini betimlediler.

Kayıp sonrasında doğan çocuklar ölen kardeşlerine dair zihinsel bir imgeye sahiptir. Aktarımlar, fotoğraflar, fanteziler ve hayal gücünün de etkisi ile katılımcılar ölen kardeşlerini düşündüklerinde gözlerinin önüne gelen bir silüetin varlığını aktardılar. Bir kısım katılımcı bu kardeşi düşündüklerinde gözlerinin önüne gelen bir bebekten bahsederken, bir kısım katılımcı da kaybedilen kardeşin yetişkin halinin göz önüne geldiğini ifade etti. Ölen kardeşin, sonraki kardeşin zihinsel sürecinin ve iç dünyasının bir parçası olduğu görüldü. Bazı katılımcıların bu kardeşi bebek konumunda bırakırken diğerlerinin yetişkinleştirmesi ileri bir

araştırmanın ihtiyacını göstermektedir. Bu durum kayıp çocuğun katılımcının hayatındaki ve zihnindeki yerine dair önemli bir veri sunmaktadır. Literatürde ölen çocuğa ilişkin zihinsel imge ve imajların henüz incelenmemiş olduğu görülmektedir.

Ölen kardeşe dair hissedilen duyguların rekabet, düşmanlık ve kıskançlık olduğu bilinmektedir ancak ölen bir kardeşe rekabete girmenin imkânsız bir mücadele olduğu söylenmektedir. Bu araştırmaya dahil olan katılımcıların aktarımlarında düşmanlık duygusu gözlemlenmemiştir. Literatür ile paralel olarak katılımcıların üzüntü, suçluluk, eksiklik ve özlem gibi çeşitli duyguları deneyimlediği ancak en yoğun şekilde hayatta kalanın suçluluğunu yaşadıkları görülmüştür (Anisfeld & Richards, 2000). Reid (1992) kayıp sonrasında dünyaya gelen çocukların varlıklarını diğer kardeşin ölümüne bağladıklarını saptamıştır. Bu durumun kayıp sonrasında doğan çocukları hayatta kalanının suçluluğuna duyarlı hale getirdiği görülmüştür (Johnson, 1989). Benzer şekilde katılımcılardan ikisi deneyimledikleri suçluluk duygusu aktarırken, kendi doğumları ve kardeşlerinin ölümünün ilişkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Yani o çok akıllı ve çok işte özel insanın gitmemesi gerekiyordu ve ben o zaman suçlu hissetmeye başladım kendimi. Sanki ben geldiğim için o gitmiş gibi.”* (K3); *“F’ye bir şey olmasaydı doğmayacaktım ben de gibi. Keşke ben ölseydim gibi değil de hani. Keşke ben doğmasaydım, doğmama gerek kalmasaydı gibi. Daha herhalde böyle.”* (K6). Cain & Cain (1964) yaşlı ebeveynlerin bilinç dışında bu kayıptan ötürü yeni doğan çocuğu sorumlu tuttuklarını gözlemlemiştir. Farkındalık alanının dışında gerçekleşen bu suçlama eğilimi kayıp sonrasında doğan çocukta suçluluk duygusunun yoğun şekilde deneyimlemesine sebebiyet vermektedir.

Kayıp sonrasında doğan çocuğun sürekli olarak karşılaştırmalara maruz kalmasının suçluluk duygusunu daha da alevlendirdiğini ve öfkeye yol açtığını vurgulamaktadır (Cain & Cain, 1964). Ölen çocuğa karşı hissedilen çelişkili duyguların bazılarının dile getirilmesi kolay olduğu gibi, kayıp sonrasında doğan çocuk için bazı duyguları dile getirmek oldukça zor olmaktadır (Vollman, 2014).

Benzer şekilde katılımcıların ölen çocuğa dair ikircikli duygular hissettiği; ağırlıklı olarak da üzüntü, suçluluk ve eksiklik gibi duygular deneyimlediği görülmüştür. Ölen çocuk ile kıyaslamalara maruz kalma durumu katılımcılar tarafından rekabet olarak ifade edilmekten ziyade yetersizlik ve öfkeyi besleyen bir durum olarak ifade edilmektedir. Katılımcılardan biri (K3) bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Ama şöyle bir şey sanki karşılaştırılıyormuşum gibi ya da ona, onun kadar akıllı olmak zorundaymışım gibi hissettim. Şey gibi hissettim; o akıllıydı öldü, hadi sen de en az onun kadar akıllı ol yoksa ölümü hakke diyorsun... Öyle bir şey... Tam kelimelere dökemiyorum ama.”*

Bağlantı nesneleri ölen kişi ve yas tutan bireyler arasındaki ilişkiyi canlı tutan materyal ya da bireylerdir (Volkan & Zintl, 2022). Bu nesnelerin yas tutan bireylerin üzerinde derin bir etkisi bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında hem katılımcıların hem de ebeveynlerinin ölen çocuğa ilişkin bağlantı nesnelerine sahip oldukları görülmüştür. Bu nesnelerin ölen kardeşe olan bağlılığı sürdürmede bir araç olduğu düşünülmektedir.

4.1.2. Yaşama Etkisi

Kayıp sonrasında dünyaya gelmenin kişinin yaşamını farklı şekillerde etkilediği gözlenmiştir. Kayıptan sonra dünyaya gelmenin kimlik özellikleri ve yaşam seçimleri üzerinde bir etkisi olduğu görülmektedir (Leon, 1986). Kayıptan sonraki çocuklar üzerine yapılan sınırlı araştırmalar, bu bireylerin bakım verme odaklı meslek gruplarını tercih ettiklerini vurgulamaktadır (Leon, 1986). Leon (1986), vaka çalışmasında kayıp sonrasında doğan çocukların hayatta kalanın suçluluğu ile baş etmek veyahut bu kaybın üstesinden gelme güdüsü ile meslek seçimi yaptıklarından bahsetmektedir. Bu araştırmada da katılımcıların çoğunluğunun bakım verme odaklı meslek gruplarına sahip oldukları görülmüştür.

Literatür kayıp sonrasında doğmaya verilen yaratıcı yanıtlara da yer vermektedir. Nagera (1970), ikame çocuk olarak nitelendirilen Vincent van Gogh’un ölüm,

yeniden doğuş, ikiz olma fantezilerine ve ikame çocuk olma durumuna sanatında yer verdiğini vurgulamaktadır (Blum, 2009). Beethoven'ın da kaybın ardından bir yıl kadar sonra doğduğu ve de ölen kardeşinin adını taşıdığı bilinmektedir (Legg & Sherick, 1976). Benzer şekilde araştırmaya katılım gösteren bazı bireylerin yaratım ve sanat odaklı meslek gruplarında yer aldığı görülmüştür. Görsel sanatlar öğretmeni olan bir katılımcı yaratma güdüsünü şu şekilde aktarmıştır: *“Aslında yok olan şeylerden bir şeyleri var etmeyi daha çok seviyorum. Yani hani siz bir üçgene bakarken sadece üç tarafı çizili bir çizgi görüyorsunuz ama ben o çizgiden size bir dünya yaratabilirim, bir sürü şey yaratabilirim.”* (K4). Öte yandan, ölümler evinde dünyaya gelen Mustafa Kemal Atatürk'ün ikame çocuk olduğu ve bu duruma kurtarıcı olma düşlemi ile yanıt verdiği aktarılmaktadır (Volkan, 2014). İkame çocuk dinamiklerinin söylemlerinde yer aldığı düşünülen Atatürk'ün bilinçdışında annesini yastan kurtarma ve ölümsüz olma düşlemlerine sahip olduğu; bu düşlemlerin de onu vatanı kurtaran konumuna getirdiği düşünülmektedir (Volkan & Itzkowitz, 2020). Atatürk'ün kurtarıcı olma fantezisi ve bu fanteziye yaratıcılıkla yanıt vermesinin ikame çocuk dinamikleri ile ilişkili olduğu aktarılmaktadır. Atatürk örneği kadar aşikâr gözükme de iki katılımcının kurtarıcı olma düşlemleri olduğu, bu düşlemi de öğretmenlik mesleğini seçerek gerçekleştirdikleri düşünülmektedir.

Cain & Cain (1964) ve Poznanski (1972) vaka çalışmaları üzerinde yürüttükleri araştırmalarında kayıp sonrasında doğan çocukların ebeveynleri tarafından ölen çocuğun kopyasına dönüştürülmeye çalışılmasının bireysellik duygusundan yoksunluğa sebebiyet verdiğini gözlemlemişlerdir. Bu araştırma kapsamında katılımcıların özerkleşme hususunda zorlanmalar yaşadığı; katılımcılardan birinin büyüme sürecinde kendini özgün bir bireyden ziyade annesinin bir uzvu gibi deneyimlediği görülmüştür. Annesiyle kendisinin aynı kişi olduğunu sanan bu katılımcının zamanla ve üniversite okumak üzere evden ayrılınca özerk bir birey olma yönünde adımlar attığı görülmüştür. Öte yandan, ebeveynlerin kopyaya dönüştürme eğilimlerinin cinsiyet kimliğini de etkileyebildiği aktarılmaktadır (Schwab, 2009). Bu öngörü ile uyumlu olarak, katılımcılardan biri cinsel

yönelimine ilişkin açılımda bulunuştur. Gelecek araştırmalarda sonraki çocuğun farklı bir biyolojik cinsiyete sahip olmasının cinsel kimlik ve cinsel yönelim üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesi önem taşımaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen temalar fenomenle ilişki ve katılımcıların aktarımları doğrultusunda oluşturulmuştur. Görüşmeler esnasından katılımcıların çoğunluğunun karar verme süreçlerinde zorluk yaşadıkları görülmüştür. Ancak bu duruma katılımcılar tarafından fenomenle ilişkilendirilmediği için araştırmanın bulgularında yer verilmemiştir. Literatürde kayıp sonrasında doğmanın bireysellik ve özerkleşme üzerinde etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Karar alma süreçlerinde deneyimlenen zorlukların kayıptan sonra doğmak ile olan ilişkisi ilerleyen çalışmalarda ele alınmalıdır.

Kayıp sonrasında dünyaya gelen çocuğun aşırı korumacı ve kısıtlayıcı tutumlara maruz kalmasının ayrılma-birleşme dönemlerinde zorlanmalara mahal verdiği görülmüştür (Legg & Shereick, 1976). Katılımcılardan biri (K1) belirli geçiş dönemlerinde ebeveyninden ayrılmaya dair zorlanmalar deneyimlediğini ifade etmiştir. Yaş almakla beraber ebeveyninin tutumlarının tutarsızlaştığını, bunun da duygusal ve bilişsel zorlanmalar yarattığını aktarmıştır. Sürekli olarak korunmaya alışan çocuğun, bu yaklaşıma bağımlı hale geldiği görülürken ebeveynin istikrar göstermemesi halinde çocuk için anlamlandırması zor bir durumun çıkageldiği de gözlemlenmiştir.

Yetişkinliğe geçiş dönemi gençlerin gelecekteki yaşamlarının doğasını ve niteliğini şekillendirmesinden ötürü önem taşımaktadır. Bağımsızlığın yetişkinliğin önemli bir bileşeni olduğu aktarılmakta ve aile evini terk ederek kendine ait bağımsız bir ev kurma eylemi yetişkinliğe geçişin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Goldscheider & Goldscheider, 1993). Bu araştırma kapsamında katılımcıların evden ayrılma hususunda iki farklı davranış kalıbı sergilediği görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı evden ayrılma arzusu deneyimlerken, diğerleri evden ayrılma kararını vermeye dair yaşadıkları zorlanmalardan

bahsetmişlerdir. Evden ayrılma arzusunda olan bireylerin bu durumu evden kaçmak ve özgürleşme ile bağdaştırdığı gözlemlenirken; evden ayrılma kararını henüz alamamış olan katılımcıların bu durumu ölen çocuk ile ilişkilendirdiği ve gitmek, ölmek veyahut terk etmek şeklinde algıladığı görülmüştür. Buna bağlı olarak evden ayrılma arzusu içinde olan katılımcıların bireyselleşme arzusu içerisinde oldukları düşünülmektedir.

Yeni doğan çocuğun ismi farklı kültürlerde farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Testoni ve arkadaşları (2020) ölen çocuğun ismini taşıyan kardeşler ile bir araştırma yürütmüş ve bu durumun etkilerini ikame dinamikleri üzerinden incelemiştir. Bu çalışmada ölen kardeşin ismini birebir şekilde taşıyan katılımcı bulunmamakla birlikte ölen çocukla ilişkili bir isme sahip olan ya da çeşitli inanışlar sebebi ile kendi isminden ziyade alternatif bir isim kullanan katılımcılar bulunmaktadır. Katılımcılardan biri (K6) ölen kardeşin bir aile büyüğünün üzerine gömülmesinden ötürü kendisine o aile büyüğünün isminin verildiğini ifade etmiştir. Kayıp çocukla ilişkili bir ismi taşıma durumunun dahi katılımcı üzerinde bir etkisi olduğu görülmüştür, Türkiyeli popülasyon ile ölen çocuğun adını taşıma deneyimini araştırmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kayıbın ardından gebe kalan ebeveynler tekrardan kayıp yaşama ihtimalinden ötürü gebe oldukları bebeğe duygusal olarak bağlanmayı erteleyebilirler (Lewis, 1979; Warland ve ark., 2011). Öte yandan tekrardan gebe kalmakla beraber alevlenen kaygı ve korkular doğumun ardından da devam edebilmekte ve ebeveynlik tutumlarını etkileyebilmektedir. Gebelikle birlikte başlayan bu kaygılı durumun hem bakım veren hem de kayıp sonrasında doğan çocuk üzerinde geniş kapsamlı etkileri olduğu bilinmektedir ve aşırı korumacı ebeveynlik tutumu ise en yaygın şekilde gözlemlenen etki olarak aktarılmaktadır (Warland ve ark., 2011). Pantke ve Slade (2006) tarafından herhangi bir kaybın ardından doğan ve doğumundan önce kayıp yaşantısı olmayan ergenler ile yürütülen çalışmada büyüme süreçlerinde kayıp sonrasında doğan bireylerin ebeveynlerinin daha koruyucu ve kaygılı oldukları görülmüş; bu grupta yer alan ergenlerin genel ruh sağlığı puanlarının

diğer gruba kıyas ile daha düşük olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, katılımcılar büyüme süreçlerinde ebeveynlerinin korumacı tutumlarını ifade ettiler. Ebeveynlerinin kaybetme korkusuna sürekli olarak şahitlik etmek durumunda kalan katılımcılar için bu durumun ruhsal bir yük olduğu görülmektedir. Katılımcılardan üçü, büyüme süreçlerinde ebeveynlerinin onları görme mesafesinde tuttuklarını ifade ederken bir katılımcı ebeveyninin kaygı uyandıran herhangi bir durum karşısında dahi kendisinin öldüğünü sanmasına dair anılarından bahsetmiştir. Barajda yüzen siyah bir çöp poşetinin bakım vereni tarafından saçı olarak düşünüldüğünden bahseden bu katılımcı, yoğun kaygı ve korkulara sahip bir ebeveynle büyümenin kendisi üzerinde yarattığı duygusal yankıyı aktarmıştır.

Perinatal kaybın ardından dünyaya çocuk getiren annelerin bu çocukların sağlıkları hususunda yoğun zorlanmalar yaşadığı bulunmuştur (Theut ve ark., 1992). Sonraki çocuğun fiziksel sağlığına dair sürekli güvenceye ihtiyaç duyulduğu, tıbbi bir sorunu fark etmemekten oldukça korktukları görülmüştür. Bu zorlanmaların sonraki çocuğun doğumunu takip eden 16 ay süresince devam ettiğini bulan araştırma uzun vadedeki etkilerin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kardeşinin ölüm nedeni kanser olan bir katılımcı (K10) büyüme sürecinde ebeveyninin en ufak bir sağlık probleminde dahi korkuya kapıldığını, bu nedenle hastane ziyaretlerinde bulunduklarını; bu kaygı ve korkuların günümüzde kendi ruhsal durumuna da sirayet ettiğini aktarmıştır. Öte yandan, bu katılımcı ebeveyninin sağlık hususundaki zorlanmalarının devam ettiğini ve kendisinin de bu durum ile baş edebilmek üzere ebeveyni ile olan ilişkisini sınırlandırma girişimine girdiği ifade etmiştir.

O'Leary ve arkadaşları (2006) kayıp sonrasında doğan çocukların kendilerini aile içerisinde görünmez hissettiklerini ve bazı annelerin bu çocukların yaşayacaklarına inanmadıklarını bulmuştur. Bu bulgular ile uyumlu şekilde, katılımcıların bazıları ebeveynlerinin ilişki kurma ve bu ilişkiyi sürdürmeye dair kaçınan tutumlarını aktardılar. Katılımcılardan biri ebeveyninin (K7) yaşadığı kayıpların ardından dünyaya getirdiği çocukların yaşamasına ihtimal vermediğini ifade etmiştir.

Katılımcının bu durumu empatik bir şekilde anlamlandırmaya çalıştığı görülürken yas tepkilerinin toplumsal faktörlerle şekillendiği de saptanmıştır.

Kayıp sonrasında doğan çocukların kendi gebelik süreçlerinde yoğun kaygı yaşama ihtimalinden bahsedilmektedir ancak bu araştırma kapsamında kayıp sonrasında doğan çocukların gebelik ve çocuk sahibi olma deneyimlerine yer verilmemiştir. Gelecek araştırmaların kayıp sonrasında dünyaya gelme deneyiminin bireylerin gebelik süreçleri üzerindeki etkisini el alması literatüre katkı sağlayacaktır.

4.1.3. Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmak

Vollman (2014) kayıp sonrasında doğan çocuklarla yürüttüğü araştırmada ikame çocuk dinamiklerini iki tema altında ele almaktadır. Katılımcıların bir kısmı ölen çocuğun yerini doldurma konusunda yetersiz hissettiklerini, ölen kardeş ile karşılaştırmalara maruz kaldıklarını ifade ederken katılımcıların diğer kısmı ise sevgi ve ilgi ile ödüllendirildiklerini, ebeveynlerinin odağı olduklarını ifade etmektedir. Vollman bu iki grup katılımcıyı yetersiz ikame çocuk ve armağan çocuk olarak adlandırmıştır. Vollman'ın (2014) bulguları ile paralel olarak bu araştırmada da kayıp sonrasında doğan çocukların varlıklarını farklı şekillerde anlamlandırdıkları görülmüş ve bu durumun bir spektrumu yansıttığı saptanmıştır. Araştırmalar karşılaştırıldığında temaların adlandırmaları farklılık gösterse dahi katılımcıların bireysel deneyimleri benzerlik göstermektedir. Katılımcıların belirli bir düzeyde kayıp sonrasında doğmaya dair dinamikleri taşıdığı görülmektedir. Vollman (2014) araştırmasının sonucunda bu spektrumdaki konumların zamanla ve farklı ebeveynler ile kurulan ilişkiler aracılığı ile değişebileceğini dile getirse de bu araştırmada katılımcıların deneyimlerinde zamansal çizgide herhangi bir değişim gözlemlenmemiştir. Öte yandan, ikame çocuk terminolojisi altında yürütülen araştırmalar önceki çocuğun ölümü ve sonraki çocuğun doğumu arasında geçen zamanın önemini vurgulamaktadır. Ebeveynlerin yeni bir çocuk dünyaya getirmeden önce anlamlı bir süre geçirmeleri gerektiğini ifade edilmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ifade edilen anlamlı sürenin

bireyden bireye farklılık göstereceği, çeşitli dinamiklerin kayıp sonrasında doğan çocukta gözlemlenmesi için bir süre sınırlamasının olmadığı görülmüştür.

Grout ve Romanoff (2000) tarafından yapılan çalışmada, bu araştırmanın bulguları ile paralel şekilde yas tutan ebeveynlerin bir kısmının kayıp sonrasında doğan çocuk ile içsel boşluğu doldurduklarını ve bu çocukları idealize ettiklerini bulmuştur. Bu çalışmada, katılımcılar ebeveynleri tarafından şans ve lütuf olarak konumlandırılmalarından ötürü armağan çocuk olarak nitelendirilmiştir. Ebeveynlerini tekrardan hayata bağlayan armağan çocuklar büyüme süreçlerinde ve günümüzde kendilerini çok değerli ve özel hissettiklerini aktardılar. Aileyi yeniden bir araya getiren bu çocukların ebeveynlerinin yaralarına merhem oldukları ve onları yeniden hayata döndürdükleri düşünülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen verilere göre kayıp sonrasında doğmanın günah keçisi olmak ile de bağdaştırıldığı görülmektedir. Ebeveynlerinin bilinçdışı öfke ve suçlamaların bir nesnesi haline gelen bir katılımcı büyüme dönemi süresince hissettiği suçluluğu ve kendisine yöneltilen olumsuz söylemleri aktarmıştır. Sürekli suçlanan, ötekileştirilen ve olumsuz söylemlere maruz kalan katılımcı bu durumun ruhsal durumunu ve ebeveynlerine karşı olan tutumunu olumsuz yönde etkilediğini açıklamıştır. Öte yandan, üç katılımcı ise kayıp sonrasında dünyaya gelmeyi boşluk doldurmak ve teselli olmak olarak betimlemiştir. Ebeveynlerine iyi gelme ve onları yastan kurtarmaya dair yüklenen sorumlulukların katılımcıların ruhsal durumunu derinden etkilediği fark edilmiş olup katılımcılardan birinin kendisini eşantiyon çocuk olarak sıfatlandığı görülmüştür.

4.1.4. Yas

Ölüm doğal bir gerçekliğin ötesinde sosyal ve kültürel bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Zamana, topluma ve kültüre göre farklılaşsa da ölümle ilişkili çeşitli inanç, örf, adet, gelenek, tören, ritüeller bulunmaktadır (Biçer, 2009). Bu bilgi ile paralel olarak katılımcıların ailelerinin kayıp sonrasında farklı süreçlerden

geçtiği ve bu kayıpla başa çıkmak üzere çeşitli ritüellere başvurduğu görülmüştür. Ölen kişi ile bağların devam ettirilmesi Doğu ve Batı kültürlerinde farklı şekillerde ele alınmaktadır. Türkiye’de de ölüm ve yasla ilişkili birçok ritüel ve inancın İslam ve Şamanizm’den etkilendiği söylenmektedir (Aksoz-Efe ve ark., 2018). Bir katılımcı ölen kardeşinin mezarının evlerinin bahçesinde yer aldığını ifade ederken, başka bir katılımcı bu kaybın ardından ölen çocuğa dair evde hiçbir şey tutulmadığını aktarmıştır, üçüncü bir katılımcı ise kültürlerinde ölen kişilerin isimlerinin doğan çocuklara verilmediğini kendisi ile eş zamanlı doğan ve aynı ismi taşıyan iki bebeğin ölümünün ardından kendisine farklı bir isimle hitap edildiğini ifade etmiştir. Katılımcıların bazıları büyüme süreçlerinde ebeveynleri tarafından kayıp çocuğun ölüm ve doğum günlerinde helva kavurmak, mezar ziyareti ve dua etmek gibi yas ritüellerinin gerçekleştirildiğini, ölen çocuğu sıklıkla andıklarını ifade ederken bazı katılımcılar ölen çocukla ilgili anma yaşantılarının olmadığını aktardılar. Bu durum var olan kültürel normların yasin deneyimlenme ve ifade edilme şekillerini etkilediğini göstermektedir (Martin & Doka, 2000).

Yas tutmanın ebeveynlik becerilerini ve tarzlarını etkileyeceği düşünülmektedir. Kayıp sonrasında dünyaya gelen çocukların bu sebepten ötürü ebeveynleri ile kurdukları bağlanma ilişkisinde aksamalar yaşadığı vurgulanmaktadır (Vollman, 2014). Katılımcılardan biri soğuk ve sevgisiz bir evde büyüdüğünü, ebeveynleri ile yakınlık kuramadığını şu şekilde ifade etmiştir: *“Sevgisiz bir ortamdı, yani aslında herkes için sevgisiz bir ortamdı. Büyük çocuk olarak benim için daha büyük sevgisiz bir ortamdı.” (K5)*. Yetişkinlik döneminde ebeveynleri ve kardeşleri ile olan ilişkisini sınırlandıran katılımcı bu durumun kendi bağlanma stili üzerinde de etkili olduğunu, babasının ölümünün ardından evlenme kararı verdiğini ifade etmiştir.

Kayıp sonrasında dünyaya gelen bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ebeveynine yaklaşmasının ebeveynin kendini çocuktan daha da çekmesine neden olduğu söylenmektedir. Kayıp sonrasında dünyaya gelen bebeğin yas tepkilerini yatıştırmadığını düşünen ebeveynler bebeğin varlığını çelişkili bir durum olarak deneyimleyebilirler (Legg & Shereick, 1976). Bu çelişkili durum ve yeni doğan

bebeğin de kaybedilme ihtimali ebeveynlerin bağ kurma girişimlerini baltalayabilir (Vollman, 2014). Katılımcıların birçoğu deneyimledikleri tutarsız ebeveynlik tutumlarını ve ebeveynlerinin öngörülmezliğini aktarmıştır. Tekrardan bir çocuk kaybı yaşama ihtimalinin ebeveynleri duygusal bağ kurmadan geri tuttuğu düşünülmekle beraber bu durumun çocuk üzerinde derin etkileri olduğu fark edilmiştir.

Literatür kayıp sonrasında doğan çocukların kuşaklar arası kayıp ve travma aktarımıyla karşı karşıya olduklarını vurgulamaktadır (Kempson ve ark. 2008). Ebeveynler tarafından deneyimlenen komplike yas bir nesilden diğer nesile aktarılabilir. Schwab (2009) yürüttüğü araştırmanın sonucunda kayıp sonrasında doğan çocukların bu kayıp ve yası doğrudan deneyimlemeseler dahi hayatları boyunca onların peşinde olan bir durum olarak yaşadıklarını belirtmektedir. Önceki araştırmalar ile paralel şekilde katılımcıların ikisi yasin kendilerine anne karnında aktarıldığını ifade ederken, diğer katılımcıların da bu kaybı kendileri yaşamışçasına kederlendiği görülmüştür. Araştırmalar, kaybın etkilerini nesiller arası aktarım ile miras alan çocukların bu durumun üstesinde gelmek ve yaşam öykülerine entegre etmek üzere girişimleri olduğunu; fotoğraflar, hikayeler ve mektuplar aracılığı ile birincil olarak deneyimlemedikleri geçmiş bir araya getirme ve anlamlandırma çabalarını gözlemlemiştir (Schwab, 2009). Kaybı anlamlandırma girişimleri kayıp sonrasında doğan çocuk için iyileştirici bir faktör olmakta birlikte bu anlamlandırma çabasının mantıklı ve gerekli bir tepki olduğu görülmüştür (Vollman, 2014). Büyüme sürecinde çizdiği resimlerde ölen kardeşine yer veren bir katılımcı, ölen kardeşine ait anı defterleri ve fotoğraf albümlerine karşı duyduğu merakı ifade ederken bunun kendisine iyi gelen bir tarafı olduğunu da açıklamıştır.

Dünyadaki ortalama her beş çocuktan biri ruhsal bozukluk tanısı almış bir ebeveyn tarafından büyütülmektedir (Radicke ve ark., 2021). Bakım verenin ruhsal bozukluğu çocuk üzerinde duygusal ve davranışsal zorlanmaların ötesinde çocuğun sosyal ilişkileri ve ilgi alanları üzerinde genel bir etkiye sahiptir. Kronikleşmiş yasin ebeveynin ruhsal durumu ve dolayısı ile kayıp sonrasında doğan çocuğun

ruhsal durumu üzerinde etkileri olduğu ifade edilmektedir. Depresif ebeveynlerle büyüyen katılımcıların hayatta kalabilmek üzere farkındalık seviyelerinin çok yüksek olduğu ve küçük yaşta kendi ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kaldıkları görülmüştür. Ivan Boszormenyi-Nagy “ebeveynleşme” kavramını çocukların aile içerisinde yaşlarına uygun olmayan rol ve sorumlulukları üstlendikleri süreçleri ifade etmek üzere ortaya atmıştır (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Buna paralel olarak aile sistemleri teorisi alt sistemler arasındaki sınırların esnek olduğunu ve aile içerisinde doğan ihtiyaçlar doğrultusunda değişim gösterdiğini ifade etmektedir (Minuchin, 1974). Genel anlamda, ebeveynleşme kavramı çocukların ebeveynlerinin zayıf noktalarını ve ailelerinin ihtiyaçlarını fark etmesi ve aktif bir çaba ile yanıt vermesi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Van Parys ve ark., 2014). Katılımcıların bir kısmı ebeveynlerinin bu rolü üstlenmemesinden ötürü ebeveynleştiklerini ve hatta sonradan doğan kardeşlerine karşı bakım veren rolünü üstlenmek durumunda kaldıklarını ifade ettiler. Bir katılımcı ise bu kaybın ardından ablasının ebeveynleştüğünü ve anne rolünü üstlenmek durumunda kaldığını aktardı. Bu durumun doğum sırası ile ilişkili olduğu, doğum sırasının kardeşler arasındaki rol farklılıklarına sebebiyet verdiği düşünülmektedir (Mendelson & Gottlieb, 1994).

Katılımcıların aktarımları doğrultusundan baba figürünün yas deneyimine ilişkin bilgilerin oldukça sınırlı olduğu ve babayla kurulan ilişkinin oldukça az olduğu görülmüştür. Birçok kültürde babalar unutulmuş veya gölge ebeveynler olarak nitelendirilmektedir (LaRossa, 1997). Annelik ve babalık kavramları literatürde ebeveynlik altında yer alsa dahi Türkiye de dahil olmak üzere birçok toplumda birbirinden oldukça ayrılmış rolleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Cinsiyet rolleri ve ataerkil toplum yapısından ötürü Türkiye toplumunda anne ve babanın bir çocuğun hayatındaki rolleri farklılık göstermektedir. Fişek (1991, 1995) Türkiye’de ebeveynlerin çocuğa yakınlık açısından birbirinden farklılaştığını saptamıştır. Bu bilgilerle paralel şekilde katılımcıların babaları ile kurdukları ilişkinin sınırlı olduğu, babalarına dair bilgi sahibi olmadıkları saptanmıştır. Birçok katılımcının babasının evdeki konumunun belirsiz olduğu, hem yas sürecine hem de genel

bağlamda babalarına dair bilgi sahibi olmadıkları göze çarpmaktadır. Çeşitli araştırmalar babaların yaslarını inkâr etme veyahut bu yası gizlice tutma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Aho ve ark., 2006). Babaların duygularını bastırdığı ve maskeleydiği; iş ve ev yaşamlarında duygularını yönetebildiği ancak bu duyguların yalnız kaldıklarında ortaya çıktığı görülmektedir (Harmanen, 1997). Littlewood ve arkadaşları (1991) tarafından yürütülen bir araştırma çocuğunu kaybetmiş olan babaların, çocuğunu kaybetmemiş olan babalara kıyasla duygularını daha az ifade ettiğini ortaya koymuştur. Katılımcıların aktarımları literatürle paralellik göstermektedir, babalarının bu kayıptan etkilenmediğini düşündüklerini ve duygularını ifade etmediklerini aktarmışlardır. Katılımcılardan biri yas deneyiminin annesi ile sınırlı olduğunu ve babasının daha çok anneye destek olan bir konumda yer aldığını açıklarken daha öncesinde babasının yasına ya da kaybına ilişkin paylaşımda bulunmadığını açıklamıştır.

Birtakım araştırmalar çocuk kaybının ardından baba rolündeki bireylerin yastan ve acıdan kaçınma amacı ile aşırı veya artan alkol ve madde tüketiminde bulunduklarını göstermektedir (Aho ve ark., 2006). Kayıp sonrasında ebeveynlerinin alkol tüketimine başladığını aktaran iki katılımcı bu durumun büyüme süreçlerinde ruhsal durumlarını derinden etkilediğini, tutarsız yaklaşımların kafa karıştırıcı olduğunu aktarmıştır. Öte yandan, çocuk kaybı yaşayan erkekler bu kayba ilişkin duygusal değil, pratik konularla ilgilenmesi gereken kişiler olarak algılanmaktadır. Bu beklenti, erkeklere başa çıkması oldukça zor bir yük bindirerek yas tutmalarına engel olmaktadır.

Bireyler bir stresör ile karşı karşıya kaldıklarında bu durumla başa çıkmak üzere bir dizi baş etme yöntemine başvururlar. Bu yöntemlerin zamansal ve durumsal olarak tutarlık gösterdiği aktarılmaktadır (Algorani & Gupta, 2022). Baş etme yöntemleri genellikle dört kategoride ele alınmaktadır: 1) sorun odaklı, 2) duygu odaklı, 3) anlam odaklı, 4) sosyal baş etme. Problem odaklı baş etme yöntemi stres yaratan olayın kendisini, duygu odaklı baş etme bu olayın yarattığı olumsuz duygunun etkisini azaltmayı, anlam odaklı baş etme yöntemi bilişsel yöntemler aracılığı ile

durumla baş etmeyi, sosyal baş etme ise bireyin çevresinden destek alarak stresörle başa çıkmasını kapsamaktadır. Martin ve Doka'nın (2000) ileri sürdüğü baş etme odaklı modele göre yas süreci bireysel, sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşimini göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu model sezgisel ve araçsal olmak üzere iki çeşit baş etme yönteminden bahsetmektedir. Sezgisel yas tutma yöntemi ağlama, kaybın acısını paylaşmak, depresif duygu durumu ve kaygının başkaları ile açıkça paylaşarak ifade edilmesi; araçsal yas tutma yöntemi ise duyguların gizlenmesi ve rasyonalize edilmesini şeklinde tanımlanmaktadır. Araçsal yas tutma sürecinde bireyler kaybın acısına odaklanmaktan ziyade iş gibi farklı alanlarda faaliyetlerde bulunmayı tercih ederler. Kadınların ağırlıklı olarak sezgisel, erkeklerin ise araçsal yas tutma eğilimde oldukları görülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen verilere göre ebeveynler yas ile baş etmek amacı ile alkol kullanımı, dinden çıkma, batıl inançlar, siyaset ile ilgilenme, yeni bir çocuk dünyaya getirmek gibi yollara başvurmaktadır; katılımcıların ise yasin etkileri ile başa çıkmak üzere ebeveynleri ile ilişkilerini sınırlandırmakta ve sosyal desteğe başvurmaktadır. Ani bebek ölümü sendromu nedeni ile çocuklarını kaybeden ebeveynlerle yapılan bir çalışmada kaybın ardından hemen hamile kalmanın bir baş etme yöntemi olup olmadığı araştırılmıştır. Yas tutanın sevgisini ve enerjisini farklı bir birey ya da objeye yatırması durumunda yasin çözümlenebileceği; bu durumun ebeveynlerin kayıpla yüzleşmesini kolaylaştırdığı görülmüştür. Ebeveynler tarafından kaybın ardından gebe kalmanın bir baş etme yöntemi olarak tercih edilebildiği görülmektedir (Powell, 1995). Kendi doğumlarını bir baş etme yöntemi olarak nitelendiren katılımcıların bu durum karşısında ikircikli duygular deneyimlediği görülmüştür. Başa etme yöntemi olarak gebe kalan ebeveynlerin bir kısmının yası çözümüleme girişimi başarı ile sonuçlanırken bir kısmı için başarısız şekilde sonuçlanmıştır. Özetle, kayıpla yüzleşmek üzere kullanılan baş etme yöntemleri birey üzerinde olumlu sonuçlar yaratırken yası ertelemek ve kaybın gerçekliği ile yüzleşmemek üzere kullanılan baş etme yöntemleri hem ebeveyn hem de çocuk üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Literatürde duygusal, araçsal ve bilgisel olmak üzere başlıca destek türlerine yer verilmektedir. Duygusal destek çocuk kaybı deneyimleyen ebeveynlere gösterilen empatik, sevgi, güven ve özen davranışlarını; araçsal destek ebeveynlere somut yardım ve hizmetlerin sağlanması; bilgisel destek ise sürece dair ebeveynlere sunulan tavsiye ve bilgilendirmeyi kapsamaktadır (Gijzen ve ark., 2016). Ebeveynlerin kayıp sonrasında aldıkları destek uyum süreçlerini ve iyi oluşlarını etkilemektedir. Katılımcılar kayıp yaşantısının ardından ebeveynlerinin destek almadıklarını ifade ederken, literatür çocuk kaybı sonrasında destek almanın önemini vurgulamaktadır.

4.2. ARAŞTIRMANIN KLİNİK SONUÇLARI

Bu çalışma kayıp sonrasında dünyaya gelmenin bireyler üzerindeki etkilerine Türkiye bağlamında ışık tutmaktadır. Bireysel görüşmeler aracılığı ile yürütülen araştırmada yapılan derinlemesine görüşmeler bireylerin kendilik farkındalığına katkı sağlamıştır. Kayıp sonrasında dünyaya gelmenin bireylerin ruhsal durumu ve kimliğine olan etkisini ele almak, yetişkin bireylerle çalışan klinisyenler için faydalı olabilir. Öte yandan, bu araştırmadan elde edilen veriler çocuk kaybı yaşayan ve yas tutan ebeveynler ile yürütülebilecek çalışmaların gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir.

Öncelikli olarak kayıp sonrasındaki çocuk kavramının ardındaki dinamiklere dair bilgi birikimine sahip olmak önem taşımaktadır. Bu araştırma ve güncel araştırma sonuçları göz önünde bulundurarak kaybın ardından dünyaya gelen bireyleri ikame çocuk olarak nitelendirmekten ziyade bir spektrum olarak ele alınmanın ve geniş bir şemsiye altında kayıp sonrasındaki çocuk olarak adlandırmanın oluşabilecek kavramsal yanılsamaların ve önyargıların önüne geçeceği düşünülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda kayıp sonrasında dünyaya gelen her bireyin ikame çocuk dinamiklerini deneyimlemediği görülmüştür. Ancak literatür ile paralel şekilde kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin ortak deneyimleri bulunmaktadır. Bu deneyimlere dair bilgi sahibi olmak klinisyen için

vakaya daha bütüncül bir perspektiften bakabilme fırsatı sunmakla beraber empatik yaklaşımı güçlendirmeye yardımcı olur. Kayıp sonrasında doğan bireylerle çalışırken klinisyenlerin hem önleyici çalışmalar hem de müdahale çalışmaları konusunda hassas ve özenli bir yaklaşım sergilemelerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Her bireyin ve her ailenin yas ve kayıp süreçlerini farklı şekillerde deneyimlediği görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak elde edilen bir diğer klinik çıktı ise kültüre duyarlı şekilde yürütülen klinik çalışmaların önemi olmuştur. Öte yandan, klinisyenlerin travma duyarlı bir yaklaşım sergilemelerinin önemi açığa çıkmıştır. Çocuk kaybı yaşayan aileler ile çalışan klinisyenler yas süreci ve kayıp sonrasında yas tutmadan çocuk dünyaya getirmenin etkilerine dair bilgilendirici çalışmalar sunabilmelidir. Bazı sağlık çalışanları tarafından kaybın sonrasında gebe kalmadan önce anlamlı bir süre beklenilmesi hususunda tavsiye verildiği bilinmektedir (Cain & Cain, 1964). Gibbons (1992) ailelerin ölen kişiyle ilgili gerçekçi bir perspektiften, idealleştirmeden, konuşulması ve bu kişinin hatırlanması yönünde teşvikte bulunmaktadır. Wheeler (2000) ise sembolik anılar aracılığı ile ölen çocuğun hatırlanmasını önermektedir. Yas tutan ebeveynlere verilebilecek tavsiyeler hususunda bir uzlaşma bulunmamaktadır, bu durum her ailenin ve kaybın biricik oluşunun altını çizmektedir. Her ailenin kendi ihtiyaçları özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Nesiller arası travma aktarımı görüşmeler sırasında ifade alanı bulan bir başka konu olmuştur. Kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerle çalışırken nesiller arası aktarımların değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Çözümlememiş travmatik yaşantıların ve yasin ebeveynlerden çocuklarına aktarılma olasılığının yüksek olduğu görülmüştür (Fonagy, 1999). Bu araştırma kapsamında nesiller arası aktarımı incelemek amaçlanmamıştır ancak görüşmeler esnasında katılımcıların bu husustaki deneyimleri gözlemlenmiştir.

Kayıp çocuğa dair aktarımların sınırlı oluşu katılımcıların hem kayıp çocuğa dair merakını arttırmış hem de çeşitli savunma mekanizmalarını açığa çıkarmıştır.

Aktarımlar doğrultusunda katılımcıların ölen çocuğa dair bilgi sahibi olmak isterken bu merakı bastıran ve bilgi edinmenin önüne geçen bir güdüler de olduğu fark edilmektedir. Aile içi iletişimin öneminin öne çıktığı bu çalışmada, kayıpla ilgili yetersiz bilgi sahibi olmanın sonraki çocuğun zihninde bir boşluk yarattığı ve çocuğun bu boşlukla başa çıkma hususunda zorlanmalar deneyimlediği görülmüştür.

Son olarak, yas tutmak ve ebeveynlik işlevlerinin eş zamanlı yürütülmesinin bakım verenler üzerindeki etkisinin farklı olduğu görülse de genel anlamda kayıp sonrasındaki çocuğun farkındalık alanında olan bir durum olduğu gözlemlenmiştir. Kaybın ardından ne kadar süre geçmiş olursa olsun çocuklar ebeveynlerinin bu kayba dair hassasiyetlerini ifade etmektedirler. Bu farkındalığın sonraki çocuğun yaşamı, kimliği ve ruhsal durumu üzerindeki etkileri klinik açıdan önem taşımaktadır.

4.3. GÜÇLÜ YÖNLER, SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Kayıp sonrasında dünyaya gelmeye, kayıp sonrasında dünya gelmenin ruhsal durum ve kimlik gelişimi üzerindeki etkilerine dair sınırlı bilgi bulunmaktadır. Kayıp sonrasında dünyaya gelme deneyimini ikame çocuk dinamiklerine de yer vererek inceleyen bu araştırma literatüre katkı sunmaktadır. Batı toplumlarımda ikame çocukla ilgili araştırmaların başlangıcı 1964'lü yıllara dayansa da Türkiye örneğinde bu konuda araştırma yürütme eğilimi bulunmamaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların birçoğunun klinik popülasyonlara, nesiller arası travma deneyimi (soykırım gibi) olan gruplara veya ebeveynlerin deneyimlerine yer verdiği görülmektedir. Bu anlamda Türkiye'de kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin deneyimlerini bütüncül bir açıdan ele almak literatüre katkı sağlamanın ötesinde psikoterapi alanında da etkisini gösterebilir. Bu çalışmada kayıp sonrasında doğan çocukların benzersiz deneyimlerini derinlemesine incelemek ve anlamak üzere nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Güçlü yönlerinin yanı sıra, bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylere ulaşma süreci zorlayıcı olmuştur. Kayıp sonrasında doğan iki bireyden bu konuda bir görüşme gerçekleştirmenin zorlayıcı bir deneyim olacağı konusunda geri bildirim alınmıştır ve bu kişiler araştırmaya katılım göstermemişlerdir. Araştırmanın duyurusu sosyal medya platformlarında ve mesleki eposta gruplarında paylaşılmıştır. Katılımcılar kendi psikoterapi sürecinden geçen, ruh sağlığı uzmanı olan ya da farkındalık düzeyi yüksek ve ruhsal süreçlerine merakla yaklaşan bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılım gösteren bireylerin belirli bir farkındalık düzeyinde oldukları görülmektedir, bu sebepten ötürü kayıptan sonra doğmaya dair farkındalık düzeyi yüksek olmayan bireylerin katılım gösterdiği farklı bir araştırmadan elde edilen bulguların bu araştırmanın bulguları ile örtüşmemesi söz konusu olabilir. Öte yandan araştırmaya cinsiyet kimliğini erkek olarak tanımlayan sadece bir birey katılmıştır. Kayıp sonrasında dünyaya gelme deneyimi cinsiyetler arası farklılık gösterebileceğinden ötürü gelecek çalışmaların cinsiyet dağılımına özen göstermeleri önerilebilir.

Bireysel paylaşımların ötesinde katılımcıların deneyimledikleri duruma dair bilgi edinme arzusu görüşmeler esnasında fark edilmiştir. Gelecek araştırmaların katılımcıların bu merak ve bilgi edinme arzusunu öngörerek tasarlanması daha fazla katılımcıya ulaşmada fayda sağlayabilir.

Bir başka sınırlılık ise çoklu travmatik deneyimlerin varlığı olmuştur. Hem katılımcıların hem de ebeveynlerin çoklu kayıplar yaşadığı, göç gibi hayati değişimleri de deneyimlediği görülmüştür. Kayıptan sonra dünyaya gelmenin yanı sıra katılımcılardan biri büyüme sürecinde yokluk ve maddi kaygıların oldukça yoğun yaşandığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılım gösteren iki birey ise kendi doğumlarından önce iki kardeş ölümü yaşandığını aktarmıştır. Çoklu çocuk kaybının ebeveynlerin yas süreçlerini etkileyeceği düşünülmektedir. Kayıp sonrasında dünyaya gelmenin yanı sıra katılımcıların hayatları üzerinde etkisini

gösteren çeşitli zorlayıcı deneyimler bulunmaktadır ve bu deneyimlerin araştırma bulguları üzerinde etkisi olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bireysel görüşmeler üzerinden yürütülen bu araştırmaya ebeveynler dahil edilmemiştir. Kayıp sonrasında dünyaya gelme deneyiminin bütün yönlerini ele almak üzere hem kayıp sonrasında doğan çocuk hem de bu çocukların ebeveynleri ile çoklu görüşmeler gerçekleştirilebilir. Katılımcılardan ikisinin ölen kardeşlerine dair tutarlı bilgi sahibi olmadığı fark edilmiştir. Ebeveynlerin bu kayba dair aktarımlarının değişken olduğunun ifade edilmesinden ötürü sonraki araştırmaların ebeveynleri de araştırmaya dahil edilmesi faydalı olacaktır.

SONUÇ

Bu araştırma, kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin benzersiz deneyimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Türkiye bağlamında bireylerin kayıptan sonra dünyaya gelmeye dair deneyimlerine odaklanan ilk çalışmalardan biridir. Derinlemesine görüşmeler sonucunda kayıp sonrasında büyüme deneyiminin çok boyutlu bir yaşantı olduğu görülmüştür. Tematik analizin sonucunda dört ana tema ve on iki alt tema belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguların kayıp sonrasında dünyaya gelen bireylerin ruhsal durum ve kimliklerine dair bilgiler sunarak literatüre ve klinik uygulamalara katkıda bulunması beklenmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar yas sürecinin ve tepkilerinin bireysel bir deneyim olduğunu ve toplumsal bağlamdan etkilendiğini göstermektedir. Somut bir kaybın varlığı, bu kayba ebeveynin verdiği reaksiyonlar ve baş etme yöntemleri kayıp sonrasında doğan çocuğun deneyimlerini etkilemektedir. Güncel literatür ile paralel şekilde bu çalışmada kayıp sonrasında doğan çocukların bu durumu anlamlandırma girişim ve arzuları olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların bir kısmı kaybın ardından doğmayı olumlu bir şekilde deneyimlerken, bir kısmı nötr bir konumda, kalan kısmı ise olumsuz bir yerden deneyimlediklerini aktarmışlardır. Araştırmaya katılım gösteren katılımcıların neredeyse tamamı büyüme süreçlerinde ebeveynlerinin yasına şahitlik ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu araştırma, çocuk kaybı deneyimleyen ebeveynler ile yas çalışması yapılmasının önemini açığa çıkarırken aynı zamanda ölen kardeşe dair yeterli aktarımda bulunulmamasının kayıp sonrasında doğan çocuklar için bir bilinmezlik durumu yarattığını da göstermektedir. Son olarak, kayıp sonrasında dünyaya gelme durumunun bireyleri birçok alanda etkilediği görülmüştür, klinik çalışmalar kayıp sonrasında dünyaya gelmenin kişi üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

- Aho, A. L. Tarkka, M., Åstedt-Kurki, P., & Kaunonen, M. (2006). Fathers' Grief After the Death of a Child. *Issues in Mental Health Nursing*, 27(6), 647–663. <https://doi.org/10.1080/01612840600643008>
- Ainslie, R. C., & Solyom, A. E. (1986). The replacement of the fantasied oedipal child: A disruptive effect of sibling loss on the mother-infant relationship. *Psychoanalytic Psychology*, 3(3), 257–268. <https://doi.org/10.1037/h0079112>
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.
- Aizenkot, D. (2022). Meaning-Making to Child Loss: The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations of Death. *Journal of Constructivist Psychology*, 35(1), 318–343. <https://doi.org/10.1080/10720537.2020.1819491>
- Aksoz-Efe, I., Erdur-Baker, Ö., & Servaty-Seib, H. L. (2018). Death rituals, religious beliefs, and grief of Turkish women. *Death Studies*, 42(9), 579–592. <https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1407379>
- Algorani, E. B., & Gupta, V. (2022, 28 Nisan). *Coping Mechanisms*. PubMed; StatPearls Publishing. <https://ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559031/>
- Anisfeld, L., & Richards, A. D. (2000). The replacement child. Variations on a theme in history and psychoanalysis. *The Psychoanalytic study of the child*, 55, 301–318.
- Ast, G., & Volkan, V. D. (2014). *Siblings in the Unconscious and Psychopathology: Womb Fantasies, Claustrophobias, Fear of Pregnancy, Murderous Rage, Animal Symbolism, Christmas, and Easter Neuroses, and Twinings or Identifications with Sisters and Brothers*.
- Avery, R. J., Goldscheider, F. K., & Speare, A. (1992). Feathered nest/gilded cage: Parental income and leaving home in the transition to adulthood. *Demography*, 29(3), 372–388. <https://doi.org/10.2307/2061824>

- Barr, P. (2006). Relation between grief and subsequent pregnancy status 13 months after perinatal bereavement. *Journal of Perinatal Medicine*, 34(3). <https://doi.org/10.1515/jpm.2006.036>
- Beyers, W., & Goossens, L. (2007). Dynamics of perceived parenting and identity formation in late adolescence. *Journal of Adolescence*, 31(2), 165–184. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.04.003>
- Biçer, R. (2009). The Physical and Spiritual Anatomy of Death in Muslim Turkish Culture. *Kelam Araştırmaları Dergisi*.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223–229.
- Blum, H. P. (2009). Van Gogh's Fantasies of Replacement: Being a Double and a Twin. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 57(6), 1311–1326. <https://doi.org/10.1177/0003065109357344>
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. (1973). *Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. <http://ci.nii.ac.jp/ncid/BB07747592>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*. Chatto & Windus.
- Bowlby, J. (1975). *Attachment and Loss: Separation Anxiety and Anger*.
- Bowlby, J. (1980). *Loss, Sadness and Depression*. Hogarth Press.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bowlby, J. & Parkes, C. (1970). Separation and Loss within the Family. Anthony, E. J. (Ed.), *The Child in His Family* içinde. New York: Wiley.
- Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*.
- Bringen, Z. (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(1), 104–114. <https://doi.org/10.1037/h0087711>
- Brower, N., & Peart, K. (2010). *Coping with the Loss of a Child*. https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1141&context=extension_curall

- Cain, A. C., & Cain, B. S. (1964). On Replacing a Child. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 3(3), 443–456.
[https://doi.org/10.1016/s0002-7138\(09\)60158-8](https://doi.org/10.1016/s0002-7138(09)60158-8)
- Casarett, D., Kutner, J. S., & Abrahm, J. (2001). Life after Death: A Practical Approach to Grief and Bereavement. *Annals of Internal Medicine*, 134(3), 208. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-134-3-200102060-00012>
- Cimete, G., & Kuguoglu, S. (2006). Grief Responses of Turkish Families after the Death of their Children from Cancer. *Journal of Loss & Trauma*, 11(1), 31–51. <https://doi.org/10.1080/1532502050194455>
- Clancy, S., & Lord, B. (2018). Making Meaning After the Death of a Child. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 27(4), xv–xxiv. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2018.05.011>
- Cohen, R. M. (1988). The death of an adult child, acute grief and a closure to parenting. Margolis ve ark. (Ed.), *Grief and the loss of an adult child* (31-35 ss.). Praeger.
- Cooper, C. R., & Grotevant, H. D. (1987). Gender issues in the interface of family experience and adolescents' friendship and dating identity. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(3), 247–264. <https://doi.org/10.1007/bf02139093>
- Cooper, C. R., Grotevant, H. D. & Condon, S. M. (1983). Individuality and connectedness in the family as a context for adolescent identity formation and role-taking skill. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1983(22), 43–59. <https://doi.org/10.1002/cd.23219832205>
- Cortina, M. (2020). Harry Stack Sullivan and Interpersonal Theory: A Flawed Genius. *Psychiatry*, 83(1), 103–109. <https://doi.org/10.1080/00332747.2020.1717318>

- Côté-Arsenault, D., & Dombeck, M. T. (2001). Maternal Assignment of Fetal Personhood to a Previous Pregnancy Loss: Relationship To Anxiety in the Current Pregnancy. *Health Care for Women International*, 22(7), 649–665. <https://doi.org/10.1080/07399330127171>
- Çabuk, O. C. (2020). *Grieving For the Ghost of An Unknown Sibling: An Interpretative Phenomenological Analysis of the Transmission of Trauma Across Generations*. [Tez çalışması: Orta Doğu Teknik Üniversitesi].
- Çelik, H., & Bulut, O. (2019). Examining Turkish Adults' Recalled Experiences of Their Father's Presence. *Journal of Family Issues*, 40(9), 1224–1251. <https://doi.org/10.1177/0192513x19835879>
- D'Alton, S. V., Ridings, L. E., Williams, C., & Phillips, S. (2022). The bereavement experiences of children following sibling death: An integrative review. *Journal of Pediatric Nursing*, 66, e82–e99. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2022.06.006>
- Davis, D. L., Stewart, M., & Harmon, R. J. (1989). Postponing Pregnancy after Perinatal Death: Perspectives on Doctor Advice. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 28(4), 481–487. <https://doi.org/10.1097/00004583-198907000-00002>
- Doka, K. J., & Davidson, J. D. (Ed.). (1998). *Living with Grief: Who We Are How We Grieve*. Brunner/Mazel. <https://doi.org/10.1604/9780876308981>
- Ehrlich, R. (2021). Winnicott's Idea of The False Self: Theory as Autobiography. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 69(1), 75–108. <https://doi.org/10.1177/00030651211001461>
- Eli, B., Liang, Y., Chen, Y., Huang, X., & Zhang, X. Y. (2021). Symptom structure of posttraumatic stress disorder after parental bereavement – a network analysis of Chinese parents who have lost their only child. *Journal of Affective Disorders*, 295, 673–680. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.08.123>
- Erikson, E. H. (1967). *Identity and the Life Cycle: Selected Papers: Vol. No. 1, Vol. 1, No. 1*. <https://doi.org/10.1604/9780823624607>

- Erikson, E. H. (1978). *Toys and Reasons*.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity Youth and Crisis*.
<https://doi.org/10.1604/9780393311440>
- Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1998). *The Life Cycle Completed*.
- Erikson, E. H., Erikson, J. M., & Kivnick, H. Q. (1986). *Vital Involvement in Old Age: The Experience of Old Age in Our Time*.
<https://doi.org/10.1604/9780393023596>
- Fang, N. (2020). Depression reconsidered in Fairbairn's object relations theory. *Psychodynamic Practice*, 26(1), 20–33.
<https://doi.org/10.1080/14753634.2020.1713202>
- Fişek, G. O. (1991). A Cross-Cultural Examination of Proximity and Hierarchy as Dimensions of Family Structure. *Family Process*, 30(1), 121–133.
<https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1991.00121.x>
- Fişek, G. O. (1995). Gender hierarchy: Is it useful concept in describing family culture? J. van Lawick & M. Sanders (Ed.), *Family, gender and beyond* içinde (63-72 ss.). Heemstede, Netherlands: LS Books.
- Fonagy, P. (1999). The transgenerational transmission of holocaust trauma. *Attachment & Human Development*, 1, 92-114.
- Fujisawa, D., Miyashita, M., Nakajima, S., Ito, M., Kato, M., & Kim, Y. (2010). Prevalence and determinants of complicated grief in general population. *Journal of Affective Disorders*, 127(1–3), 352–358.
<https://doi.org/10.1016/j.jad.2010.06.008>
- Geçtan, E. (2017). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. Metis Yayıncılık.
- Gibbons, M. B. (1992). A child dies, a child survives: the impact of sibling loss. *Journal of Pediatric Health Care*, 6(2), 65–72.
[https://doi.org/10.1016/0891-5245\(92\)90123-1](https://doi.org/10.1016/0891-5245(92)90123-1)
- Gijzen, S., L'Hoir, M., Boere-Boonekamp, M. M., & Need, A. (2016). How do parents experience support after the death of their child? *BMC Pediatrics*, 16(1). <https://doi.org/10.1186/s12887-016-0749-9>

- Gillies, J., Neimeyer, R. A., & Milman, E. (2014). The Meaning of Loss Codebook: Construction of a System for Analyzing Meanings Made in Bereavement. *Death Studies*, 38(4), 207–216. <https://doi.org/10.1080/07481187.2013.829367>
- Goldscheider, F., & Goldscheider, C. (1993). Leaving Home Before Marriage: Ethnicity, Familism, and Generational Relationships. Madison: University of Wisconsin Press.
- Green, M., & Solnit, A. J. (1964). Reactions to the Threatened Loss of A Child: A Vulnerable Child Syndrome. *Pediatrics*, 34(1), 58–66. <https://doi.org/10.1542/peds.34.1.58>
- Gregory, R. J. (1995). Pathological grief: Maladaptation to loss. *General Hospital Psychiatry*, 17(6), 465–466. [https://doi.org/10.1016/0163-8343\(95\)90053-5](https://doi.org/10.1016/0163-8343(95)90053-5)
- Gross, R. (2015). *Understanding Grief: An Introduction*. Routledge.
- Gross, R. (2020). *Yas Psikolojisi*. Routledge.
- Grout, A. B. & Romanoff, D. L. (2000). The Myth of The Replacement Child: Parents' Stories and Practices After Perinatal Death. *Death Studies*, 24(2), 93–113. <https://doi.org/10.1080/074811800200595>
- Handbook of bereavement research: consequences, coping, and care. (2001). *Choice Reviews Online*, 39(01), 39–0611. <https://doi.org/10.5860/choice.39-0611>
- Harmanen, E. (1997). Sielunhoito sururyhma'ssa. Tutkimus ryhmä'n ohjaajan na'ko'kulmasta Suomen evakelis-luterilaisessa kirkossa. [Tez çalışması: University of Helsinki].
- Hoare, C. H. (2002). *Erikson on Development in Adulthood: New Insights from the Unpublished Papers*. <https://doi.org/10.1604/9780195131758>
- Horowitz, M. J., Siegel, B., Holen, A., Bonanno, G. A., Milbrath, C., & Stinson, C. H. (2003). Diagnostic Criteria for Complicated Grief Disorder. *FOCUS*, 1(3), 290–298. <https://doi.org/10.1176/foc.1.3.290>

- Işık, E. İ. (2023). *Travmatik Yas Yaşantısı Olan Yetişkin Bireylerde Psikolojik Sağlamlığın Travma Sonrası Büyüme Düzeyine Etkisi*. [Tez çalışması: İstanbul Bilgi Üniversitesi].
- Jacobs, S. (1993). *Pathological grief: Maladaptation to loss*. Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Johnson, S. (1989). Replacement children. S. Klagsbrun, G. Kliman, E. Clark, A. *situational crisis management* içinde (115-119 ss.). Philadelphia, PA: The Charles Press.
- Keim, M. C., Fortney, C. A., Shultz, E. L., Winning, A. M., Gerhardt, C. A., & Baughcum, A. E. (2017). Parent Distress and the Decision to Have Another Child After an Infant's Death in the NICU. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 46(3), 446-455. <https://doi.org/10.1016/j.jogn.2017.01.009>
- Kempson, D., Conley, V. M., & Murdock, V. (2008). Unearthing the Construct of Transgenerational Grief: The “Ghost” of the Sibling Never Known. *Illness, Crises & Loss*, 16(4), 271-284. <https://doi.org/10.2190/il.16.4.aa>
- Knight, Z. G. (2017). A proposed model of psychodynamic psychotherapy linked to Erik Erikson's eight stages of psychosocial development. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 24(5), 1047–1058. <https://doi.org/10.1002/cpp.2066>
- Kogan, I. (2003). On Being a Dead, Beloved Child. *Psychoanalytic Quarterly*, 72(3), 727-766. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2003.tb00650.x>
- Krell, R., & Rabkin, L. (1979). The Effects of Sibling Death on the Surviving Child: A Family Perspective. *Family Process*, 18(4), 471–477. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1979.00471.x>
- Kübler-Ross, E. (1993). *On Death and Dying*.
- Kübler-Ross, E. (2010). *Ölüm ve Ölmek Üzerine*. April Yayıncılık.
- Kübler-Ross, E. & Kessler, D. (2012). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. Scribner. <https://doi.org/10.1604/9780743266291>

- Kübler-Ross, E., & Kessler, D. (2014). Finding the Meaning of Grief through the Five Stages of Loss. *On Grief and Grieving*. London: Simon & Schuster.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. <https://doi.org/10.1604/9780803958197>
- Lamb, E. (2002). The Impact of Previous Perinatal Loss on Subsequent Pregnancy and Parenting. *Journal of Perinatal Education*, 11(2), 33–40. <https://doi.org/10.1891/1058-1243.11.2.33>
- LaRossa, R. (1997). *The Modernization of Fatherhood: A Social and Political History*. University of Chicago Press.
- Laurie, A., & Neimeyer, R. A. (2008). African Americans in Bereavement: Grief as a Function of Ethnicity. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 57(2), 173–193. <https://doi.org/10.2190/om.57.2.d>
- Legg, C., & Sherick, I. (1976). The replacement child? A developmental tragedy: Some preliminary comments. *Child Psychiatry and Human Development*, 7(2), 113–126. <https://doi.org/10.1007/bf01464035>
- Leon, I. G. (1986). Intrapsychic and family dynamics in perinatal sibling loss. *Infant Mental Health Journal*. [https://doi.org/10.1002/1097-0355\(198623\)7:3](https://doi.org/10.1002/1097-0355(198623)7:3)
- Lewis, E. (1979). Inhibition of mourning by pregnancy: psychopathology and management. *BMJ*, 2(6181), 27–28. <https://doi.org/10.1136/bmj.2.6181.27>
- Lichter, D. T., Goldscheider, F. K., & Goldscheider, C. (1994). Leaving home before marriage: ethnicity, familism, and generational relationships. *Choice Reviews Online*, 31(05), 31–2976. <https://doi.org/10.5860/choice.31-2976>
- Lindemann, E. (1944). Symptomatology and management of acute grief. *American Journal of Psychiatry*, 101(2), 141–148. <https://doi.org/10.1176/ajp.101.2.141>
- Lindemann, E. (1963). Symptomatology and management of acute grief. *Pastoral Psychology*, 14(6), 8–18. <https://doi.org/10.1007/bf01770375>

- Lieberman, S. (1979). A transgenerational theory. *Journal of Family Therapy*, 1(3), 347-360. [https:// doi.org/10.1046/j..1979.00506.x](https://doi.org/10.1046/j..1979.00506.x)
- Lister, E. (1998). Comments on Diagnosis Including Symptoms of Turbulent Grief. *American Journal of Psychiatry*, 155(9), 1305b–11306. <https://doi.org/10.1176/ajp.155.9.1305b>
- Littlewood, J., Cramer, D., Hoekstra, J., & Humphrey, G. (1991). Gender differences in parental coping following their child's death. *British Journal of Guidance & Counselling*, 19, 139–148.
- Lothian, J. A. (1999). Questions From Our Readers: Maternal-Infant Attachment, Naturally. *Journal of Perinatal Education*. <https://doi.org/10.1624/105812499x87295>
- Love, A. W. (2007). Progress in understanding grief, complicated grief, and caring for the bereaved. *Contemporary Nurse*, 27(1), 73–83. <https://doi.org/10.5172/conu.2007.27.1.73>
- Malkinson, R., & Bar-Tur, L. (2000). The Aging of Grief: Parents' Grieving Of Israeli Soldiers. *Journal of Personal and Interpersonal Loss*, 5(2–3), 247–261. <https://doi.org/10.1080/10811440008409755>
- Malkinson, R. & Bar-Tur, L. (2005). Long Term Bereavement Process of Older Parents: The Three Phases of Grief. *OMEGA- Journal of Death and Dying*, 50(2), 103–129. <https://doi.org/10.2190/w346-up8t-rer6-bbd1>
- Malone, J. C., Liu, S. R., Vaillant, G. E., Rentz, D. M., & Waldinger, R. J. (2016). Midlife Eriksonian psychosocial development: Setting the stage for late-life cognitive and emotional health. *Developmental Psychology*, 52(3), 496–508. <https://doi.org/10.1037/a0039875>
- Maraş, A. (2014). Complicated Grief: Literature Review and a Case Study. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 41–59. <https://doi.org/10.31682/ayna.470560>
- Markovitch, N., Luyckx, K., Klimstra, T., Abramson, L., & Knafo-Noam, A. (2017). Identity exploration and commitment in early adolescence: Genetic and environmental contributions. *Developmental Psychology*, 53(11), 2092–2102. <https://doi.org/10.1037/dev0000318>

- Martin, T., & Doka, K. J. (2000). *Men don't cry, women do: Transcending gender stereotypes of grief*. Philadelphia, PA: Brunner Mazel.
- McClowry, S., Davies, E., May, K., Kulenkamp, E., & Martinson, I. (1987). The empty space phenomenon: The process of grief in the bereaved family. *Death Studies*, 11(5), 361–374. <https://doi.org/10.1080/07481188708252200>
- McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic Diagnosis, Second Edition: Understanding Personality Structure in the Clinical Process*.
- McWilliams, N. (2020). *Psikanalitik Tanı: Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mendelson, M. J., & Gottlieb, L. N. (1994). Birth order and age differences in early sibling roles. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 26(3), 385–403. <https://doi.org/10.1037/0008-400x.26.3.385>
- Middleton, W., Raphael, B. Martinek, N. & Misso, V. (1993). Pathological grief reactions. M. S. Stroebe, W. Stroebe, & R. O. Hansson (Ed.) içinde *Handbook of bereavement* (44-61 ss.). New York: Cambridge University Press.
- Minuchin, S., & Minuchin, S., MD. (1974). *Families and Family Therapy*. Harvard University Press.
- Mitchell, S. A., & Black, M. J. (1996). *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought*. <https://doi.org/10.1604/9780465014057>
- Mitchell, S. A., & Black, M. J. (2014). *Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Morris, S., Fletcher, K. & Goldstein, R. (2018). The Grief of Parents After the Death of a Young Child. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 26(3), 321–338. <https://doi.org/10.1007/s10880-018-9590-7>
- Nagera, H. (1970). Children's Reactions to the Death of Important Objects. The *Psychoanalytic Study of the Child*, 25(1), 360–400. <https://doi.org/10.1080/00797308.1970.11823287>

- Neimeyer, R. A. (2001). Reauthoring life narratives: Grief therapy as meaning reconstruction. *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38(3-4), 171-183.
- Newson, R. S., Boelen, P. A., Hek, K., Hofman, A., & Tiemeier, H. (2011). The prevalence and characteristics of complicated grief in older adults. *Journal of Affective Disorders*, 132(1-2), 231-238. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.02.021>
- Ney, P. G., Fung, T. Wickett, A. R. & Beaman-Dodd, C. (1994). The effects of pregnancy loss on women's health. *Social science & medicine* (1982), 38(9), 1193-1200. [https://doi.org/10.1016/0277-9526\(94\)90184-8](https://doi.org/10.1016/0277-9526(94)90184-8)
- O'Leary, J. M., & Warland, J. (2012). Intentional Parenting of Children Born After a Perinatal Loss. *Journal of Loss & Trauma*, 17(2), 137-157. <https://doi.org/10.1080/15325024.2011.595297>
- O'Leary, J. M., Gaziano, C., & Thorwick, C. (2006). Born after Loss: The Invisible Child in Adulthood. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 21(1), 3. <https://www.questia.com/library/journal/1P31563446691/born-after-loss-the-invisible-child-in-adulthood>
- October, T., Dryden-Palmer, K., Copnell, B., & Meert, K. L. (2018). Caring for Parents After the Death of a Child. *Pediatric Critical Care Medicine: a journal of the Society of Critical Care Medicine and the World Federation of Pediatric Intensive and Critical Care Societies*, 19, S61-S68. <https://doi.org/10.1097/pcc.0000000000001466>
- Olmsted, R. W., & Poznanski, E. O. (1972). The "replacement child": A saga of unresolved parental grief. *The Journal of Pediatrics*, 81(6), 1190-1193. [https://doi.org/10.1016/s0022-3476\(72\)80261-0](https://doi.org/10.1016/s0022-3476(72)80261-0)
- Pantke, R., & Slade, P. (2006). Remembered parenting style and psychological well-being in young adults whose parents had experienced early child loss. *British Journal of Psychology*, 79(1), 69-81. <https://doi.org/10.1348/147608305x52667>

- Parkes, C. M., & Young, B. (1994). Fourth International Conference on Grief and Bereavement in Contemporary Society. *Bereavement Care*, 13(3), 32–34. <https://doi.org/10.1080/02682629408657341>
- Pollock, G. H. (1961). Mourning and adaptation. *The International journal of psycho-analysis*, 42, 341-361.
- Pollock, G. H. (1970). Anniversary Reactions, Trauma, and Mourning. *The Psychoanalytic Quarterly*, 39(3), 347–371. <https://doi.org/10.1080/21674086.1970.11926533>
- Powell, M. E. (1995). Sudden Infant Death Syndrome: The Subsequent Child. *British Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a056168>
- Radicke, A., Barkmann, C., Adema, B., Daubmann, A., Wegscheider, K., & Wiegand-Grefe, S. (2021). Children of Parents with a Mental Illness: Predictors of Health-Related Quality of Life and Determinants of Child–Parent Agreement. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 379. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020379>
- Rando, T. A. (1992-93). The Increasing Prevalence of Complicated Mourning: The Onslaught is Just Beginning. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 26(1), 43–59. <https://doi.org/10.2190/7mdl-rjtf-na2d-npqf>
- Reid, M. (1992). Joshua- life after death - the replacement child. *Journal of Child Psychotherapy*, 18(2), 109-138. <https://doi.org/10.1080/00754179208259374>
- Reid, M. (2007). The loss of a baby and the birth of the next infant: *The mother's experience*. *Journal of Child Psychotherapy*, 33 (2), 181-201. <https://doi.org/10.1080/00754170701431339>
- Rohde, P. (2003). Perceived parental favoritism, closeness to kin, and the rebel of the family: The effects of birth order and sex. *Evolution and Human Behavior*, 24(4), 261–276. [https://doi.org/10.1016/s1090-5138\(03\)00033-3](https://doi.org/10.1016/s1090-5138(03)00033-3)

- Rosen, G. (1982). Replacement Children. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 3(4), 239–240. <https://doi.org/10.1097/00004703-198212000-00012>
- Rubens, R. (1998). Fairbairn's theory of depression. N. Skolnick & D. Scharff (Ed.), *Fairbairn, Then and Now* içinde (556-607 ss.). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Sabbadini, A. (1988). The Replacement Child. *Contemporary Psychoanalysis*, 24(4), 528–547. <https://doi.org/10.1080/00107530.1988.10746263>
- Sanders, C. M. (1988). Risk Factors in Bereavement Outcome. *Journal of Social Issues*, 44(3), 97–111. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1988.tb02079.x>
- Schellinski, K. (2014). 'Who am I?' *Journal of Analytical Psychology*, 59(2), 189–210. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12069>
- Schellinski, K. (2019). *Individuation for Adult Replacement Children: Ways of Coming into Being*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315733746>
- Schwab, G. (2009). Replacement Children: The Transgenerational Transmission of Traumatic Loss. *American Imago*, 66(3), 277–310. <https://doi.org/10.1353/aim.0.0061>
- Shear, K., & Shair, H. (2005). Attachment, loss, and complicated grief. *Developmental Psychobiology*, 47(3), 253–267. <https://doi.org/10.1002/dev.20091>
- Shear, M. K. (2012). Grief and mourning gone awry: pathway and course of complicated grief. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 14(2), 119–128. <https://doi.org/10.31887/dens.2012.14.2/mshear>
- Sherby, L. B. (2007). Rediscovering Fairbairn. *Contemporary Psychoanalysis*, 43(2), 185-203. <https://doi.org/10.1080/00107530.2007.10745904>
- Sokol, J. T. (2009). Identity development throughout the lifetime: An examination of Eriksonian Theory. *Graduate Journal of Counseling Psychology*, 1(2), 1-11.

- Stearns, P. N., & LaRossa, R. (1997). The Modernization of Fatherhood: A Social and Political History. *The Journal of American History*.
<https://doi.org/10.2307/2952685>
- Şahin, D. (2023). *Terapiye Başlarken*. Pinhan Yayıncılık.
- Testoni, I., Dorsa, M., Iacona, E., & Scalici, G. (2020). Necronym: the effects of bearing a dead little sibling's name. *Mortality*, 26(3), 343–360.
<https://doi.org/10.1080/13576275.2020.1807923>
- Theut, S. K., Moss, H. A., Zaslow, M. J., Rabinovich, B. A., Levin, L. & Bartko, J. J. (1992). Perinatal loss and maternal attitudes toward the subsequent child. *Infant Mental Health Journal*, 13(2), 157-166.
- Thomasgard, M. & Metz, W. P. (1993). Parental overprotection revisited. *Child Psychiatry and Human Development*, 24(2), 67–80.
<https://doi.org/10.1007/bf02367260>
- Toller, P. W., & Braithwaite, D. O. (2009). Grieving Together and Apart: Bereaved Parents' Contradictions of Marital Interaction. *Journal of Applied Communication Research*, 37(3), 257–277.
<https://doi.org/10.1080/00909880903025887>
- Turton, P., Badenhorst, W., Pawlby, S., White, S., & Hughes, P. C. (2009). Psychological vulnerability in children next-born after stillbirth: a case-control follow-up study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(12), 1451–1458. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2009.02111.x>
- Üstündağ-Budak, A. M. (2015). The replacement child syndrome following stillbirth: a reconsideration. *Enfance*, N° 3(3), 351–364.
<https://doi.org/10.3917/enfl.153.0351>
- Üstündağ-Budak, A. M. (2021). Individuation for adult replacement children: ways of coming into being. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 39(5), 561–562. <https://doi.org/10.1080/02646838.2021.1962826>

- Van Parys, H., Bonnewyn, A., Hooghe, A., De Mol, J., & Rober, P. (2015). Toward Understanding the Child's Experience in the Process of Parentification: Young Adults' Reflections on Growing up With a Depressed Parent. *Journal of marital and family therapy*, 41(4), 522–536. <https://doi.org/10.1111/jmft.12087>
- Volkan, V. D. & Itzkowitz, N. (1984). *The Immortal Atatürk: A Psychobiography*.
- Volkan, V. D. (2014). İkame Çocukların Psikolojisi ve Atatürk'ün Yaratıcılığının Temelindeki Güdülenme. N. Keskinöz-Bilen (Ed.) *Kardeşi Anla(t)mak* içinde (37-52 ss.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Volkan, V. D. (2020). *Atatürk'ün psikanalitik biyografisi: "Atatürk – Anatürk"*.
- Volkan, V. D. & Zintl, E. (2022). *Kayıptan Sonra Yaşam- Komplike Yas ve Tedavisi*. Pusula Yayınevi.
- Vollmann, S. R. (2014). A Legacy of Loss: Stories of Replacement Dynamics and the Subsequent Child. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 69(3), 219–247. <https://doi.org/10.2190/om69.3.a>
- Wall-Wieler, E., Roos, L. L., Bolton, J., Brownell, M., Nickel, N., & Chateau, D. (2017). Maternal Mental Health after Custody Loss and Death of a Child: A Retrospective Cohort Study Using Linkable Administrative Data. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(5), 322–328. <https://doi.org/10.1177/0706743717738494>
- Warland, J., O'Leary, J. J., McCutcheon, H., & Williamson, V. (2011). Parent paradox: Parenting after infant loss. *Midwifery*, 27(5), e163–e169. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2010.02.004>
- Weeks, N., & Peart, K. (2012). *Coping with the Loss of a Child*. DigitalCommons@USU. https://digitalcommons.usu.edu/extension_curall/179
- Wheeler, S. L. (2000). A Loss of Innocence and a Gain in Vulnerability: Subsequent Pregnancy after a Loss. *Illness, Crisis, & Loss*, 8(3), 310–326. <https://doi.org/10.1177/105413730000800307>

- Wittouck, C., Van Autreve, S., De Jaegere, E., Portzky, G., & Van Heeringen, K. (2011). The prevention and treatment of complicated grief: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 31(1), 69–78. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.09.005>
- Worden, J. W. (1991). *Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner*. <https://doi.org/10.1604/9780826141613>
- Worden, J. W. (2004). *Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner*. Brunner & Rutledge: New York.
- Yerkes, M. A., Hopman, M., Stok, F., & De Wit, J. (2019). In the best interests of children? The paradox of intensive parenting and children's health. *Critical Public Health*, 31(3), 349-360. <https://doi.org/10.1080/09581596.2019.1690632>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (12.ed). Seçkin Yayıncılık.
- Zeanah, C. H. (1989). Adaptation Following Perinatal Loss: A Critical Review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 28(4), 467–480. <https://doi.org/10.1097/00004583-198907000-00001>
- Zhao, X., Hu, H., Zhou, Y., & Bai, Y. (2020). What are the long-term effects of child loss on parental health? Social integration as mediator. *Comprehensive Psychiatry*, 100, 152182. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2020.152182>
- Zisook, S., DeVaul, R. A., & Click, M. A. (1982). Measuring symptoms of grief and bereavement. *American Journal of Psychiatry*, 139, 1590-1593.

EKLER

EK 1: BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu araştırma İstanbul Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Yüksek Lisans öğrencisi Fazilet Neslişah Boro tarafından Doç. Dr. Ersin Uygun danışmanlığı altında yürütülmektedir. Bu araştırmanın amacı, kayıptan sonra dünyaya gelen bireylerin deneyimlerini incelemektir. Araştırmanın bu konudaki literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde, sizinle yaklaşık 60 dakika sürmesi öngörülen çevrimiçi bir görüşme gerçekleştirilecektir. Görüşme sırasında kayıptan sonra dünyaya gelmek ile ilgili deneyim ve düşüncelerinizi kapsayan sorulara yanıt vermeniz istenecektir. Yanıtlarınız, sonraki analizlerde kullanılmak üzere ses kaydına alınacaktır. Verdiğiniz cevaplar yalnızca bilimsel amaçlı yayınlar için kullanılacaktır.

Araştırma bilimsel bir amaçla gerçekleştirilmektedir. Gizlilik esası gereğince, verdiğiniz tüm bilgiler gizli tutulacaktır. Kayıtlar araştırma süresince sadece tez yürütücüsü ve danışmanının erişimi olan bir harici bellekte muhafaza edilecektir. Kayıtlar, araştırma ve yayın süreci sonlandığında silinecektir.

Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Gerçekleştirilecek olan görüşmelerin duygu durumunuz üzerinizde herhangi bir olumsuz bir etki yaratması beklenmemektedir. Ancak görüşmenin olumsuz ya da farklı duygular uyandırması halinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık Merkezi ile iletişime geçebilirsiniz ve destek talebinde bulunabilirsiniz. Görüşme esnasında yanıtlamaktan rahatsızlık duyacağınız herhangi bir soru yöneltilir ise yanıtlamadan geçebilirsiniz. Görüşme süresince kaydın durdurulmasını talep edebilir, tez yürütücüsüne

dilediğiniz zaman soru sorabilirsiniz. Katılmayı kabul ettiğiniz takdirde çalışmanın herhangi bir aşamasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilme hakkına sahipsiniz. Araştırmadan çekildiğiniz halde verdiğiniz bilgiler araştırma bulgularına dahil edilmeyecektir.

Görüşmelerden elde edilen bulgular, araştırma sonlandırılmadan önce gözden geçirmeniz üzere sizinle eposta olarak paylaşılacaktır. Deneyim ve görüşlerinizin doğru şekilde aktarılmasını sağlamak amacı ile geribildirimleriniz doğrultusunda gerekli düzeltme ve değişiklikler gerçekleştirilecektir

Araştırmaya dair bilgi almak veya soru sormak isterseniz, tez yürütücüsü Fazilet Neslişah Boro ile eposta adresi üzerinden iletişime geçebilirsiniz.

Araştırmaya katılmayı kabul ediyorsanız, aşağıdaki metni e-posta aracılığı ile araştırmacıya iletebilirsiniz.

Bu araştırmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum. Bilgilendirilmiş Onam Formu'ndaki açıklamaları anladım. Çalışmaya katılmayı, görüşmenin ses kaydının alınmasını ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının adı/soyadı:

Eposta adresi:

Tarih:

EK 2: SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Katılımcı numarası:

1. Doğum tarihiniz:

---

2. Hangisi cinsel kimliğinizi tanımlamaktadır?

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek
- ☐ Ne erkek ne kadın
- ☐ Hem erkek hem kadın
- ☐ Kendimi rahat hissetmediğim için cevap vermiyorum

3. Aşağıdakilerden hangisi sizin için uygundur?

- ☐ Evli
- ☐ Boşanmış
- ☐ Dul
- ☐ Tek başıma yaşıyorum
- ☐ Partnerimle yaşıyorum

4. Çalışma durumunuzu işaretleyiniz.

- ☐ Düzenli gelir elde ettiğim bir işte çalışıyorum
- ☐ Ücret almadan gönüllü olarak çalışıyorum
- ☐ Dönemsel işlerde çalışıyorum
- ☐ Çalışmıyorum

5. Yaptığınız işi tanımlayınız:

---

6. Gelir düzeyinizi nasıl tanımlarsınız?

- ☐ Asgari düzeyin altında
- ☐ Asgari düzeyde
- ☐ Asgari düzeyin iki katı
- ☐ Asgari düzeyin üç katı

7. Öğrenim durumunuz (en son mezun olduğunuz okul):

- ☐ İlkokul
- ☐ Ortaokul
- ☐ Lise
- ☐ Lisans
- ☐ Yüksek Lisans
- ☐ Doktora

8. Şimdiye kadar herhangi bir psikolojik destek/ruhsal yardım aldınız mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

9. Cevabınız evet ise, nasıl şikayetlerle başvuruda bulundunuz?

---

10. Tanısı konmuş, kronik bir rahatsızlığınız bulunmakta mıdır?

---

11. Kaç kardeşiniz?

---

12. Kaçınıcı çocuk olarak dünyaya geldiniz?

---

13. Kaybettiğiniz kardeşinizin doğum tarihi:

---

14. Kaybettiğiniz kardeşinizin ölüm tarihi:

---

15. Kayıptan ne kadar süre sonra dünyaya geldiniz? (Yıl veya ay olarak belirtiniz):

---

16. Kaybettiğiniz kardeşinizin cinsiyeti:

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek
- ☐ Ne erkek ne kadın
- ☐ Hem erkek hem kadın

17. Kaybettiğiniz kardeşinizin ölüm nedeni:

EK 3: GÖRÜŞME SORULARI

Bu araştırma kapsamında kayıptan sonra dünyaya gelen bireylerin deneyimlerini anlamayı hedefliyorum. Bu amaçla sizin gibi kayıptan sonra dünyaya gelen yetişkin bireyler ile görüşmeler gerçekleştiriyorum. Soruları özgün deneyimlerinizi anlamak üzere soracağım, sorduğum soruların doğru ya da yanlış cevabı bulunmuyor.

1. Giriş

- a. Kendinizi biraz tanıtmamanızı istesem neler söylersiniz? (Yaş, eğitim, yaşadığı yer, medeni durum vb.)
- b. Ne işle meşgulsünüz?
- c. Bu mesleği seçmenizi neler etkiledi?
- d. İş dışında yapmaktan hoşlandığınız aktiviteler, hobileriniz var mıdır? (Yardım odaklı aktivitelere odaklanılır)

2. Aile hayatı/büyüme süreci

- a. Ailenizden bahsetmenizi istesem neler gelir aklınıza? (Şimdiki ailesi, geçmişteki aile için bu soru ayrı ayrı sorulur)
- b. Nasıl bir evde dünyaya geldiniz? Çocukluğunuz nasıl bir ortamda geçti?
- c. Planlanan ve istenen bir hamilelikten mi doğmuşsunuz?
- d. Büyüme sürecinizde annenizle olan ilişkinizi nasıl tarif eder misiniz? İlişkiniz şu anda nasıldır?
- e. Büyüme sürecinde babanızla olan ilişkinizi nasıl tarif eder misiniz? İlişkiniz şu anda nasıldır?
- f. Kardeşiniz/kardeşleriniz var mı? (Ölen kardeşi dahil edip etmemesine dikkati edilir)
- g. Kardeş ilişkileriniz nasıldır?
- h. Kaybettiğiniz kardeşinizle olan ilişkinizi nasıl tanımlarsınız? (Şimdi ve büyüme süreci ayrı ayrı sorulur)

3. Kardeş kaybına dair bilinenler

- a. Ölen kardeşinize dair bildiklerinizi anlatmanızı istesem, aklınıza neler gelir? (Cinsiyet, yaş vb.)
- b. Büyüdüğünüz evde ölen kardeşinize ait materyaller bulunur muydu? (Fotoğraf, kıyafet gibi)
- c. Kayıptan önce ailenizin nasıl bir hayatı vardı, bu konuda neler bilirsiniz?
- d. Kayıptan sonraki süreçte ebeveynlerinizin neler deneyimlediğini bilir misiniz?
- e. Ebeveynleriniz bu kayba dair konuşurlar mıydı? Size ölen kardeşinize dair nasıl aktarımlarda bulundular?
- f. Bu kaybın nedeni size nasıl aktarıldı?

4. Bu kaybın büyüme sürecindeki etkileri

- a. Büyüme sürecinizde anne ve babanızın ebeveynlik tutumları nasıldı? Deneyimlerinizi biraz paylaşabilir misiniz?
- b. Bu kaybın size olan yaklaşımlarını etkilediğini düşünür müydünüz?
- c. Duygusal olarak ihtiyaç duyduğunuz zamanlarda ebeveynleriniz bu ihtiyaçları nasıl karşıladılar?
- d. Ebeveynlerinizin davranışları sizin için öngörülebilir miydi?

5. Kayıptan sonra dünyaya gelme deneyimi

- a. Kayıptan sonra dünyaya gelmek sizin için ne anlama geliyor?

6. Kayıp hakkındaki düşünceleri

- a. Kaybettiğiniz kardeşinize karşı nasıl duygular beslediniz/besliyorsunuz?
- b. .... (kaybedilen çocuğun ismi) kardeşi olmak nasıl bir deneyim? Sizin için nasıl bir anlamı var?

7. Aileden ayrışma ve özerkleşme süreci

- a. Ebeveynlerinizle geçmişten bu yana hangi konular hakkında çatışmalar yaşıyorsunuz?

- b. (Ayrı bir evde yaşıyor ise): Kendi evinizde yaşamak, ailenizin yanından ayrılmak nasıl bir deneyimdi?
- c. Ebeveynleriniz şuandaki hayatınız üzerinde ne kadar söz sahibidir?
- d. Karar verme süreçleri sizin için nasıldır? Karar alırken başkalarına danışma ihtiyacı hissedersiniz mi?
- e. Ne yapmak ve nasıl yaşamak istediğinize dair fikirleriniz neler?

8. Kimlik biçimlenmesi

- a. Nasıl bir insan olduğunuz ve ne gibi kişilik özellikleriniz olduğuna dair neler söylersiniz?
- b. Bu tanım geçmişten bugüne değişiklik gösterdi mi?
- c. Bugün olduğunuz yetişkin üzerinde bu kaybın etkileri oldu mu?
- d. Kendiniz olmak/birey olmak sizin için nasıl bir deneyim?
- e. Cinsel kimliğinize dair kafa karışıklığı yaşadığınız olur mu?

9. Genel Değerlendirme

- a. Bugün konuştuklarımız size nasıl geldi?
- b. Eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?
- c. Sormak istediğiniz herhangi bir şey var mı?

EK 4: KATILIMCI GERİBİLDİRİMİNDE KULLANILAN METİN

Kayıptan Sonraki Çocuk: Bireylerin Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmalarının Ruhsal Durum ve Kimlik Gelişimine Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Bu araştırma kapsamında kayıp sonrasında doğan bireyler ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcıların anlatımlarının analizi sonucunda 4 ana tema belirlenmiştir.

Tema 1: Kayıp Çocuğa Dair

İlk ana tema katılımcıların büyüme sürecinden günümüze kadar kaybettikleri kardeşlerine dair yaşantıların kapsamaktadır. Katılımcıların kardeşlerine dair sahip oldukları bilgilere, bu kaybı nasıl öğrendiklerine; ölen kardeşe dair imaj, imge, hayal, fantezi ve duygular ve ölen kardeşleri ile temas kurma ihtiyaçlarına bu ana temayı altında yer verildi. Katılımcıların anlatımları doğrultusunda “bilgiler”, “imge ve imajlar” ve “duygular” alt temalar olarak belirlendi.

Tema 2: Kayıptan Sonra Doğmanın Yaşama Etkisi

İkinci ana tema altında katılımcıların görüşmeler esnasında kayıp sonrasında doğmanın yaşamlarını nasıl etkilediğine dair paylaşımlarına yer verildi. Katılımcıların paylaşımları sonucunda üç alt tema “meslek seçimi”; “kimlik ve ruhsal duruma etkisi” ve “ebeveynlik tutumları” olarak belirlendi.

Tema 3: Kayıp Sonrasında Doğan Çocuk Olmak

Üçüncü ana temayı kayıp sonrasında doğan katılımcıların, çocuk olarak varlıklarını anlamlandırma biçimleri oluşturdu. Katılımcıların bu tema altında doğma, hayatta olma nedenlerini ve sonuçlarını sorguladıkları görüldü. Bazı katılımcıların kayıp

sonrasında doğmaya dair algısının olumlu, bazılarının ise kayıp sonrasında doğmaya dair olumsuz algı ve deneyimlerinin olduğu görüldü. Bu doğrultuda üç alt tema belirlendi.

1. Günah Keçisi
2. Yerini Doldurmak ve Teselli Olmak
3. Armağan Çocuk

Tema 4: Yas

Dördüncü ana tema altında ise araştırmaya katılan bireylerin hem kendileri hem de ebeveynleri ile ilişkili yas yaşantılarına, gözlemlerine ve algılarına yer verildi. Yas ile ilişkili üç alt tema belirlendi. Bu alt temalar “ebeveynin yası”, “katılımcının yası” ve “baş etme yolları oldu.

EK 5: ETİK KURUL ONAYI

Etik Kurulu Onayı, bu tezin basılı halinde mevcuttur.

